

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ ANA BİLİM DALI

**ORTA DOĞU HALKLARININ GÖZÜNDE TÜRKİYE'NİN
ORTA DOĞU'DAKİ YERİ VE LİDERLİĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

TOLGA ELDURMAZ

İstanbul, 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ ANA BİLİM DALI

**ORTA DOĞU HALKLARININ GÖZÜNDE TÜRKİYE'NİN
ORTA DOĞU'DAKİ YERİ VE LİDERLİĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

TOLGA ELDURMAZ

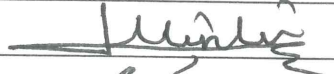

Danışman: DOÇ. DR. MEHMET ÜNLÜ

İstanbul, 2018

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitiği Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 508616003 no'lu Tolga ELDURMAZ'ın hazırladığı " Orta Doğu Halklarının Gözünde Türkiye'nin Orta Doğu'daki Yeri ve Liderliği " konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 11/06/2018 tarihinde saat 10:00 da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ...*Kabül*.....' ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç.Dr.Mehmet ÜNLÜ	<i>Kabül</i>	
Prof.Dr.Ramazan ÖZEY	<i>Kabül</i>	
Doç.Dr.Adnan ESKİKURT	<i>Kabül</i>	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun *21/06/2018* tarih ve *2018/12-08* sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

ÖZ

ORTA DOĞU HALKLARININ GÖZÜNDE TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU’DAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Osmanlı Devleti’nin son yıllarından itibaren petrol rezervleri nedeniyle Orta Doğu’nun küresel önemi artmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti yıkılırken Orta Doğu’da pek çok yeni devlet kurulmuştur. Bu devletler bir süre İngiliz ve Fransız sömürgesi olarak kalmış daha sonra bağımsız olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında bölgede bir de Yahudi devleti kurulmuştur. Soğuk Savaş döneminde SSCB ve ABD kutuplaşması Orta Doğu’da da yaşanmıştır. Tüm bu gelişmelere eğitimsizlik, eşitsizlik, yoksulluk, terör örgütleri, savaşlar ve Batı müdahaleleri eklenince Orta Doğu bugünkü görüntüsünü kazanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Atatürk döneminde Orta Doğu meseleleri ile ilgilenilmiştir. Ancak O’ndan sonraki dönemlerde uygulanan yanlış politikalarla Orta Doğu – Türkiye ilişkileri kopmuştur. 21. yy itibariyle Türkiye’de değişen dış politika anlayışı Orta Doğu’ya artan bir ilgiye dönüşmüştür. Türkiye laik ama Müslüman, petrolü olmayan ama ekonomisi gelişmiş, Orta Doğu’da ama Avrupalılarca kabul gören bir ülke olarak Orta Doğu’ya örnek olmaya başlamıştır. Türkiye İsrail ile ilişkilerini kopartmış ve Arap Baharı olaylarını yakından takip etmiştir. Sadece mültecileri değil daha iyi eğitim almak isteyen gençlere de kapılarını açmıştır. Bu araştırmada amaç ülkemize gelen öğrencilerin Türkiye hakkında ne düşündüklerini öğrenmektir. Onların gözünde Orta Doğu’nun liderinin kim olduğunu öğrenmektir. Bu amaca ulaşmak için karma araştırma yöntemi kullanılmıştır. Detaylı kaynak taraması yapılmıştır. Ayrıca 342 öğrenciye anket yapılmıştır. Bu ankete göre öğrencilerin Orta Doğu’nun en büyük sorununun Batılı ülkeler olduğunu kabul ettikleri, Türkiye’nin İsrail’i eleştirilerinin olumlu bulduklarının yanı sıra Türkiye’nin genel olarak Orta Doğu dış politikasını beğendikleri görülmüştür. Öğrencilerin büyük bir kısmı Türkiye’yi Orta Doğu’nun lideri görürken büyük bir kısmı gelecekte lider olması gereken ülke olarak da Türkiye’yi göstermiştir.

Yapılan tarama çalışması ve anket doğrultusunda Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu’ndan gelen tecrübesi ile Orta Doğu içinden Orta Doğululara örnek

olabilecek, halklar tarafından benimsenebilecek tek ülke olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin yumuşak güç politikalarına devam etmesi ve Orta Doğu ile ilişkilerini sürdürmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Türkiye, Liderlik, Dış Politika

ABSTRACT

TURKEYS' POSITION IN THE MIDDLE EAST ACCORDING TO THE MIDDLE EAST PEOPLE

Since the last years of the Ottomans, oil reserves have increased the global importance of the Middle East. While the Ottomans collapsed after World War I, many new states were established in the Middle East. These states have remained independent of British and French colonies for a while. A Jewish state was established in the region after World War II. During the Cold War, the USSR and the US polarized in the Middle East. All these developments have gained the present image of the Middle East when uneducatedness, inequality, poverty, terrorist organizations, wars and Western interventions are added.

During the Atatürk period, Middle Eastern affairs were dealt with. However, with the wrong policies implemented in the period after Atatürk Middle East - Turkey relations were severed. As of the 21st century, changing foreign policy in Turkey has turned into a growing interest in the Middle East. Muslim but secular Turkey, but advanced non-oil economy in the Middle East but has become an example of a country recognized as the Middle East Europeans. Turkey has break its relations with Israel and has closely followed the events of the Arab Spring. Not only the refugees but also the young people who want to get better education have opened their doors. The aim of this research is to learn about the opinion of the students coming from abroad and to find out who is the leader of the Middle East in their eyes. The mixed research method has been used to achieve this goal. Detailed source search has been done. There were also 342 student questionnaires. According to this survey it is seen that the students are accepting that the greatest problem of the Middle East are Western countries and the criticism of Turkey about Israel is correct, besides they appreciate foreign policy of Turkey about Middle East in general. Some of the students consider Turkey as the leader of the Middle East and most of the students shown Turkey as a country which must be the future leader of Middle East.

According to the information retrieval and the survey, it is found out that Turkey

is the only country which can be an example to Middle East population with and which can be accepted by them with its experience coming from the Ottomans. Turkey needs to continue its policy of soft power and it is necessary to continue its relations with the Middle East.

Key Words: Middle East, Turkey, Leadership, Foreign Policy

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TABLO LİSTESİ	I
ŞEKİL LİSTESİ	II
KISALTMALAR	III
GİRİŞ	1
1. ORTA DOĞU’NUN SINIRLARI, ÖNEMİ VE SORUNLARI	3
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	10
2.1. Araştırmanın Amacı	10
2.2. Araştırmanın Yöntemi	11
2.3. Araştırma Verilerinin Toplanması	12
2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	13
3. KESİTSEL TARAMA ARAŞTIRMASI İLE ELDE	
EDİLEN BULGULARI	15
3.1. Osmanlı Devleti Döneminde Orta Doğu	15
3.1.1. Osmanlı Devleti’nin Orta Doğu ile Tanışması	15
3.1.2. 18.yy’da Orta Doğu	17
3.1.3. 19.yy’da Orta Doğu	21
3.1.4. Birinci Dünya Savaşı’nda Orta Doğu ve Arap Milliyetçiliği	28
3.2. Türkiye Cumhuriyeti ve Orta Doğu	33
3.2.1. Atatürk Dönemi Orta Doğu Dış Politikaları	34
3.2.2. Atatürk Sonrası Dönem 1940 – 1960	38
3.2.3. 1960 – 1980 Yılları Arası	40
3.2.4. 1980 – 2000 Yılları Arası	43
3.2.5. 2000 Sonrası ve Değişen Dış Politika	45
3.2.5.1. Türkiye İsrail Gerilimi ve Bölgedeki Yankıları	48
3.2.5.2. Arap Baharı ve Türkiye Cumhuriyeti	50
3.2.5.3. Orta Doğu’da Artan Türkiye Popülaritesi	54
3.3. Çağdaş Orta Doğu Tarihi ve Bölgesel Liderliklerin Geçmişi	56
3.3.1. Osmanlı Devleti Sonrasında Orta Doğu'nun Genel Durumu	57
3.3.2. Yahudi Devleti'nin Kurulması ve Arap İsrail Savaşları	60

3.3.3. İran: Pehleviler ve İslam Devrimi	61
3.3.4. Saddam Hüseyin'in Irak'ı ve Amerikan İşgali	63
3.3.5. Orta Doğu'da Tırmanan Mezhepçilik	64
3.4. Orta Doğu'da Siyasi Liderliğin Geleceği	65
3.4.1. Orta Doğu'daki Liderlik İddiaları	67
3.4.2. Türkiye'nin Orta Doğu Liderliği	69
3.4.3. Türkiye'nin Liderliğine Karşı Görüşler	72
4. ANKET ÇALIŞMASI İLE ELDE EDİLEN BULGULAR	75
SONUÇ	98
EKLER	104
KAYNAKÇA	108

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1 : Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	79
Tablo 2 : Katılımcıların Ülkelere Göre Dağılımı	81
Tablo 3 : Katılımcıların Türkiye’de Eğitim Gördüğü Üniversitelere Göre Dağılımı	83
Tablo 4 : Katılımcıların Okudukları Fakültelere Göre Dağılımı	87

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Harita 1 : Dar Anlamda Orta Doğu'nun Sınırları	4
Harita 2 : Geniş Anlamda Orta Doğu Sınırları	4
Grafik 1 : Orta Doğu Sınırlandırmasına Göre Katılımcıların Durumu	80
Grafik 2 : Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Eğitim Alan Katılımcıların Dağılımı	86
Grafik 3 : Katılımcıların Birinci Soruya Cevap Dağılımı	88
Grafik 4 : İranlı Katılımcıların Kendilerini Tanımlama Biçimleri	88
Grafik 5 : Katılımcıların İkinci Soruya Cevap Dağılımı	89
Grafik 6 : Katılımcıların Üçüncü Soruya Cevap Dağılımı	90
Grafik 7 : Katılımcıların Dördüncü Soruya Cevap Dağılımı	90
Grafik 8 : Katılımcıların Beşinci Soruya Cevap Dağılımı	91
Grafik 9 : Katılımcıların Altıncı Soruya Cevap Dağılımı	92
Grafik 10 : Filistinli Katılımcıların Altıncı Soruya Cevap Dağılımı	92
Grafik 11 : Katılımcıların Yedinci Soruya Cevap Dağılımı	93
Grafik 12 : Katılımcıların Sekizinci Soruya Cevap Dağılımları	94
Grafik 13 : Katılımcıların Dokuzuncu Soruya Cevap Dağılımı	94
Grafik 14 : Suriyeli Katılımcıların Dokuzuncu Soruya Cevap Dağılımı	95
Grafik 15 : Katılımcıların Onuncu Soruya Cevap Dağılımı	96

Grafik 16 : Katılımcıların On Birinci Soruya Cevap Dağılımı	96
Grafik 17 : Katılımcıların On İkinci Soruya Cevap Dağılımı	97
Grafik 18 : Katılımcıların On Üçüncü Soruya Cevap Dağılımı	98
Grafik 19 : Katılımcıların On Dokuzuncu Soruya Cevap Dağılımı	99
Grafik 20 : Katılımcıların On Beşinci Soruya Cevap Dağılımı	100
Grafik 21 : Katılımcıların On Altıncı Soruya Cevap Dağılımı	101
Grafik 22 : Katılımcıların On Yedinci Soruya Cevap Dağılımı	102
Grafik 23 : Katılımcıların On Yedinci Soruya Verdikleri Cevapların Ükelere Göre Dağılımı	103
Grafik 24 : Katılımcıların On Sekizinci Soruya Cevap Dağılımları	104
Grafik 25 : Katılımcıların On Sekizinci Soruya Verdikleri Cevapların Ükelere Göre Dağılımı	105

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
NATO	North Atlantic Treaty Organization / Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OPEC Örgütü	Organization of Petroleum Exporting Countries / Petrol İhraç Eden Ülkeler
s.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TÖMER	Türkçe Öğretim Merkezi
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

“Orta Doğu cadı kazanı gibi” , “Orta Doğu bir bataklık, bulaştın mı içine çekilirsin”, “Orta Doğu’yu yabancı ülkeler karıştırıyor”, “Osmanlı Devleti zamanında Orta Doğu böyle miydi? ”, “Osmanlı’dan sonra Orta Doğu bu hale geldi” , “Hala Orta Doğu’da Osmanlı’yı, bizleri bekleyenler var”, “Filistinli bir amca kendilerini Osmanlı’nın bekçisi olarak gördüklerini, bizi beklediklerini söyledi”... İşte bu söylemler ve benzeri daha pek çoğu bugün Türkiye’nin sokaklarında, Orta Doğu hakkında kamuoyuna düşen her olumsuz haberin ardından halk arasındaki konuşmalarda sıklıkla geçer. Gerçekten de ülkemizin hala Orta Doğu ve Orta Doğu halkları ile bağı tam olarak kopmamıştır. Orta Doğu’ya dair her olumlu gelişme Türkiye kamuoyunda mutluluk yaratırken olumsuz her olay üzüntüye neden olur. Tabi bunların yanında Orta Doğu’dan uzaklaşmak isteyen, kendini Orta Doğu’dan soyutlamak isteyen bir kesim de vardır. Yukarıdaki söylemlere dönecek olursak belki biraz klasik jeopolitik bakış açısıyla belki de fazla ben merkezli bakış açısıyla olacak ama Türk halkında hâkim bir “Orta Doğu’nun istikrarsızlığı tekrar Türk liderliği ile son bulur” görüşü vardır.

Gerçekten de baktığımızda bu söylem salt olarak çok radikal, çok milliyetçi, ben merkezli bir klasik jeopolitik üründür. Günümüzde tekrar Osmanlı Devleti gibi Orta Doğu’yu sınırları içerisine alan bir Türk devleti kurulabilir mi? Günümüzde bu şekilde toprakları genişleterek devlet büyütme mümkün mü? Liderlik sadece toprak hâkimiyeti midir? Orta Doğu gibi etnik ve dini karmaşanın bol olduğu yerde böyle çok uluslu bir devlet mümkün olabilir mi? Günümüz küreselleşen post modern dünyasında liderlik ne anlama gelir? Orta Doğu gerçekten liderlik eksikliği mi çekiyor? Orta Doğu’ya modern manada hangi devlet liderlik edebilir? Bu devlet Türkiye Cumhuriyeti olabilir mi? Türk halkının bu görüşü Orta Doğu halklarındaki karşılığı nedir? Az önce bahsettiğimiz Türkiye’deki bu hâkim görüş bunlar gibi pek çok soruya gebedir. Bu araştırmanın konusu ve amacı bu görüşlerin irdelenmesidir. Bu görüşün altında yatan kesinlikle siyasi sınırların genişletilmesi tarzında bir liderlik değildir. Bu görüş Orta Doğu’nun maalesef insani ve siyasi geri kalmışlığına son verebilecek, bir rol model olabilecek ve uluslararası camialarda bölge halkının sesi olabilecek bir liderliği ön görmektedir. Bu çalışmada Orta Doğu’nun yeri ve önemi tanımlandıktan sonra Orta

Doğu'nun tarihi ele alınacaktır. Hâkim halk görüşünün "Türk liderliği" olmasından dolayı Orta Doğu – Türk etkileşiminin başladığı yıllardan itibaren ele alınacak olan Orta Doğu tarihinde sırasıyla Osmanlı Devleti dönemi, Cumhuriyet Dönemi Orta Doğu politikalarımız ve 2000'li yıllar itibariyle değişen dış politika anlayışımızda Orta Doğu'nun yeri ele alındıktan sonra çağdaş Orta Doğu tarihi incelenecek ve günümüzde liderliğe hevesli olan ülkeler değerlendirilecektir. Ancak araştırmanın sadece bu şekilde yürütülmesi objektiflikten uzak olacaktır. Bu yüzden araştırma bir anket çalışmasına dayandırılacaktır. Bu anket yine "Orta Doğu'nun istikrarsızlığı tekrar Türk liderliği ile son bulur" görüşünü sorgulayacaktır.

Anket çalışması ve verilerin analizi sonrası konu bir sonuca bağlanarak "Orta Doğu'nun istikrarsızlığı tekrar Türk liderliği ile son bulur" görüşünün, Türkiye'nin Orta Doğu'daki yeri ve öneminin Orta Doğu halklarındaki karşılığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu konuda daha önce benzer yüksek lisans tezleri (Atay, 2017; Erol, 2008; Doğru, 2010; Hasanlı, 2017; Özdemir, 2012; Solmaz, 2013; Şenol, 2010; Yazıcı, 2014; Yetim, 2011) yazılmıştır. Ancak bu çalışma özellikle araştırma yöntemi açısından diğer örneklerinden özgünlük gösterir. Hem karma araştırma yöntemine sahip olması hem de anket formunun uygulandığı örneklem grubunun nitelikleri bu araştırmanın özgünlüğünü arttırmaktadır. Ayrıca karma araştırma yönteminin bir avantajı olarak taranılan literatürün anket verileri ile uyuşması sayesinde elde edilen bulguların ve ulaşılan sonucun güvenilirliği diğer örneklere göre daha yüksektir.

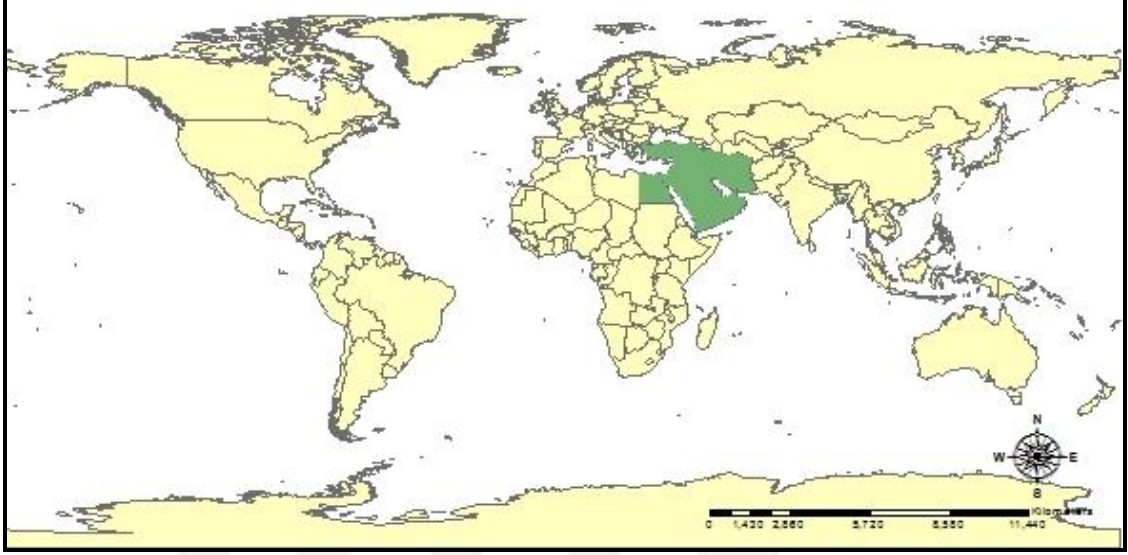
1. ORTA DOĞU'NUN SINIRLARI, ÖNEMİ VE SORUNLARI

Orta Doğu nedir? Orta Doğu neresidir? Birleşmiş Milletler, coğrafi, dilsel ve kültürel geçmişe dayalı olarak dünyayı farklı bölgelere ayırmıştır. Bunlar kıtasal bölgelerdir. Birleşmiş Milletler, Orta Doğu'yu resmi bölgelerinden biri olarak tanımlamasa da, bürokraside rutin faaliyetler için bu terim kabul edilmiştir (Özey, 2017, s.1). Aslında bugün Orta Doğu dediğimizde aklımızda beliren petrol, savaş, çatışma, terör gibi kavramların hepsi bu adın verilmişinden kaynaklanmaktadır. İstanbul'daki Mehmet için bahsettiğimiz coğrafya, klasik Dünya haritası üzerinde ortada ve doğuda yer almaktadır. Londra'daki John, Paris'teki Sebastian ve New York'taki Kurt içinde bu durum geçerlidir. Ancak Tokyo'daki Yao, Sidney'deki Eric ve Pekin'deki Baiji için bu coğrafya, klasik dünya haritasında yine ortada kalsa da kendi konumlarına göre doğuda yer almaz. Coğrafi olarak bölgeyi tanımlamak gerekirse bunu "Güneybatı Asya" olarak yapmak daha bilimsel ve daha doğru olacaktır. Esasen Orta Doğu teriminin halk diline ve akademik dile yapışmasının tarihi yeni sayılabilir. 1971 yılında Necdet Tunçdilek'in bu bölgenin coğrafyasına yönelik yazdığı kitabın adı Orta Doğu değil "Güneybatı Asya" (Tunçdilek, 1971) şeklinde, olması gerektiği coğrafi olarak nitelendirilmiştir. Bölgenin isimlendirilmesindeki coğrafi gerçeklik ve bilimselliğe uygunluk ileride bir başka akademik çalışmanın konusu olarak işlenebilecek kadar geniştir. O yüzden bu bölüm kısa tutularak Orta Doğu olarak benimsediğimiz coğrafyanın sınırlarından bahsetmek daha doğru olacaktır.

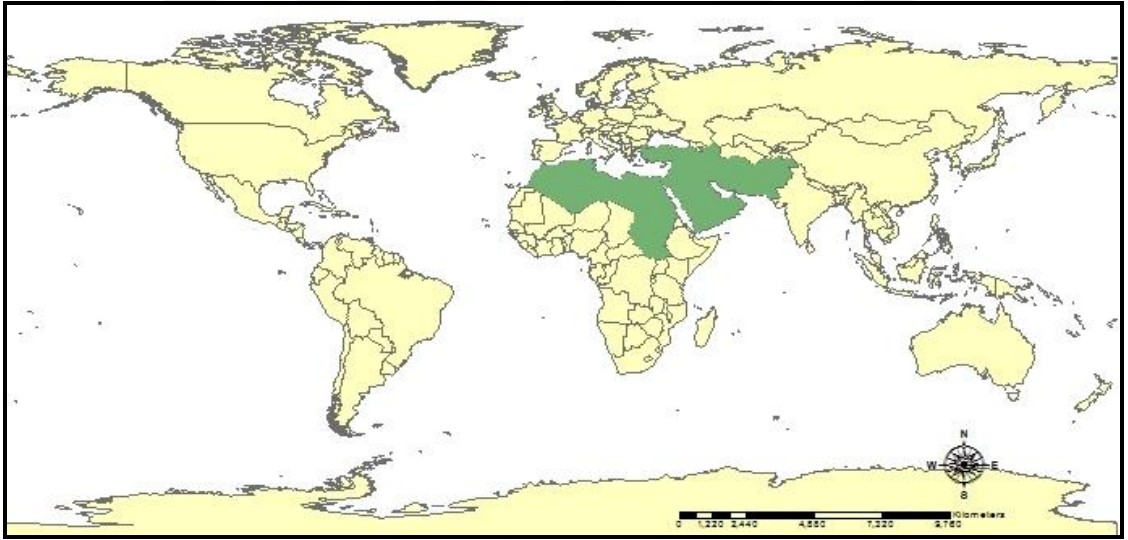
Orta Doğu'yu sınırlandırmak ve tanımlamak oldukça zordur. Orta Doğu kavramını ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejist Alfred Thayer Mahan, Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanmıştır (Çelik ve Gürtuna, 2005, s.17). Ancak Orta Doğu'nun kapladığı alan ve kapsadığı ülkeler başka ülkelerin dış politikalarına göre değişkenlik gösterebilir. Özey (2014, s.375) bu durumu şöyle özetlemiştir:

"Kendisini tek süper güç olarak gören Birleşik Devletler, Orta Doğu bölgesinin sınırlarını Kuzeybatı Afrika kıyılarından Pakistan'a kadar geniş tutar. Rusya, Orta Doğu bölgesinin sınırlarını dar alanlı olarak düşünürken İngiltere ise bugün genel olarak kabul

edilen sınırları çizer. İngiltere bölge sınırlarını çizerken özellikle petrolü ön planda tutar."

Harita 1. Dar Anlamda Orta Doğu'nun Sınırları

Harita 2. Geniş Anlamda Orta Doğu Sınırları

Orta Doğu'yu bu şekilde dar anlamda ve geniş anlamda sınırlandırmamıza neden olan, Dünya hâkimiyetinde söz sahibi olan ülkelerin bu coğrafyaya olan ilgilerinden başka bir şey değildir. Aslında bu da, bölgenin kim ve ne için Orta Doğu olarak tanımlandığının bir açıklamasıdır. Edward Said'in de *Şarkiyatçılık* (2012, s.26)

adlı eserinde dikkat çektiği gibi “Orta Doğu kavramı objektif bir gerçekliği olmayan, kendini Dünya’nın merkezinde konumlandıran ve buna bağlı uzaklık tarifleri ortaya koyan Avrupalının ürettiği göreceli bir kavramdır.”. Ancak yine de belirli bir sınır çizmek gerekirse pek çok insanın aklında beliren bir Orta Doğu haritası vardır. Bugün için, Orta Doğu denilince; Kuzeyde Türkiye, batıda Mısır, doğuda İran ve güneyde Yemen ülkelerinin çerçevelediği, kabaca bir dikdörtgeni içine alan bölge akla gelmektedir (Özey, 2012, s.4).

Orta Doğu’yu tanımlayanlardan birisi de Anthony Sampson’dur. Ona göre (Sampson, 1976)

“Bugün Orta Doğu’nun iki farklı haritası vardır. Biri, çoğu yeni olan ülkeleri gösterir. Diğeri ise, değişik renklerle ayrılmış, petrol şirketlerinin nüfuz bölgelerini, petrol arama, üretme ve satma haklarını belirler. Bu değişik renklere ayrılan bölgelerin üzerinde IPC, KOC, ARAMCO, AOC gibi sözcükler vardır. Bunlar petrol şirketlerin birleşmesiyle kurulmuş anonim ortaklıkları simgeler.” (Özey, 2014, s.374’ten alıntı).

Sampson’un tanımlamasındaki kilit rol oynayan şey petroldür. Uzun yıllar boyunca kutsal kentler ile önemli ticaret yolları üzerinde kurulan kentler haricinde bir önemi olmayan bu coğrafyanın bir anda büyük güçlerin oyun alanı olması tesadüf değildir. Orta Doğu’da petrolün bulunması kesinlikle bölgenin kaderini derinden etkileyen en önemli unsurdur.

Peki Orta Doğu sadece enerji kaynaklarından mı ibaret? Bu sorunun cevabı kesinlikle hayır olacaktır. Orta Doğu bölgesi, ilk medeniyet merkezlerinden olan Nil Vadisi’ni ve Mezopotamya’yı içine alan bir coğrafyadır. Haliyle çok eski bir insanlık tarihine sahiptir. Pek çok farklı medeniyet bu coğrafyada kurulup gelişmiştir. Semavi dinlerin ortaya çıkışı yine bu coğrafyada gerçekleşmiştir. Günümüze kadar olan süreçte bunların her birinin izleri ve bunların kaynaşması sonucu ortaya çıkan yeni kültürlerle Orta Doğu gerçek bir medeniyet mozaïği durumundadır. Bu kadar farklı etnik grubun, farklı dini inanışlara sahip insanların ve farklı kültürel geleneklere sahip insanın bir

arada olduğu bir bölge, en ufak bir müdahale ile karışması ve çatışmaların yaşanması oldukça doğaldır. Bugün Orta Doğu adını verdiğimiz bölge, Hıristiyanlık çağının başlangıcında, iki büyük imparatorluk arasında, bölgenin yazılı tarihinin binlerce yılında, ne ilk ne de son olarak, paylaşılamayan bir yerdi (Lewis, 2016, s.27). Yazılı tarihin başladığı dönemden beri Orta Doğu, ülkeler için bir cazibe merkezi olan, önemi her dönemde fazla olan ve ilgiyi üzerine çeken bir bölgedir. Bu durum günümüzde değişmediği gibi daha da önemli hale gelmiştir. Orta Doğu kara jeopolitiği açısından Avrasya'nın kalbinde bulunan Heartland'i merkez alan bir stratejinin Afroavasya dünya ana kıtasına yönelecek açılımının kilit bölgesini oluşturmaktadır (Davutoğlu, 2001. s.324). Bu çatışmaları ortaya çıkaran pek çok sorun vardır ancak bu konu ayrı bir makale hatta kitap konusu olduğu için bu çalışmada bunlardan çok kısa bahsedilecektir. Ayrıca bu karışıklıkların ortaya çıkışı ve Osmanlı Orta Doğusunun parçalanma süreci araştırmanın üçüncü bölümünde detaylıca anlatılacaktır. Ancak kısaca özetlemek gerekirse Coğrafi Keşifler sonrası gelişen sömürü düzeni, Süveyş Kanalı Projesi ile sömürge yolunun kısaltılma ihtimali, Orta Doğu'da çıkan petrolün ağız sulandırması gibi emperyalist amaçlar ile Osmanlı himayesindeki bölge yavaş yavaş işgal edilmiştir. Mısır İngilizlerce, Cezayir ve Tunus Fransızlarca, Libya İtalyanlarca işgal edilerek bölge parçalanmıştır.

Uzun yıllar Osmanlı yönetimi altında çok az sorunla karşılaşan bölge, Batılı tarihçilerin ve siyasetçilerin savunduğu gibi milliyetçi akımlar ve ulus devlet anlayışıyla parçalanıp yeniden şekillendiğini kabul etmek oldukça güçtür. Nasıl olur da bir insan bir gecede ateşli bir Ürdün milliyetçisi olabilir? 1946'da bağımsızlığını kazanan ve öncesinde adı geçmeyen bir devletten bahsediyoruz. Halkının büyük kısmı kendini Filistinli hissederken, tarih boyunca hüküm sürmediği bir coğrafyada devleti yarım yüzyıldan biraz daha önce icat edilmişken nasıl da milliyetçi olabilir? Gerçekten de Orta Doğu'daki bu ayrışmayı milliyetçiliğe bağlayacaksak, bayrakları bile neredeyse birbirinin aynısı olan bu kadar çok Arap devleti nasıl ortaya çıktı? Eğer bu ayrışma milliyetçilik akımının sonucuysa neden tek bir Arap devleti yerine farklı ailelerden gelen bireylerin kurduğu Arap devletleri kuruldu? Iraklı bir Arap ile Ürdünlü bir Arap etnik ve antropolojik açıdan ne gibi farklara sahip ki bu devletlerin milliyetçiliği yapılıyor? Bu tarz soruları çoğaltmak mümkündür. Ancak verilecek cevaplar hep

yüzeysel kalacaktır. Burada Batı menfaatleriyle kendi menfaatleri örtüşen Arap aşiretlerinin kendi devletlerini kurdukları, bağımsız büyük bir Arap devletinin kurulmadığı görülür.

Belki en başında İngilizlerin Büyük Arap Devleti tekliflerine kanıp I. Dünya Savaşı'nda, yüzyıllarca saltanatını ve hilafetini meşru saydıkları Osmanlı Devleti'nin yanında yer almayan Araplar, milliyetçilik ateşi ile yanan bireyler olabilir. Ancak Batı destekli bu kalkışma onları Osmanlı'dan koparsa da bekledikleri büyük devleti değil, birkaç on yıl devam edecek olan manda yönetimleriyle karşılaştırdı. Manda yönetimleri sonrasında da vadedildiği şekilde büyük bir Arap devleti kurulmamıştır. Gerçekten milliyetçilik akımı etkili olsaydı Arapların bu manda düzenine ya da uyduruk sebeplerle birbirinden ayrılan Arap devletlerine de isyan etmesi gerekmez miydi?

Şarkiyatçı düşüncelerle inşa edilmiş bir coğrafya olan Orta Doğu için şarkiyatçılığın en önemli araştırmacılarından Edward Said “tek tek yazarlar ile bu yazarların düşünce ve imgelem topraklarında ürettikleri üç büyük 13 -İngiltere, Fransa, Amerika- tarafından biçimlendirilen yaygın siyasal kaygılar arasındaki devingen bir alışveriş” (Said, 2012, s.24) şeklinde fikirlerini sunar. Orta Doğu'nun büyük güçlerin siyasi çıkarları doğrultusunda dizayn edilmiş bir hayali coğrafya olduğu bugün hem Türk, hem Arap hem de Batı akademik çevrelerinde kabul gören bir gerçektir. Bu araştırmaya başlamadan önce, literatür taraması aşamasında bu bölümü, yani “Orta Doğu'nun Sınırları, Önemi ve Sorunları” kısmı için çok büyük umutlarımın olduğu Bernard Lewis “Orta Doğu” kitabına şöyle başlıyor:

"Gün içinde herhangi bir saatte insanların, çoğu kez yalnızca erkeklerin, bir masada oturup bir bardak çay ya da bir fincan kahve içerken, yanında da sigaralarını tellendirdikleri, gazetelerini okuyup, tavla oynarken bir kenardaki televizyon ya da radyoya kulak verdikleri kahvehane ya da çayhanelere Orta Doğu'nun pek çok şehrinde sıkça rastlanılır" (2016, s.3).

Açıkçası coğrafi ve siyasi bir tanımlama beklerken böyle bir betimlemeyi, kitabın ilk sayfalarında görmek benim için beklenmedik bir şeydi. Ancak bu kitabı ve

sonrasında okuduğum diğer akademik çalışmalar ve kitaplarla Lewis'in neyi kast ettiğini anlamaya başladım. Lewis'in betimlediği bu kahvehanedeki Orta Doğulu tipi, bu betimlemedeki hiçbir şeyi üretmediği halde benimseyip kendi kültürünün bir parçası haline getirmiştir. Okuduğu gazete Avrupa'dan, içtiği kahve Afrika'dan, çay Güneydoğu Asya'dan, sigara ise Amerika'dan çıkmış birer üründür. Belki çok şarkiyatçı belki de çok klasik jeopolitik bakış açısıyla olacak ama Orta Doğu halkları hakkında zihin haritalarımıza işlenmiş olan “tembellik” gerçek olabilir. Kendisi üretmediği halde bir şeyi, özellikle dönemselsel olarak kendilerini yöneten hâkim gücün adetlerini taklit ederek kabullenmeleri... Osmanlı Dönemi, onun öncesindeki Selçuklu ve Mısır'daki Kafkas kökenli Türk devletleri dönemleri de dâhil olmak üzere bölge sürekli bir güç tarafından yönetilerek var olmuş ve bu medeniyetleri çok kolay benimsemişlerdir. Hatta İslam Medeniyetine en büyük darbeyi vuran olarak kabul edilen Moğollardan bile bir şeyler taklit edilmiştir. Büyük Müslüman emirleri, hatta Moğolların himayesine hiç girmemiş olan Mısır'dakiler bile Moğollar gibi giyinmeye, atlarına onların koşumlarıyla binmeye ve Müslümanların adetleri saçlarını kısa kesmek olduğu halde, Moğollar gibi uzatmaya başlamışlardı (Lewis, 2016, s.7). Bugün ise bu güç, Osmanlı sonrası güncel sınırları da belirlemiş olan Batı'dır. Özey'in “Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya” adlı kitabında (2012, s.374) Wendell Wilkei'den yaptığı alıntı bu konu hakkında Orta Doğu'nun durumu şu şekilde anlatılmıştır:

"Orta Doğu sonu gelmez bir miktar ve çeşitte mal ve işi içmeye hazır kuru bir sünger gibidir... Eğer biz bu havalinin zeytinliklerini, pamuk tarlalarını, petrol kuyularını kendi haline bıraksaydık, hiç olmazsa şimdilik, bu dengesizliği düşünmek mecburiyetinde kalmazdık. Fakat biz onları rahat bırakmadık. Orta Doğu'da, fikirlerimizi ve mefkûrelerimizi, filmlerimizi ve radyo programlarımızı, pilotlarımızı ve askerlerimizi gönderdik. Şimdi artık bundan doğacak neticeden kaçamayız."

Wilkei'nin sünger benzetmesi acı ancak doğru bir benzetmedir. Orta Doğu ister zorla dayatılmış olsun ister Moğol istilasını yaşamamış Müslüman ülkelerdeki örneklerdeki gibi herhangi bir dayatma olmaksızın hâkim gücün etkisinde kalarak kendi

kaderinin başkaları tarafından çizilmesine izin vermiştir. 19.yy'a kadar Osmanlı himayesinde yerleşik hayata geçirilmeye çalışılan Bedevilerin isyanları haricinde karışıklığın çok az görüldüğü bu coğrafya nasıl oldu da bu hale geldi? Bugün kendisini efendi ilan eden sömürgeci Batı devletlerinin sınırları dışında kalan diğer tüm Dünya ülkelerinin sınırları kasıtlı ve bilinçli olarak yanlış çizilmiştir. Bu çizim, Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde olduğu gibi masa başında cetvelle çizilmiş ve bu sınırlar çizilirken uydurma adlarla yeni yeni ülkeler ortaya çıkarılmıştır (Özey, 2012, s.29). Sınırların da bu şekilde çizilmesi bölgeyi savaşlar ve çatışmalarla istikrarsızlaştırmıştır. Mülteci sorunları, bunların gittikleri yerlerdeki demografik durumu değiştirip sorunlara neden olması, yeni kurulan İsrail'in yıkıcı gücü ve Batı desteği, Arap liderliğine soyunan Mısır'ın siyaseten çöküşünü... Bunları takiben Körfez Savaşları, Irak'ın işgali, Arap Baharı, Suriye iç savaşı ve sözde cihatçı terör örgütlerinin türemesi Osmanlı sonrası kısa Orta Doğu tarihinin yaşadığı en büyük problemlerdir. Tüm bunların ve daha fazlasının sonucunda da günümüzde bölgeyi anarken pek çok olumsuzluk Orta Doğu ile ilişkilendiriliyor.

2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında artan sömürgecilik yarışı ile parçalanmaya başlayan Orta Doğu coğrafyası, I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin dağılması ile tamamen parçalanmıştır. Bu parçalanma Arapların beklediği gibi büyük bir Arap devletini değil çok sayıda İngiliz ve Fransız mandasını doğurmuştur. Bu manda yönetimlerinin kurulması ve ilerleyen yıllarda bu manda yönetimlerine bağımsızlık verildiğinde dahi Batılı güçlerin bölgeden siyaseten çekilmemesinin nedeni petroldür.

Sömürge yönetimi sonrası gelen bağımsızlıklar yeni ve kökeni olmayan Arap devletlerini doğururken bölgede bir Yahudi devletinin kurulması, yaşanan etnik ve mezhepsel çatışmalar bölgeyi iyice istikrarsızlaştırmıştır. Bölgede türeyen terör örgütleri, diktatörlük rejimleri, Batı'nın silahlı müdahaleleri bu istikrarsızlığı sürdürmüş, bölgenin her alanda geri kalmasına neden olmuştur. Bu siyasal, sosyal ve ekonomik ortamda şarkiyatçı araştırmaların da etkisiyle Orta Doğu coğrafyası ve bu coğrafyada yaşayan halklar geri kalmış, eğitimsiz, pis, terörist, yönetilmesi gereken gibi kalıplara sıkıştırılmıştır. Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk döneminden sonra gelen siyasetçilerin uyguladıkları yanlış dış politikalar ile Orta Doğu'ya sırtını dönerken Türk insanının zihninde de Orta Doğu denildiğinde beliren şey aynı klişeler olmuştur. Ancak Türk kamuoyunda Orta Doğu'nun bugünkü bu halinin nedeni Osmanlı Devleti'nin yıkılması olarak görülmektedir. Bu algı Osmanlı Devleti döneminde Orta Doğu'nun barış içinde, huzurlu ve gelişmiş olduğu şeklindedir. Aynı zamanda Orta Doğu'ya barışı, huzuru ve refahı tekrar getirebilecek güç olarak Türkiye Cumhuriyeti'ni görmektedir. Bu genel algıyı destekleyen, Orta Doğulu insanların Türklerin yeniden güçlenerek Orta Doğu'yu düzeltereğine dair çok sayıda hikâye Türkiye sokaklarında gezinmektedir. Bu araştırmanın da amacı aslında Türk kamuoyundaki bu algının gerçekliğini sorgulamaktır.

2000'li yıllar itibariyle Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası değişirken başta Orta Doğu olmak üzere çevre bölgelerde daha etkili bir güç haline gelen Türkiye, başta İsrail ve ABD olmak üzere Orta Doğu'ya çıkar gözü ile bakan her güç ile zıtlaşması,

Orta Doğu'da artan Türkiye popülaritesi ve uluslararası organizasyonlarda Türk siyasetçilerin yüksek sesle Orta Doğu savunuculuğu yapması Orta Doğu'da Türk siyasetçileri kahramanlaştırırken bölgesel bir lider olarak Türkiye'nin ön plana çıkmasına, bu gelişme dolayısıyla da Türk kamuoyundaki bahsettiğimiz Orta Doğu'ya biz liderlik etmeliyiz algısının güçlenmesine neden olmuştur. Belki gerçekten bu algı Orta Doğu'da manda dönemini ya da manda sonrasındaki dönemi yaşamış, şuan yaşlı bağımlı nüfus konumundaki Orta Doğulu bireylerce kabul görse de Orta Doğu'nun geleceği olan, lisans ve lisans üzeri eğitim alan gençlerin düşünceleri daha önemlidir. Gerçekten Orta Doğu'nun geleceği olan bu bireyler Türkiye Cumhuriyeti'ni lider olarak görüyor mu? Türkiye'nin Orta Doğu politikaları hakkında ne düşünüyor? Türkiye'nin özellikle Filistin Sorunu ve Arap Baharı sürecindeki hamlelerinden memnunlar mı? Onların gözünde Türkiye'nin yeri nedir? Orta Doğu'ya barış ve istikrarı kim nasıl getirebilir? Bu araştırmanın amacını oluşturan sorular bu şekilde sıralanabilir. Ancak tek bir başlık altında topladığımızda bu araştırmanın hipotezini "*Orta Doğu'nun geleceği olan gençlerin gözünde Türkiye'nin Orta Doğu'daki yeri nedir?*" sorusu oluşturmaktadır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma karma (mixed) araştırma yönetimi ile yapılmıştır. Karma araştırma, nitel ve nicel yöntem ya da paradigmaların karması bir yaklaşımdır (Balcı, 2016, s.42). Bu sayede de hem farklı yaklaşımlar ile konu derinlemesine incelenmiştir hem de toplanan veriler zenginleşmiştir. Ayrıca hem nicel hem de nitel araştırmaların tek başlarına kullanıldığında oluşan zayıflıklar bu sayede giderilmektedir. Aynı konu üzerinde farklı yaklaşımların kullanılması ve her ikisinden de aynı sonucun alınması da her iki yöntemin birbirinin geçerliliğini arttırmaktadır.

Bu doğrultuda araştırmanın nicel kısmı için veri toplama aracı olarak anket ile nitel kısmı için kesitsel tarama araştırması yapıp elde edilen veriler bir arada kullanılarak karma araştırma uygulanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda ulaşılan sonuç araştırmayı tümevarımsal bir araştırma kılmaktadır.

2.3. Araştırma Verilerinin Toplanması

Karma araştırma yöntemi benimsenen bu çalışmada nicel araştırma kısmı için veri toplama aracı olarak anket seçilmiştir. İnsanların taşıdıkları karakteristiklerin, gösterdikleri davranışların, benimsedikleri kanı ya da görüşlerin ve sahip oldukları tutumların öğrenilmesinde belki de en güvenilir kaynak kendileri, onların sözlü ya da yazılı açıklamalarıdır (Balcı, 2016, s.148). Bu nedenle anket tekniği ana veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Anketin katılımcıları Orta Doğu'dan ülkemize lisans ve lisans üzeri eğitim almaya gelen öğrencilerdir. Araştırmanın evrenini bu grup oluşturmaktadır. Bir araştırmada evren (ana kitle), araştırma sorularını cevaplamak için ihtiyaç duyulan verilerin (ölçümlerin) elde edildiği, canlı ya da cansız varlıklardan oluşan büyük gruptur (Şeyihoğlu ve Özgürbüz, 2016, s.26). Ancak araştırmanın evrenini oluşturan tüm bu bireylere ulaşmak mümkün olmadığı için bir örneklem grubu oluşturulmuştur. Türkiye'de yurt dışından gelen öğrencilere Türkçe öğreten TÖMER'lere mail yoluyla ulaşılmış ancak büyük çoğunluğu ya cevap vermemiş ya da veri paylaşımında bulunamadıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle evrenin net sınırları çizilememiştir. Örneklem, evrenden belli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni temsil açısından yeterli kabul edilen küçük kümedir (Şeyihoğlu ve Özgürbüz, 2016, s.28). Araştırmanın evrenini örneklem grubuna indirgemek için herhangi bir kriter belirlenmemiştir. Yani katılımcıların herhangi bir özelliği doğrultusunda evrenden ayrılan bireyler oluşturmamaktadır, rastgele seçilmiş bireylerdir. Evreni oluşturan kişi sayısı tam olarak bilinmediği için, evreni oluşturan kişilerin ne kadarının örnekleme girdiğini gösteren örneklem ortalaması hesaplanamamıştır. Evren ortalaması ile örneklem ortalaması arasındaki fark, örneklem hatasını oluşturur (Şeyihoğlu ve Özgürbüz, 2016, s.32). Örneklem ortalaması belirlenemediği için örneklem hatası da hesaplanamamıştır.

Araştırmanın nicel kısmı için uygulanan anket (Ek 1.) 18 sorudan oluşmaktadır ve 343 kişi ankete katılmıştır. Araştırmanın nitel kısmında ise kesitsel tarama araştırması tekniği kullanılmıştır. Belirli bir zaman diliminde, büyük bir nüfusu temsil etmek için seçilen örneklemden elde edilen verilerin oluşturduğu tarama biçimidir (Turan, 2016, s.53). Bu teknik literatür taramasının daha aktif ve daha değerli geçmesini

de sağlamaktadır. Araştırmacı, araştırma konusuna ilişkin olarak topladığı dokümanları (belgeleri) analiz ederek ve daha da önemlisi, araştırmada ileri süreceği argüman(lar)ı bu verilere dayandırarak, cevabını aradığı probleme ilişkin çözümler yapabilir (Özgen, N, 2016, s. 177). Araştırma Orta Doğu halklarının gözündeki Türkiye'nin durumuna yönelik olduğu için ve araştırmanın anketinin daha önce belirtildiği gibi 2017 öncesini kapsadığı için bu teknik uygun görülmüştür. Aynı zamanda anketten elde edilen verilerin işlenmesinde de uygun altyapıyı sağlamıştır.

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

- Bu araştırma anket soruları ile sınırlıdır.
- Yapılan yorumlar ve ulaşılan sonuçlar tamamen ankete katılan bireylerin cevapları ile sınırlıdır.
 - Katılımcılar Orta Doğu'dan ülkemize lisans ve lisans üzeri eğitim almaya gelen öğrencilerdir. Bu öğrenciler Türkçe Öğretim Merkezi tarafından Türkçe eğitimi alsalar da Türkçe pratikleri yeterli olmadığı için anket Türkçe ve İngilizce olarak uygulanmıştır. Buna karşın ana dilleri ağırlıklı olarak Arapça olan katılımcılarla soruların anlaşılması ve cevapların analiz edilmesi kısmında sorunlar yaşanmıştır.
 - Araştırma konusu güncel olduğu ve araştırmanın Orta Doğu gibi sürekli yeni olaylara gebe olan bir coğrafya üzerine yapılmasından dolayı tarih sınırlaması getirilmiştir. 2017 yılı itibarıyla başlayan veri toplama sürecinden dolayı bu tarihten sonra yaşanan Katar Krizi, Kudüs'ün başkent ilanı, Suudi Arabistan'daki değişim ve Suriye iç savaşında yaşanan gelişmelere ankette yer verilmemiş, tarama araştırması kısmında da yüzeysel olarak değinilmiştir.
 - Konunun siyasi boyutundan dolayı özellikle anket aşamasında beklenen katılım düzeyine ulaşamamıştır.
 - Katılımcıların burslar ile okudukları yabancı bir ülkede, o ülkeye yönelik siyasi içerikli sorulara katılım isteği Google Forms üzerinden yapılan anket çalışmasında yetersiz olmuştur. Bu nedenle mesai saatlerimin ardından TÖMER merkezlerinde ve Orta Doğulu bu öğrencilerin sıklıkla zaman geçirdikleri kafeterya gibi alanlarda yüz yüze anket sorularını katılımcılara aktararak verilen cevaplar doğrultusunda yine Google Forms üzerinden oluşturulan anket formu şahsım tarafından doldurulmuştur.

3.KESİTSEL TARAMA ARAŞTIRMASI İLE ELDE EDİLEN BULGULARI

3.1.Osmanlı Devleti Döneminde Orta Doğu

Orta Doğu tarihi incelendiğinde, bu bölgenin yaklaşık bin yıldır Türk devletlerinin hâkimiyetinde bulunduğu görülecektir. Tolunoğulları, İhşidîler, Büyük Selçuklu Devleti, Türkiye Selçukluları, Atabeylikler, Eyyubîler, Memlûkler ve Osmanlılar, Orta Doğu'daki hâkimiyetleri sırasında bölgede daima huzur ve istikrarı temin etmenin gayreti içinde olmuşlardır. Bu devletlerin hüküm sürdüğü toprakların her karışı camilerle, kütüphanelerle, mimari eserlerle tezyin edilmiştir (Erdoğan, 2016, s.21). Gerçekten de Orta Doğu ilk medeniyet merkezlerinden biri olarak binlerce yıllık tarihi içerisinde Türklerin etkisi oldukça fazladır. Ancak hepsinin arasında bu coğrafyaya en fazla nüfuz eden devlet Osmanlı Devleti olmuştur. Bu nedenle bu çalışma içerisinde Orta Doğu – Türk etkileşimi Osmanlı Devleti'nin bölgeyle ilişkilerinin başlangıcından itibaren ele alınacaktır.

3.1.1. Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu ile Tanışması

“Arap topraklarının ilhak edilmesi Osmanlı sultanları ile Arap tebaası arasında dört yüz yıl sürecek olan bir ilişkiyi başlattı. Bu ilişki Osmanlı Devleti'nin diğer halklarının da yönetildiği vassallık sistemine dayanıyordu. Tüm tebaanın içinde belki de sadece Arap eliti Osmanlı rejimini kendisiyle özdeşleştiriyordu. Osmanlı sultanlarının hac yollarını ve Arabistan'ın kutsal şehirlerinin koruyucuları olmalarının yanı sıra, kâfir ve sapkınlara karşı Sünni İslam'ın savunucuları olarak elde ettikleri meşruiyeti sultan ve Arap topraklarındaki Sünni tebaa arasındaki ilişkiyi zamanla bir tür iş birliğine dönüştürdü. Asıl siyasi güç İstanbul'daydı ancak Sünni Araplar devletin devamlılığının kendi çıkarlarına olduğunu kabul ediyor ve başarısı için dua ediyorlardı.”

Bruce Master'ın (2017, s.36) bu tanımlaması gerçekten de Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki Orta Doğu'nun kısa ve güzel bir özetidir. Araplar Osmanlı'yı kendilerinin ve İslamiyet'in sigortası olarak görürken Osmanlı ise bu durumu İslam

Dünyası'nın liderliği olarak görüyordu. Tam bir “kazan-kazan” örneği olan İmparatorluk ve Arap halkları arasındaki ilişki uzun yıllar boyunca huzur ve asayiş içerisinde devam etmiştir.

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Ovası'nda İran'daki Safevileri dize getirmesi ve ardından hilafetin koruyucusu Memlûkleri ortadan kaldırması ile başlayan süreçte Osmanlı Devleti Fas'a kadar tüm Kuzey Afrika'yı ve Yemen'in bir kısmı hariç tüm Arap Yarımadası'nı hâkimiyeti altına almıştır. Faslılar bugün atalarının hiçbir zaman Osmanlı Devleti'nin tebaası olmadığıyla övünüyorlar. Bu çok az sayıdaki Arap topluluğunun haklı olarak bulunabileceği bir iddiadır (Masters, 2017, s.52). Peki Araplar uzun süre İslam'ın koruyucusu ve yayıcısı olan pek çok Türk devleti ile temas halindeyken neden Osmanlı Devleti ile bu kadar uzun süre minimum sorun yaşadılar? Halife'yi koruyan Selçuklularla değil, Haçlıları bozguna uğratıp Kudüs'ü savunan Eyyübilerle değil, İslam Dünyası'nı kılıçtan geçiren Moğol istilasını durdurup püskürten Memlûklerle değil de Osmanlılarla? Osmanlı Devleti, Orta Doğu'da hâkimiyetini tesis ettikten sonra tımar (mîrî) sistemin uygulandığı eyaletlerin (sâlyânesiz), vergisi yıllık olarak alınan eyaletlerin (sâlyâneli) ve Kutsal yerlerin (Mümtaz) idarî yapısını kurduktan sonra, yapılan tahrirlerle eyalet veya sancak kanunnameler oluşturup, söz konusu bölgelerdeki eyalet veya sancakların yerel yöneticilerini tayin edip, buraların iktisadi, kültürel ve sosyal yapılarına müdahale etmemiştir (Alkan, 2016, s.27). Buna kısaca adil teşkilatçı sistemin Arapları memnun etmesi diyebiliriz. Osmanlı ve Safevî İmparatorlukları Orta Doğu ekonomisine istikrar kazandırmış ve onu genişletmiştir (Gelvin, 2016, s.40.). Arap topraklarının Osmanlılarca fethi, devletin askeri güç ve ekonomik açıdan en zirvede olduğu zamana denk gelmiştir. Osmanlı Devleti idaresinin ilk yüzyılında sultanların yöneticiliği altında bölgenin refah düzeyinin yükseldiği bilinmektedir. Yolsuzluk, Memlûk emirleri arasında yaygındı ve Arap vakanüvisleri Osmanlıların köylüleri suistimalden koruyan ve ticareti teşvik eden bir nebze iyi bir hükümet temin ettikleri konusunda mutabıklar (Masters, 2017, s.113). Ayrıca Memlûklerin Moğolları durdurması haricinde gayrimüslümlere karşı fazla bir etkisi yokken Osmanlı Devleti hilafetten de aldığı güç ile cihattan cihada koşarak bir dünya devleti kurmuştur. Bunun verdiği güven ve kazandırdığı saygının da Arap tebaanın Osmanlı Devleti'ni meşru görmesine olumlu etki yaptığı düşünülebilir. I.

Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Orta Doğu hangi sorunu yaşarsa yaşasın sürekli Osmanlı hanedanının yanında durmuştur. Arapça konuşan birçok Sünni entelektüel, erken yüzyıllarda Osmanlı sultanlarının yönetiminin meşru olduğunu onaylamış ve devletin düşmanlarına karşı zafer kazanması için dua etmişti. Aslına bakılırsa Araplar, destekleri nadiren test edilse de, devletin ideolojik şakşakçılarıydı. 19. Yüzyılın başlarında Vahhabilerin Arabistan'ın kutsal şehirlerini ele geçirmelerini takiben, sultan bu entelektüellerin moral desteğine ihtiyaç duyduğunda verdikleri yazılı cevaplarda hepsi Osmanlı hanedanının tarafındaydı (Masters, 2017, s.22).

3.1.2. 18. Yüzyılda Orta Doğu

Osmanlı Orta Doğusunu demografik olarak ele aldığımızda Bugünkü Türkiye – Irak – Suriye sınırında Kürtlerin ve Türkmenlerin, Irak – İran – Türkiye sınırında Şiiilerin, Bu dağlık bölgenin güneyinde Arapların ağırlıkta olduğu görülür. Ticaret fonksiyonu ile ön plana çıkmış Orta Doğu şehirlerinde ciddi Ermeni, Yahudi ve Rum nüfusunun olduğu da bilinmektedir. Bölgenin ekonomik faaliyetleri de çeşitlidir. Sanayi el zanaatı olarak ufak atölyelerde yapılırken hâkim ekonomik faaliyetler ise tarım, hayvancılık ve ticarettir. Osmanlı Devleti'nin bu üç sektörü destekleyen ve koruyan kuralları halkın da Osmanlı Devleti'ni meşru görmesine neden olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nde yaşanan bazı aksaklıklar bu sistemlerin ve kuralların çökmeye başlamasına neden olmuştur. Bölge halkının devlete karşı ilk tepkileri Osmanlı Devleti'nin yağmacıları başıboş bırakmasıyla başlamıştır. 18. yy' da değişen düzeni ve kuralları Masters (2017, s.109) şöyle anlatmıştır:

"Çölü geçmek için Bedeviler develeri, Türkmenler ve Kürtler ise Anadolu yaylalarına giden yollarda kullanmak üzere ise katır ve eşekleri teğmin ediyorlardı. Köylü çiftçiler kabilelerine et, yün, kilim ve deri gibi hayvan ürünleri karşılığında tahıl sağladılar. Bazı durumlarda, çöle sınırı olan bozkırdaki bir köyde hem hayvancılıkla uğraşanlar hem de köylüler yaşayabiliyordu. Bu ikisini barındırmayan köylerde bile, köylüler ile hayvancılıkla uğraşanlar arasında sık sık evlilikler oluyordu. Ancak kabile liderleri ticaret yerine ceza almadan yağma yapabileceklerini düşündükleri zaman bu iki üretim ekolojisi

arasındaki denge sonucu ortaya çıkan düzen bozuldu. Yağma, cezasız kalacaksa yapılabilecek en kolay şeydi. Ayrıca aşiretlerinin çoğunun paylaştıkları savaşçılık ruhunu da ateşliyordu. İyi bir yağma, bir nesilden diğerine aktarılabilir olan şiir ve şarkı malzemesiydi.”

Bir başka olasılık da tarımsal üretimdeki düşüştür. Her ne kadar Orta Doğu şehirleri ticaret fonksiyonları ile ön plana çıksalar da aynı zamanda Osmanlı Devleti için çok önemli tahıl üretim merkezleri konumundaydılar. Yağış ortalamasının gerilemesi veya ısı ortalamasının hafifçe düşmesi 16. yy boyunca tarımsal koşulların kötüleşmesinin nedenleri olarak kabul edilir (Hüttheroth, 2011, s.37). Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi yapısındaki bozulmaların başladığı bu yüzyılda Coğrafi Keşifler ile Orta Doğu şehirlerini zenginleştiren küresel ticaret yollarının güzergâhındaki değişimin Orta Doğu ekonomisini zayıflattığı yetmiyormuş gibi yağmacılığın yaygınlaşması ve tarımsal verimi düşüren bir kuraklık gerçekten Orta Doğu halklarını o dönem ciddi bir şekilde zorladığı ortadadır.

Masters (2017, s.154) Orta Doğu'nun şehirlerindeki 17. ile 19.yy arasında zenginliğin düşüşünden şöyle bahseder:

“Halep şehri 18. yüzyıl boyunca Bereketli Hilal'in şehirlerindeki servetin düşüşü konusunda iyi bir örnek teşkil eder. 17.yy'da Halep, nüfus açısından İmparatorluk'taki İstanbul ve Kahire'den sonra üçüncü büyük şehir olarak 100.000'den fazla kişiye ev sahipliği yapıyordu. 1819'da ise, bu rakam 80.000'den daha aza düşmüştü. Bir zamanlar düzinelerce yabancı tüccarı barındıran uluslararası ticari bir merkez olan şehirde isyan zamanında yalnızca bir İngiliz ve iki Fransız sakin vardır.”

İlerleyen yıllarda artan huzursuzluklar ve ayaklanmalar bölge halkının göç etmesine neden olarak bölgedeki ekonomik canlılığın git gide ölmesine de neden olmuştur.

Orta Doğu küresel ticaret yollarındaki transit ticaret ile zenginleşmiştir. Bu yolların değişmesi Orta Doğu için ekonomik açıdan yıkıcı olmuştur. Orta Doğu ile adı

özleşen Bernard Lewis (2016, s.358) bu dönemi şöyle özetlemiştir:

Avrupa'yla ilişkilerinde, Orta Doğu, savaşın hızla yarattığı karmaşa ve silahlanma gerekliliği yüzünden artan bir maliyetle karşı karşıya kalmıştır. 17. ve 18. yy'daki yüksek enflasyon ekonomiyi etkilemiş, sonrasında da fiyat artışları sürmüştü. Dış ticaret, Güney Afrika, Güney Asya ve Atlantik deniz ticaret yolları nedeniyle sarsılmış, transit ticaretin düşmesi de Orta Doğu bölgesinin önemini azaltmıştır. Osmanlı Devleti'nin doğusundaki ülkelerle ticaret dengesinin bozulması, Hindistan ve İran'a doğru altın ve gümüş akışının artması başka bir etmendi. Bu süreçlerin hızlanmasında, Orta Doğu'nun nakliyat, sanayi ve tarım açısından teknolojik olarak gelişmemiş olması da büyük rol oynuyordu.

Bu dönemde yerel yönetimlere karşı ufak çaplı ayaklanmalar çıksa da Osmanlı Devleti ufak yeniçeri garnizonları göndererek veya yöneticileri değiştirerek bu ayaklanmaları bastırmıştır. Ancak halk ayaklanmalarında yeniçerilerin tıpkı 18.yy'daki tüm savaşlarda olduğu gibi lakayıt davranışları ve zorbalıkları nedeniyle halk ile Osmanlı Devleti arasında bir soğukluğun girmesine neden olmuştur. Esasen 18.yy ortalarına kadar Osmanlı Devleti'nde taşra bölgelerinin, Anadolu ve Orta Doğu eyaletlerinin asayişini tımar sisteminin yetiştirdiği tımarlı sipahiler sağlamaktaydı. Tımar, Osmanlı Devleti'nde geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara muayyen bölgelerden kendi namlarına tahsil salahiyetiyle tahsis edilmiş vergi kaynaklarına ve bu amaçla tahsis edilen gelir kaynaklarından senelik geliri yirmi bin akçeye kadar olan askeri dirliklere verilen isimdir (Şen ve Türkmenoğlu, 2012, s.195.). İmparatorluk, cihatlarda başarı gösteren kişilere devletin toprağını verir, burayı ekip biçmesini isterdi. Kişiler bu sayede ödüllendirilirken taşrada halka da iş imkânı doğardı. Tımar, Osmanlıların ihdas ettikleri bir kurum olmamakla birlikte onların elinde çok etkili bir mekanizmaya dönüşmüştür. O yalnız askeri bir kurum değil devletin kırsal hayatının oluşturucularından biridir (İnalçık, 2009, s.52). Tımar sahipleri ürettikleri ürünün vergisini, devletin tahsis ettiği araziye göre asker yetiştirerek ödemiş olurdu. Bu askerler cihat zamanında tımar sahibi

ile Osmanlı Devleti'nin ordusuna katılırken barış zamanında ise bölge güvenliğini sağladılar. Ayrıca devletin verdiği tımar toprağı babadan oğula geçmezdi. Bu sayede ufak feodal yapıda toprak ağaları çıkmazdı. Ancak Osmanlı Devleti'nin savaşa dayalı ekonomisi kaybedilen ve uzayan savaşlarla bozulurken Avrupa, yeni ticaret yolları, sömürgeleri ve sanayileşme çabalarıyla hızla geliyordu. Osmanlı Devleti savaş giderlerini karşılayabilmek için tımar topraklarını nakit karşılığında sattığı iltizam sistemine geçmesi belki kısa vadede ekonomik olarak iyi bir hamle olsa da uzun vadede toplumsal zararı büyük olmuştur. Anadolu'da ve Orta Doğu'da ortaya çıkan toprak sahibi mültezimler zenginleşirken eyaletlerde gelir adaletsizliği artmaya başlıyordu. Ortada tımarlı sipahinin kalmaması yağmaları arttırırken en ufak ayaklanmada yeniçeri garnizonları şehirlere girerek isyancıları yakalıyordu. Sistemin bozulması en başta halk ve İmparatorluk için kazan-kazan durumundaki ilişkileri yıpratıyordu.

Bu yüzyılın Osmanlı Devleti ve Orta Doğu için en önemli olayı ise kuşkusuz Vahhabi krizinin ortaya çıkışıdır. Krizin kaynağı İbn Saud'un 18.yy ortasında ideolojik güdümlü bir kabile konfederasyonu kurmak için radikal dini reformcu Muhammed ibn Abdül – Vahhab'la kurduğu eşsiz ittifaktı (Masters, 2013, s.148). Bu ittifak sadece Osmanlı Devleti'nin değil tüm Orta Doğu'nun başının ağrımaya neden olmuştur. Genel olarak bedevilerden oluşsalar da “arınmış İslam” söylemi ile Osmanlı'nın artık cihat yapamadığı, sapkın münafıklar ile yani Avrupalılarla sık sık masaya oturması gibi olaylar üzerinden propagandalar ile taraftarlarının sayısını kentsel nüfus içerisinde de arttırmaktaydılar. Çöl savaşçıları 1801'de Muhammed İbn Abdül – Vahhab'ın vaaz ettiği "arınmış" İslam adına kutsal şehir Kerbela'ya yağmaladılar (Masters, 2013, s.170). Abdulvahab, çok ilkel bir İslam'ın dönüşünü vaaz etmiştir (Özey, 2017, s.171). Bu vaaz Osmanlı Devleti'nun hilafetten aldığı meşruluğun sorgulanmasına neden oluyordu. Önceleri Şii köylerini basmakla başlayan hareketlenmeler, kutsal şehirlerin ele geçirilmesi ile devam etti. 1803'te, kutsal şehir Mekke'yi kısa bir süreliğine işgal ettiler. Medine'yi de işgal ettikleri 1805 tarihinde geri döndüler (Masters, 2013, s.170). Bu olaylar sadece işgal ile sınırlı kalmadığı gibi bazı kutsal emanetler ile kutsallık atfedilen bazı mekânlar putperestlik adına tahrip edildi. Hz. Muhammed'in türbesinin kubbesi putperestliğe özendirildiği için yıkıldı. Osmanlı kervanları çok sık yağmalanır oldu. Sonraki yılda, Vahhabiler ablukaya devam ettiler ve Osmanlı hacılarına peygamberin

Medine'deki kabrini ziyaret etmelerine izin vermediler (Masters, 2013, s.151). Yaşanan tüm bu olayların ve Osmanlı Devleti'nin bu olaylara reaksiyon gösterememesi şüphesiz o dönem Orta Doğu başta olmak üzere tüm dünyadaki Müslüman halklara şok yaşattır. XVIII. yy' da teoride safiyetçi, uygulamada militan olan Vahabiler, Arap yarımadasının büyük bir kısmını ele geçirdiler. XVIII'dan sonra Bereketli Hilal sınırlarında Osmanlı Devleti'ne kafa tutmaya başladılar (Lewis,2016, s.389).

Vahhabi yükselişi ve kutsal şehirlerin kaybı üzerine Müslüman kardeşlerine uygulanan şiddete şaşırarak birlikte, İbn Abdül Vahhab'ın hanedanının İbn Saud'unkiyle siyasi ittifak yapması Sünni ulema içim Osmanlı hanedanının 16.yy'daki fetihlerinden beri Osmanlı Arap topraklarında Sünni ulemanın çoğunluğunun oy birliği sayesinde keyfini sürdüğü siyasi meşruiyet talepleri üzerindeki tekelin sonunun geldiğine işaret ediyordu (Masters, 2013, s.170). Tüm bu yaşananlar İslam Dünyası'nda şok etkisi yarattıysa da Arap coğrafyasında ilk defa şu soru belirdi: “Osmanlı bölge güvenliğini sağlayamıyorsa, hele ki kutsal şehirlerin güvenliğini sağlayamıyorsa, ehli sünnetin kutsal emanetlerin güvenliğini sağlayamıyorsa İslam Dünyası'nın hamiliğinin meşruiyeti nerede?” Osmanlılar için ilk başta biçilen “sapkın münafıklara karşı İslam'ın kılıcı, ümmet için adaletin ve güvenliğin sağlayıcısı” rolü, Osmanlıların bu yüzyılda hem sapkın münafıklar olarak nitelendirilen Avrupa devletlerine karşı savaşlarda yenilgiler yaşaması, hem de ümmetin güvenliğini sağlayamayacak kadar zayıfladığının görülmesi üzerine bozulmaya başlamıştır.

3.1.3. 19. Yüzyılda Orta Doğu

19.yy'da Osmanlı Devleti'nin dış politikası “denge siyaseti” olarak bilinen politikaya dönmüştür. Prof. Dr. Fahir Armaoğlu denge politikasını “XIX.yüzyıla gelindiğinde bir yandan Avrupa'daki kuvvet dengesinin şartları ve unsurları büyük değişme geçirmiş, bir yandan da Osmanlı Devleti'nin kendisi zayıflamıştır. İşte bu durum karşısında Osmanlı Devleti dışarıdan kendisine yönelik tehdit ve tehlikelere karşı yanına bir büyük devlet almak suretiyle bir denge meydana getirerek varlığını korumaya, dağılma ve yıkılmasını önlemeye çalışmıştır.” (Armaoğlu, 2004, s.43) Bunun ilk örneklerinden birisi de maalesef Orta Doğu üzerinden yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'da Avrupalılara kaybettiği ilk toprak 18.yy'ın son yıllarında

Mısır olmuştur. Fransızların 1798'deki Mısır işgali sadece 3 yıl sürerek 1801'de çekilmesiyle son bulmuştur. Burada Osmanlı Devleti'nin gücü değil işin içine İngilizlerin müdahil olması Fransa'yı geri çekilmeye zorlamıştır. İşte bu örnek denge siyasetini özetleyen güzel bir örnektir. Osmanlı Devleti normalde düşmanı olan güçlü devletler ile ortak çıkarları doğrultusunda iş birliğine giderek topraklarını korumaya çalışmıştır.

Peki bu dönemde Orta Doğu halkının Osmanlı Devleti'nden beklentisi neydi? Yunanlar gibi milliyetçilik ateşiyle kavrulup bağımsızlık mı istiyorlardı? Bu beklenti içinde olan bazı Sünni ve Vahhabi entelektüeller olabilir ama halktaki hâkim görüş bu değildi. Bu yüzyıl için halkın bağımsızlıktan ziyade Osmanlı'nın tekrar güçlenmesini ve toparlanmasını beklediğini söylemek sanırım çok da yanlış olmaz. Osmanlı'nın Orta Doğu hâkimiyetinin başladığı 16.yy'daki gibi Osmanlı'nın cihatlarında başarılı olduğu, bölgenin ekonomisini geliştirip halkı zenginleştirdiği, aynı zamanda kutsal şehirleri ve kutsal emanetleri koruduğu dönemdeki güç bir anda ilahi bir biçimde tepeden inseydi büyük olasılıkla halk içindeki huzursuzluklar bitecek ve eski kazan – kazan durumu karşılıklı memnuniyet içerisinde devam edecekti. Ancak Osmanlı Devleti 18.yy'ın ortalarından itibaren bu güce sahip olmadığını tebaasına hissettirmeye başlayınca halk içindeki huzursuzluklar da sürekli arttı.

Peki gayrimüslimler? Onlar da şüphesiz milliyetçilikten ziyade Avrupalı devlet himayesi taraftarlarıydı. Yani bir Ermeni, bir Rum ya da bir Frenk devletinden ziyade Müslüman olmayan bir ülkenin himayesine girmek istiyorlardı. Ancak bu yüzyılda Vahhabi krizini biraz olsun yatıştıran ve Suriye şehirlerindeki isyanları şiddetle bastıran Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, oğlu İbrahim'i ve ordusunu Osmanlı üzerine göndererek Osmanlı Devleti ordularını yenilgilere uğratması hem Müslüman hem de gayrimüslim tebaa içinde şok etkisi yaratmıştı. İbrahim komutasındaki Mısır ordusu Suriye ve Lübnan üzerinden ilerleyişine devam ederken Kudüs'te Akka'nın düşüşü haberlerine verilen tepkiyi şu şekilde nakleder:

“5 gün boyunca Kudüs halkı, Müslümanlar, Rumlar, Frenkler, Ermeniler ve hatta Yahudiler bayram ettiler. Hepsi Mısırlıların bu zaferinin özgürlük anlamına geldiğini (ki gerçekten öyle oldu)

düşünerek mutlu ve hoşnut oldular. Sadece Müslümanlar (diğerleriyle birlikte dans etseler bile) tasalarını ve asık suratlarını saklayamadılar çünkü Mısır'ın kendi gücünü onlara karşı kullanacağına dair bir önsezileri vardı. İşitmekten ve görmekten nefret ettikleri şeyleri işittiler ve gördüler. Yani, dar pantolon giyen ve korkunç ateşli silahlar ve müzik enstrümanları taşıyan ve Avrupalı tarzda yürüyen askerleri. (Masters, 2017, s.163'ten alıntı).

Vahhabi krizi git gide şiddetlenerek büyürken Osmanlı Devleti bu kriz karşısında acizliğini gizleyemiyordu. En sonunda Sultan II. Mahmud 1805'te çaresiz bir şekilde Vahhabi sorununu çözmesi için Osmanlı'nın Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'ya yetki veridi. 1811'de Mehmed Ali Paşa bölgede düzeni sağlamıştır. Ancak Vehhabi tehdidi tümüyle yatışmamıştı. Vahhabi sorunu bölgede baş gösterdiğinden beri sürekli Halep ve Şam valileri değişiyordu. Anadolu'nun en güçlü ayanları bile tam anlamıyla otoriteyi sağlayamıyordu. Art arda gelen Şam valilerinin Vahhabi muhalefetiyle baş edememesi erken 19. yüzyılda Arap eyaletlerine Osmanlı otoritesinin sistematik bir gerileme içerisinde olduğunu göstermektedir (Masters, 2017, s.153).

Batılı tarzda modernize ettiği ordusu ile Osmanlı güçlerini bozguna uğratan Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim, Mısır'dan çıkıp Kütahya önlerine kadar ilerledi. Batılı güçler, İbrahim'in birliklerini Anadolu'nun kalbinden çektiği Mayıs 1833 tarihli Kütahya Antlaşması için aracılık yaptılar (Masters, 2017, s.164). Avrupalıların da çıkarlarına uymayan bu ilerleyişi durdurması için bu devletlerde yardım ve arabuluculuk istenmesi yine Osmanlı Devleti'nin bu yüzyıldaki denge siyasetine bir örnektir. Bu olaylar gelişip Mehmed Ali Paşa ve oğlu İbrahim'in ilerleyişi garip bir biçimde gayrimüslimleri mutlu etti. Osmanlı Devleti'nin azalan otoritesi yerine modernize olmuş yapısı ile güçlü bir Mehmed Ali Paşa'nın ortaya çıkması aynı Memlüklerin bozulan askeri, siyasi ve ekonomik yapısından bunalan Müslüman ve gayrimüslimlerin Osmanlı'nın gelişinden memnunluk duyması benzeri bir etki olabilir. Ancak gayrimüslimlerin Mehmed Ali Paşa ve oğlu İbrahim'e olan sempatileri, İbrahim'in gayrimüslim halka da askerliği mecburi kılması ile ortadan kalktı. Bu olaydan sonra gayrimüslim halk Fransız ya da İngiliz egemenliğini bekliyordardı.

İngilizlerin arabuluculuğu ile imzalanan Kütahya Anlaşması ile Mısır'da Mehmed Ali Paşa, Suriye'de oğlu İbrahim'in başta olduğu, sözde Osmanlı Devleti'ne bağlı, uygulamada bağımsız yönetimler kurulmuştur. İbrahim yönetiminde Halep'te İngiliz konsolosu Edward Barker (1973) da Mısır'ın işgali le ilgili olarak olumlu yorumda bulunmuştu:

“Adil ve güçlü bir hükümet olarak Mısır, tüm tebaasın yaşamlarını ve mallarını güvence altına aldı. Bir kadın Suriye ve Filistin'in bir ucundan diğer ucuna (Dağlardan değil ovalardan) istediği kadar parayı büyük bir güvenlik içerisinde taşıyarak tek başına seyahat edebilirdi. Rüşvet, yolsuzluk neredeyse bilinmiyor ve çok ciddi bir biçimde cezalandırılıyordu” (Masters, 2017, s.168'dan alıntı).

Yani Osmanlı'nın sağlamakta güçlük çektiği huzur ve güven ortamı kurulmuştur.

Bu yüzyılda Osmanlı Devleti Orta Doğu'da sadece işgalci yabancılar ve Mısır valisi ile değil Vahhabiler ile de mücadeleyi sürdürmüştür. 19.yy'da şiddet eylemlerine eden Vahhabilerin taraftarlarının sayısını da arttırmaktaydı. Bu dönemde Osmanlı Orta Doğusunun içine düştüğü siyasi, askeri ve ekonomik durum nedeniyle halkın Vahhabi taraftarı haline gelmesi şaşırtıcı olmamalı. Üstelik Orta Doğu halklarının Mısır'da Napoleon, Mekke'de Vahhabi ve Suriye'de de İbrahim işgal yönetimlerini deneyimlemesi Arap coğrafyasında Osmanlı Devleti idaresine alternatifler olduğunu göstermiştir.

Tüm bunlar yaşanırken Osmanlı Devleti da bazı önlemler almıştır. Ancak bu önlemler sadece güvenlik amaçlı alındığı için halkın aklındaki soru işaretleri giderilememiştir. Sultan Abdülmecid döneminde, 19.yy'ın ikinci yarısında kurduğu Arabistan ve Bağdat orduları ile bölgenin, ticaret yollarının ve hac yollarının güvenliği sağlanmaya çalışılmış ayrıca şehirlerde çıkması muhtemel ayaklanmalara karşı da bir tedbir alınmıştır.

Orta Doğu'nun ve İslam Dünyası'nın yüzyıllarca liderliğini yapan Osmanlı

Devleti bölgedeki karmaşanın arttığı bu yüzyılda içeride Vahhabiler, Mısır sorunu ve toprak kayıpları ile uğraşırken Avrupalılar da bu dönemde Orta Doğu'nun önemini kavrayarak bu coğrafya üzerinden Osmanlı Devleti'ni sıkıştırmaya başlamıştır. Bu dönemde Orta Doğu'nun enerji ve ulaşım açısından gelecekte artacak jeopolitik değerini kavrayan Avrupalılar, daha önceki anlaşmalarla kazandıkları Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışabilme imkânlarını, bölgenin etnik, dini ve mezhepsel yapısı üzerinden Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmaya başladılar. Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere ve farklı etnik kökenlere sahip vatandaşlarına daha geniş haklar tanınması ve iyileştirmeler yapılmasını istediler. Osmanlı Devleti'nin bu taleplere her seferinde olumlu karşılık vermesi Orta Doğu'da cemaatleşme ve gruplar arası etkileşim kopma noktasına gelmesine neden olmuştur. Bu kopmalar sadece Müslüman-Hristiyan değil etnik olarak da yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nde artık sadece Arap hareketlenmeleri değil Lübnan'ın dağlarındaki Dürzi ve Arap coğrafyasına inen güzergâhtaki dağlık bölgelerdeki Kürtler de isyana meyilli hale gelmeye başlamıştır. 19.yy ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin milliyetçilik akımlarından etkilenmemek için önlem olarak gördüğü Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı da pek işe yaramamıştır. Dürzi ve Kürt ayaklanmaları örneklerinde de görüldüğü üzere 19.yy sonlarına doğru milliyetçilik akımının Orta Doğu'da da etkili olmaya başladığını söyleyebiliriz. Ancak daha önceki bölümlerde de bahsettiğimiz üzere milliyetçilik, Osmanlı Orta Doğusunun parçalanmasında tek veya en önemli sebep değildir. Yine daha önce bahsettiğimiz gibi eğer ki milliyetçilik esas alınarak bu süreci değerlendirirsek Orta Doğu'da bu kadar Arap devletinin olması garip değil midir? Geçmiş birkaç on yıl olan Arap ülkelerinden bahsetmek yerine tek bir Arap devleti olması gerekmez miydi? Ya da İsrail haricinde başka hiçbir farklı etnik yapıda devlet bulunmamaktadır? Dürziler, Mâruniler, Asuriler, Süryaniler, Ermeniler, Kıptiler neden Orta Doğu'da kendilerine ait devletlere sahip değiller? Yine de milliyetçilik, Orta Doğu'nun şekillenmesinde etkili olmamıştır demek içi boş bir yargıdır.

Osmanlı Devleti bu zorluğun uzun süre üstesinden gerek Arap gerek Kürt gerek Dürzi halklarının, sultana bağlı kaldıkları sürece iplerini gevşek tutarak özerklik yaşamalarına izin vererek gelmiştir. Ayrıca tımar sistemi de bu konuda oldukça yararlı olmuştur. Genelde bu bölgelerin yöneticileri hâkim etnik grubun ileri gelenlerinden

seçilirdi. Ancak Tanzimat Dönemi'nde bu durum değişmiştir. Sadece Orta Doğu'da değil, Balkanlar'da ve Anadolu'da da ayaklanmalar yaşanması Osmanlı Devleti'nin merkezîyetçiliği arttırmaya götürmüştür. Artık farklı etnik grupların yoğunlaştığı bölgeleri kendilerinin yönetmesine izin vermeyip Osmanlı Devleti'nin atayacağı idarecilerle kendi yönetmek istemesi etnik ayaklanmaların da ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Yüzleri batıya dönük olan Osmanlı ıslahatçıları, Arap topraklarını sosyal açıdan geri, ekonomik olarak gelişmemiş ve insanların cahil olarak gördüler (Master, 2013, s.208 alıntı1). Bu algı davranışlara ve idari icraatlara da yansınca Orta Doğu halkları arasında bir aşağılanmışlık hissi doğdu. Belki de tüm dünyada Orta Doğu denilince akla gelen “geri kalmış, medeniyetten uzak, yönetilmesi gereken cahiller” algısı ve oryantalist bakış açısının temelleri istemeden de olsa bu dönem idarecileri tarafından atılmış olabilir. Osmanlı Devleti'nin bu merkezîyetçi tutumu ve tüm dünyada dalga dalga yükselen milliyetçilik akımı, Orta Doğu'da daha çok Arap olmayan diğer etnik grupları etkilemiştir. Arapların ayaklanmasını esas tetikleyen ise Islahat Fermanı'dır. Müslüman Osmanlı Devleti her ne kadar gayrimüslim halka huzur ve güvenlik garantisi ile eşitlik vaad ise de toplumsal yapıda gayrimüslimlerin yeri ayrıydı. Milliyetçilik akımının Balkanlar'da büyük yaralar açması Osmanlı Devleti'ne gayrimüslimlere yönelik bazı iyileştirmelere gitme ihtiyacı uyandırmıştır. Bunda Avrupalı devletlerin baskısı da etkili olmuştur. Reel politika olarak akılcı olsa da uygulamada bazı problemlerle karşılaşılması bu fermanın tam olarak işlevsel olmadığını göstermiştir. Gayrimüslimlere yönelik yeni uygulamalarla bir anda Müslüman nüfusun geri planda kalması Müslüman Arap yoğunluktaki Orta Doğu'da şaşkınlığa neden olmuştur. Bereketli Hilal daha sıkı bir şekilde Avrupalıların egemen olduğu bir Dünya ekonomisine çekildikçe, Hristiyan tüccarlar yeni fırsatlardan yararlanma konusunda daha istekliyidiler. Sonuç olarak, Müslüman cemaatte Müslümanların aleyhine Hristiyanların zenginleştiğine dair bir algı vardı (Masters, 2013, s.184). Buna Hristiyanları dışarıda tutan ama Müslüman erkeklere zorunlu tutulan mecburi askerlik hizmeti de eklenince Müslüman halk arasında iyice haksızlık duygusunun yükselmesine neden oldu. Sonuç olarak Islahat Fermanı belki amacına uygun şekilde Orta Doğu'da gayrimüslim halkın milliyetçi ayaklanmalarının önüne geçse de Müslümanların kırgınlıklarının beslendiği ve devletin bu kırgınlığa karşı duyarsızlığı Orta Doğu Müslüman Arap nüfusunu sosyal bir barut fiçisine çevirmiştir. Orta Doğu bağlamında

bu fiçının patlaması için bir söylenti yeterlidir. Islahat Fermanı ve sonrası dönemde yaşananlar Orta Doğu'nun hilafetin kaldırılması ve laik bir cumhuriyetin kurulmasından önce de Türklere karşı dini bir kırgınlık beslediğinin göstergesidir.

Etnik ve dini gerginlik Osmanlı Devleti topraklarında yükselirken son dönem tarihsel revizyonizmde sempatik bir karakter olarak gösterilmeyen II. Abdülhamit, halifeliğinin verdiği dini ve siyasi gücü ile İslam'ı Osmanlı Devleti'nin siyasi kimliğinin önüne koymuştur. Aynı Piyemonte devletçiklerinin İtalya, Prusya devletçiklerinin Almanya adı altında birleşmesi gibi İslam'ın ışığında Osmanlı kimliğini oluşturmaya çalışmıştır. Burada Osmanlı coğrafyasındaki insanların önce Müslüman daha sonra Türk, Arap, Kürt vs olduğunun altı çizilerek Islahat Fermanı döneminde incinen Müslüman tebaayı memnun etmeye çalışırken aynı zamanda Orta Doğu'daki Müslüman nüfusta milliyetçiliği bastırmayı amaçlamıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi'de madde 8 her ne kadar "Devlet-i Osmaniye tabiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise bila istisna Osmanlı tabir olunur." dese de anayasa devletin dininin İslam olduğunu (madde 11.) ve Türkçe'nin devletin resmi dili olduğunu (madde 18.) söyler. (Masters, 2017, s.200). Yine de bu Müslüman Osmanlılığı bir milliyet haline getirme çabası milliyetçi görülen ayaklanmaları yavaşlatmıştır. Bunu takiben ilk Osmanlı Meclisi'nde çok sayıda Arap eyaletlerini temsilen Arap mebus gönderilmiştir. Bu da Orta Doğu halklarına "*İmparatorluk sizi geri kalmış ya da öteki olarak görmemektedir. Orta Doğu Müslümanları İmparatorluk için eşit ve değerli vatandaşlardır*" mesajı vermektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönemine damgasını vuran Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarında bu uyum arayışının izleri açık bir şekilde görülmüştür (Davutoğlu, 2011, s.257).

Bu yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Orta doğusu tam bir satranç tahtası haline dönmüştür. Orta Doğu'daki İngiliz diplomasisi, Hindistan yolundaki yabancı tehditleri için bir kalkan şeklinde, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve bütünlüğünü koruma ilkesine dayanıyordu ama saldırılar sürüyordu (Lewis, 2016, s.356). Fransızların bölgeye ilgisi en başından beri bilinirken hızla büyüyen güçlenen Rusya, sıcak denizlere inme politikası ile Osmanlı Orta Doğusuna ilgi duyuyordu. Siyasi birliğini geç tamamlayıp sömürge yarışına geç girdiği halde kısa zamanda İngiltere'nin en büyük

düşmanı ve rakibi haline gelen Almanya ise Osmanlı'ya dostane davranıyordu. Osmanlı orduları Alman subaylarca eğitilirken Osmanlı topraklarında madenler Almanlarca aranıp işleniyor, demir yolu ve sanayi Alman mühendislerce kuruluyordu. Şüphesiz ki tüm bunlar I. Dünya Savaşı olarak anılacak olan büyük savaşa hazırlıklardı.

3.1.4. Birinci Dünya Savaşı'nda Orta Doğu ve Arap Milliyetçiliği

Bugün İstanbul'da ya da Anadolu'nun herhangi bir yerinde, sokaktaki insanlara I. Dünya Savaşı'ndaki Arapları soracak olursanız çok büyük bir kısmının “Araplar Osmanlı Devleti'ne ihanet etti” benzeri cevaplar vereceği görülecektir. Araştırmanın bu bölümünde I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti ile Arapların etkileşiminden ve Orta Doğu'nun durumundan bahsedilecektir.

Daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi Osmanlı Orta Doğusu, Coğrafi Keşiflerle ticaret yollarının değişmesi, merkezi yönetimin aksamaması, usulsüzlükler, Osmanlı'nın yapmaya çalıştığı ıslahatların sapması ya da saptırılması gibi nedenlerle oldukça huzursuz ve sık sık ayaklanır vaziyetteydi. Vahhabi taraftarlarının İngilizlerle yakınlaşması da bilinen bir gerçektir. Tüm Dünya'daki milliyetçi hareketlenmelerden etkilenen ciddi bir grup da vardı. Hatta manda yönetimi sonrasındaki Orta Doğu'nun, I. Dünya Savaşı öncesi Orta Doğu'dan daha fazla milliyetçilik barındırdığını söyleyebiliriz. Bu manda sonrası dönemde yetişen tarihçiler Osmanlı Devleti dönemini, ilk baştaki karşılıklı kazan-kazan ilişkilerini ve memnuniyeti yok sayarcasına işgal dönemi gibi basit bir denkleme indirgediler. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Arapların Avrupalı güçlere karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesi, feshedilmiş Osmanlı rejiminin bölgede sonradan oluşan Avrupalı emperyalist mücadelelerle bir tutulmasına neden oldu. Bunun gerçekliği kesinlikle tartışmaya açıktır. Fransız İhtilali sonrasında tüm dünyayı kasıp kavuran milliyetçilik akımının I. Dünya Savaşı esnasında daha fazla etkilediği Araplar arasında Osmanlı Devleti bir işgal dönemi olarak kabullenildiyse de bu tam olarak doğru değildir. Osmanlı egemenliğinin Arap Dünyasının gelişmesini engelleyen sömürgeci bir yapı değil, bu asırlarda dünyanın değişik bölgelerinin bir kasırga gibi kültür tasfiyesinden geçiren Batı sömürgeciliği karşısında koruyucu bir kalkan olduğu anlaşılmağınsızın sömürge eğitiminden geçen Arap entelektüellerindeki anti-Osmanlı imajını kırmak çok güçtür (Davutoğlu, 2001, s.408).

Osmanlı Devleti'nin zayıflık gösterdiği dönemlerde bile İngiliz destekli Vahhabi hareketi haricinde bağımsızlık için ayaklanma görülmemiştir. Hatta bir şekilde Osmanlı Devleti'nin hâkim ideolojisi Vahhabizm olduğuna dair bir ferman yayımlanmış olsaydı bu grubun da milliyetçi sebeplerle ayaklanıp bağımsızlık arayışına girdiğini söyleyemezdik. Çıkan isyanlar hep bozulan sisteme yönelik Osmanlı Devleti'nin sorunların çözümünde etkisiz kalmasından kaynaklıydı. Daha önce de belirttiğim gibi Osmanlı Devleti'nin bir anda, hâkimiyet alanını Orta Doğu'ya doğru genişlettiği yıllardaki gücüne erişebilmiş olsaydı büyük olasılıkla kazan-kazan ilişkisi tekrar işleyecek ve tüm Orta Doğu halklarının desteği devletin yanında olacaktı. Burada dediğimiz gibi Avrupa mandası sonrasında yetişen milliyetçi tarihçilerin çalışması bu "Osmanlı Devleti işgalciydi" algısını yaratmıştır.

Yaklaşık 400 yıl Osmanlı idaresinde sulh ve salah içerisinde bir yönetime tabi olan Orta Doğu bölgesinin istikrar ve güvenliği, önce 17'inci asırda başlatılan misyonerlik faaliyetleri ve sonrasında da oryantalizm ve milliyetçilik akımları neticesinde ortaya çıkan yıkıcı ve bölücü hareketlerin etkisiyle sarsılmaya başlamıştı (Bilgin, 2016, s.34). Aslında Arap tarihinde, özellikle de İslamiyet öncesi Arap tarihinde mutlak bir monarşi kurma isteğine pek rastlanılmaz. Hz. Muhammet'in kurduğu İslam devleti haricinde monarşik bir krallık çok nadirdir. Ayrıca İslamiyet'in milliyetçilikten ziyade ümmetçi yapısı düşünülünce Hz. Muhammet'in kurduğu ve halifelerin devam ettirdiği devletin Arap milliyetçiliği üzerine kurulmuş olduğu söylenemez. Bunun haricinde verilebilecek örnek V. Yüzyıl sonu VI. yüzyıl başında kurulmuş ve kısa sürmüş Kinda Krallığı'dır. Göçebe de olsa yerleşik de olsa monarşiye karşı Araplar düşmanca tavır takınmış olduklarından Kinda Krallığı dağıtılmıştır. Araplar, vaha şehri olan Mekke'de bile krallar tarafından yönetilmeyi değil, üzerinde fikir birliğine vardıkları reisler tarafından yönetilmeyi tercih etmişlerdir. Monarşiye olan bu güvensizlik genel olarak Kur'an'da ve hadislerde de ifade edilmiştir (Lewis, 2016, s.180). Ali İmran Suresi'nin "Allah'tan bir rahmet sayesinde ki sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba saba, katı yürekli olsaydın, senin çevrenden kesinlikle dağılır giderlerdi. O halde bağışla onları, af dile onlar için, iş ve yönetim konusunda da onlarla şuraya git" şeklindeki 159. ayeti buna örnektir. Ayrıca "Siz, baş olmak isteyeceksiniz, hem de büyük bir istekle. Ancak bu, sizin için kıyamette bir pişmanlık olacaktır. O

yüksek makam ne güzel sütannedir! Ondan ayrılmak da memeden ayrılmaktan zordur!" (Sarı, 2016, s.41), "Ey Abdurrahman! Baş olmayı isteme, eğer isteğin üzerine o görev sana verilirse, onunla baş başa bırakılırsın. Şâyet sen istemeden sana verilirse, o iş de yardım görürsün" (Sarı, 2016, s.41) ve "Peygamberlik hilafeti otuz senedir, ondan sonra Allah mülkü istediğine verir." (Sarı, 2016, s.40) hadisleri yine bu duruma örnek niteliğindedir.

Arap Dünyasında milletleşme, Batı'daki örneklerin aksine, daha çok "yukarıdan aşağıya" gerçekleştirilmeye çalışılan ve bu çerçevede siyasal seçkinlerin önemli ölçüde müdahalesini öngören bir dönüşüm olarak algılanmıştır. Siyasal seçkinlerin aktivitelerine düşünsel destek de dönemin Arap entelektüellerince sağlanmaktaydı (Okutan, 2001, s.161). Yani halk arasında, Balkanlardaki Sırp ve Yunan örneklerinde olduğu gibi halkın arasında başlamış bir milliyetçi kalkışma söz konusu değildir. Burada halkın içinden çıkan bir hareket olan Vahhabizme ayrı bir parantez açılacak olursa bu hareket milliyetçilikten ziyade dini bir kalkışma ve kopuştur. Yaşanılan bu gelişmeler esnasında Araplar arasında bir kafa karışıklığı yaşanmıştır. Yıllardır Müslümanların koruyucusu olan Osmanlıların yanında durmak ile bağımsızlık mücadelesine girmek arasında gelgitler yaşanmıştır. Tüm bunların ışığında Arap milliyetçiliğinin halk içinde örgütsel bir boyut kazanamadığını söyleyebiliriz.

Bu dönemde II.Abdülhamid'in İslam'ın ışında milli unsurları geride bıraktığı, ümmet kavramına dayanan bir Osmanlı kavramı gerçekten oluşmaya başlamıştır. Ancak yine de Orta Doğu halkları Osmanlı Devleti'ni bir Türk devleti olarak da görmeye devam etmektedir. Bu dönemde Orta Doğu'da "Osmanlı Devleti'nin yanında mı yoksa karşısında mı durmalıyız" bir kafa karışıklığı olduğu ortadadır. Arapların çoğu İmparatorlukla ilişkilerini bitirmek için ne silaha sarıldı, ne de bu ilişkiyi korumaya gönüllü davrandı. Birinci Dünya Savaşı'nda sultanın ordusunun saflarında bulunan Arap askerler, vatansever bir gönüllülük ruhundan ziyade, mecburi hizmetle askere alınmışlardı (Masters, 2017, s.33). Yani bu bölümün başında bahsettiğimiz, Türkiye sokaklarındaki hâkim düşüncenin doğruluk payı yüksek değildir. Bu dönemi bizde sanıldığı gibi bir ihanet silsilesi olarak kabul etmek zordur. Osmanlı Devleti son nefesini verirken, Avrupa mandası sonrası dönemde lansedildiği gibi öfkeli bir milliyetçilik

duygusu değil tam tersi, büyük bir duygu karmaşası ve belirsizlikle korku da vardı. Bu dönemi Masters (2017, s.33-34) Osmanlı Devleti'nin Arapları adlı kitabında "İmparatorluk, Arap topraklarında 1918'de, milliyetçi bir duygu seli ile değil, bir askeri icraatın uzun ve acılı iç çekişi ile sona erdi. Şüphesiz Araplar arasında Osmanlı ordusunun aslen geldiği yer olan Anadolu'ya çekilmesinden dolayı üzüntü hissetmeyenler vardı, ancak kalmasını tercih edenler de vardı. İmparatorluğun yokluğunda, sultanın Arap eyaletlerindeki sadık tebaası kolayca doldurulamayacak bir siyasi boşluğa terk edilmişlerdi ve çok azının hazır olduğu veya ancak en korkunç rüyaları da görebilecekleri bir gelecekle karşı karşıydılar" şeklinde betimlemektedir.

Osmanlı Devleti 18. ve 19. yüzyıl boyunca çeşitli çalışmalarla Orta Doğu'da ve genel olarak ülke yönetiminde gerçekleşen bozulmaları gidermeye yönelik çalışmalarda bulunsa da bunlar pek işe yaramamıştır. 19. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Verimli Hilal'de milliyetçilik ayrılıkçı bir içeriğe büründü. Osmanlı yönetiminin bozulması ve özellikle 1908 Devrimi'nden sonra merkezi hükümetin 'Türkçülüğe yönelmesi ile Verimli Hilal'de ayrılıkçı hareketlere ivme kazandıracak yer altı örgütleri oluşturuldu (Okutan, 2001, s.165). Bu gruplar ise 19. yüzyıl itibari ile bölgeye emperyalist amaçları doğrultusunda ilgisi artan Batılı güçler tarafından kolayca manipüle edilebilir haldedir. Çeşitli siyasi anlaşmalarda Osmanlı Devleti'nden imtiyazlar kazanan Batılılar, bu imtiyazlar sayesinde Osmanlı Devleti'nin iç işlerine kolayca karışarak bu gruplarla etkileşimler kurmuştur.

Peki Osmanlı Devleti'nin zayıflamış ordusu I. Dünya Savaşı'nda hiçbir varlık göstermeden teslim mi oldu? Bu soruya da vereceğimiz cevap kesinlikle hayırdır. Osmanlı Devleti, Çanakkale'de daha sonradan Kurtuluş Savaşı'nı kazanarak Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak olan Mustafa Kemal Paşa önderliğinde verdiği muazzam mücadele ile İtilaf Devletleri'nin yıkıcı donanma gücünü geri püskürterek savaşın seyrini değiştirmiştir. Bu gelişme sonrasında Rusya Çalığı Bolşevik ayaklanmasına sahne olmuş ve savaştan çekilmiştir. Ardından 1 yıl sonra, Irak Cephesi'nde, Kut'ül Amâre'de kazandığı zafer Osmanlı Devleti ne kadar zayıflarsa zayıflasın hala önemli bir güç olduğunu göstermiştir. Bu zaferlerin ardı ardına gelmesi Orta Doğu halklarında, özellikle de Araplarda tekrar bir heyecanlanma ve savaş öncesindeki kafa karışıklığının

dağılmasına neden olmasını beklemek hayalperestlik olmaz. Ancak 20.yy'da bölge artık sömürge yollarının güvenliği ve ulaşımın kısılması gibi basit jeopolitik amaçlardan ziyade enerji kaynakları açısından daha önemli bir hale gelmiştir. Bu yüzden İtilaf Devletleri'nin başını çeken İngiltere ve Fransa'nın verdikleri büyük kayıplara rağmen bölgeden vazgeçmemiştir. İngilizlerin ve Fransızların bu amacını ve bu dönemde yaşananları Cumhurbaşkanı Erdoğan (2016, s.21) "16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında yapılan gizli "Sykes – Picot Anlaşması" ile Osmanlı'nın Orta Doğu'daki toprakları paylaştırılmıştır. Bu anlaşma, bölgede uzun asırlardır devam eden huzur ve istikrar ortamını tamamen ortadan kaldırmıştır. Batılı ülkeler, bu bölgede her zaman yerin üstündeki insanlarla değil, yerin altındaki petrole ilgilenmişlerdir" şeklinde özetlemektedir.

İşte tam olarak burada Osmanlı Devleti'nun halifeliği kullanma çabası ve Osmanlı hilafetini meşru görmeyen Vahhabi ayrışmasında İngilizler tekrar ortaya çıkmıştır. İslam tarihinde sürekli el değiştiren halifelik makamı, Yavuz Sultan Selim'in Memlükleri yıkıp hilafeti ve kutsal emanetleri İstanbul'a getirmesinden itibaren uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti'nde kalmıştır. Bu makama sahip olmak Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki Orta Doğu'nun bu hâkimiyeti meşru görmelerini sağlamıştır. Ayrıca bu durum Osmanlı idarecilerine öteki Müslüman ülkelerin siyasetlerine karışma fırsatı veriyordu. Bu durum halifenin etkisini tüm Müslüman Dünyası'na ulaştırma imkânı veriyor, bu da emperyalist ülkelerin kendi sömürgelerinde ortaya çıkabilecek bir halife kaynaklı ayaklanmanın tedirginliğinden dolayı bu makamdan korkmalarına neden oluyordu. Halifelik böyle güçlü bir makamdı. Ancak uygulamada Osmanlı Devleti hilafet üzerinden İslam Dünyası'na hiçbir zaman büyük bir çağrıda bulunmamıştı. Orta Çağ'da Papaların toplayabildiği Haçlı Ordusu gibi bir İslam Ordusu'na hiçbir zaman ihtiyaç duymamıştı. Ancak Dünya Savaşı çok ayrı bir olaydır ve İmparatorluk bu gücü ilk defa kullanmayı düşünmüştür. Bu fikirde olanın sadece Osmanlı Devleti olduğunu söyleyemeyiz. Böyle bir ihtimali tabi ki Osmanlı Devleti'nin düşmanları ve müttefikleri de hesaba katıyordu. Türkler ve Alman müttefikleri, bu Müslüman halkların cihat çağrısına karşılık efendilerine başkaldıracaklarını düşünseler de bu olmamıştır.

Alman müttefiklerin bu çabasının sonuçsuz kalmasında İngilizlerin Arap coğrafyasındaki çalışmaları etkili olmuştur. En başından beri destekledikleri Vahhabiler artan taraftarları ile meşru görmedikleri ve tanımadıkları Osmanlı'yı yaptıkları propagandalarla adeta kâfir olarak nitelemiştir. Osmanlı'nın son dönemlerindeki kayıpları, denge politikası ile sürekli kâfir olarak kabul ettikleri Avrupalılar ile masaya oturması, Hristiyanlığın putperesti olarak gördükleri Protestan Almanya ile müttefik oluşu üzerinden Osmanlı'nın İslami referansı sürekli yıpratılmıştır. Özellikle de Alman subay, mühendis, doktor ve yöneticilere teslim gördükleri Osmanlı Devleti'nin başındakilerin de onlardan etkilenererek sapkınlaştığı Orta Doğu halkları üzerinde işe yarayan bir propaganda olmuştur. Ayrıca bazı Müslüman entelektüeller, belirsiz bazı hadisleri işaret ederek halifeliğin Hz. Muhammed'in soyundan yani Kureyş'ten birisinde olması gerektiğini söyleyerek Osmanlı halifeliğinin meşru olmadığını dile getirmiştir. Avrupa koloni idaresi altındaki Hindistan, Güneydoğu Asya, ve Afrika'da yaşayan Müslümanlar, Osmanlı Devleti'ni kendilerine Avrupalı emperyalistlere karşı yardım etmeye muktedir, ayakta kalan son Müslüman devlet olarak gördükleri için sultanın halifelik makamını tanıma konusunda daha istekliydiler (Masters, 2017, s.222). Ancak Osmanlı Devleti'nin kara yolu bağlantısı dahi kesildiği bu yerlerdeki sömürgeleştirilen halka karşı dışarıdan yardım etmesi o dönemde mümkün değildi. Ayrıca Almanlar ve Osmanlı Devleti'nin halifeliği kullanmaktaki amacı büyük oranda I. Dünya Savaşı seyri için daha önemli gördükleri Orta Doğu'da etkinliği arttırmaktır. Ancak sonuç olarak halifelik, ne Almanların ne de Osmanlı Devleti'nin beklediği etkiyi yaratmamıştır. Tüm bunlar ve cephelerdeki sonuçların ardından Osmanlı Devleti ve İttifak Güçleri I. Dünya Savaşı'nı kaybederek İtilaf Güçleri ile masaya oturmak zorunda kalmıştır. Bu görüşmelerin ardından işgal edilen Osmanlı Devleti topraklarında başlayan halk hareketleri Mustafa Kemal Atatürk'ün tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir şekilde örgütlenerek büyümüş ve Osmanlı Devleti yıkılarak modern Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

3.2. Türkiye Cumhuriyeti ve Orta Doğu

Bu bölümde yeni kurulmuş, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Doğu ile olan etkileşimi ve Orta Doğu'ya yönelik dış politikaları değerlendirilecektir.

3.2.1. Atatürk Dönemi Orta Doğu Dış Politikaları

Bir cihan devleti konumundaki Osmanlı Devleti'nin uzun süren ve sancılı yıkılışının ardından yaşanan Batılı güçlerin işgalleri, Anadolu'da başlayan bir halk hareketinin Osmanlı Devleti'nin genç ve yetenekli subaylarının, özellikle de cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk soyadını alacak olan Mustafa Kemal'in örgütleyip hareketin başına geçmesi ve destansı bir mücadele ile son bulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, demokrasiye dayalı yeni bir yönetim şekli ile Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda maalesef hem Anadolu'nun hem de Orta Doğu çok vahim bir durumdaydı. Uzun yıllar boyunca savaştan savaşa koşmuş yorgun bir halk, kaybedilen topraklar, cephelerde verilen şehitler, Osmanlı Devleti'nin Sanayi Devrimi ve sonrası dönemi iyi takip edememesi sonrasında geri kalmış bir sanayi... Buna rağmen Türk halkı aynı kurtuluş mücadelesinde cephedeki özverisini Atatürk'ün doğru devlet politikaları ile birleşince genç Türkiye Cumhuriyeti hızla kalkınmaya başlamıştır. Bu dönem hem kısmen Türk kamuoyunda hem de Orta Doğu kamuoyunda Türkiye'nin Orta Doğu'ya sırt çevirdiği şeklinde değerlendirilse de bu doğru değildir. Büyük imkânsızlıklar altında yine de ülkesini işgalcilerden kurtaran Türk halkının Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki savaş yoğunluğundan ve Kurtuluş Savaşı'ndan kaynaklı yorgunluğu düşünülünce Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarda sorunlarını silah yoluyla çözmesi beklenemezdi. Hayatlarının çoğunu savaş alanlarında geçiren yeni Türkiye'nin yöneticileri, bu hedefe ulaşmak isterken dış politikada da barış ilkesini esas almıştır (Can, s.1). Zaten yorgun ve genç bir cumhuriyetin aksini yaşaması büyük bir hayalperestlik ve büyük bir bozgun olurdu. Savaşmaktan ziyade barışçıl dış politikaları tercih etmesi bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi, dini, kültürel ve bir kısmıyla etnik bağı olduğu Orta Doğu'ya sırtını çevirdiği anlamına gelmez. Bu dönemde hızla kalkınarak Atatürk'ün koyduğu "muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak" hedefine ulaşma isteyen bir Türkiye görmektediriz. Cumhuriyet ilk yılları için "Türkiye o dönemde Orta Doğu ülkelerindeki reformcu ve milliyetçi entelektüeller için başarılı bir kurtuluş ve modernleşme "modeli" olmuştur. Özellikle Afganistan ve İran, Türkiye örneğini izleyerek modernleşme hamlelerinde bulunmuştur (Sinkaya, 2011, s.81). Atatürk "Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa bana ne denmemelidir. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla alakadar olmalıyız. Hadise ne

kadar uzak olursa olsun bu esastan şaşmamak lazımdır.” (Çelik, 1969, s70) diyerek başta yakın çevremiz olmak üzere dış politikada etkin olmamız gerektiğinin altını çizmiştir. Yine bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk :“Hiç kimsenin hakkına el uzatmak istemediğimiz gibi başkalarının da yaşama ve bağımsızlık hakkımıza saygı gösterilmesinden başka bir isteğimiz yoktur. Ulusal sınırlarımız içinde yabancıların işlerimize el sokmalarından uzak olarak her uygar ulus gibi özgür yaşamaktan başka bir amacı olmayan Türk ulusunun bu yasal hakkı sonunda insanlık ve uygarlık dünyasınca kabul edilecektir. Meclisimiz ve meclisimizin hükûmeti savaş ve serüven düşkünü olmaktan uzaktır. Tersine, barışı ve esenliği yeğler. Özellikle insancıl ve uygar ülkelerinin gerçekleşmesinden yanadırlar. İşte bu ilkeler doğrultusunda gerek Doğu gerek Batı dünyasıyla iyi ilişkiler ve dostluk bağları ararlar.” (Karal, 1991, s.173) diyerek savaşmadan, barışçıl yollarda dış politikada etkin olunması gerektiğini vurgulamıştır.

Bu dönemde Orta Doğu'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne gelen en büyük tepki şüphesiz hilafetin kaldırılmasıdır. Bu inkılabın Orta Doğu'da şok etkisi yarattığı bilinen bir gerçektir. Belki de o dönemde ve Kurtuluş Savaşı sürecinde Türkiye'ye maddi manevi destek veren Pakistanlılar ve Asya Müslümanlarında bile hayal kırıklığına neden olmuş olabilir. Teokratik yapıdan laik sisteme geçen Türkiye Cumhuriyeti bazı çevrelerce algılanan İslam düşmanlığı değil İslam'ın korunması ve devlet yönetiminin etkinleştirilerek sözde dini cemaatlerin örgütlenerek başkaldırısının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, şu sözleri ile Orta Doğu halklarına ve bölgenin kendi kaderini çizebileceğine, bağımsızlıklarını kazanabileceklerine olan inancını dile getirmiştir:

“Doğu'dan şimdi doğacak olan güneşe bakınız! Şu anda günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün doğu milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum. Bağımsızlık ve hürriyetine kavuşacak daha çok kardeş millet vardır. Bu milletler, bütün güçlülere, bütün engellere rağmen mânileri yenecekler ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır. Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden

yok olacak ve yerlerini milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve iş birliği çağı alacaktır.” (Karal, 1991, s.15.).

Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'daki gelişmelerle yakından ilgilendiğinin ve bölgeye sırt çevirmediğinin diğer kanıtları Musul Sorunu, Hatay Meselesi ve Sadabat Paktı olaylarında da görülmektedir. Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alsa da Kurtuluş Savaşı sonrasında düzenlenen Lozan Konferansı ve bu konferans sonrasında imzalanan Lozan Anlaşması'nda Musul'un durumu belirsiz kalmıştır. Lozan Anlaşmasının 3. maddesi; “Türkiye-Irak sınırının, anlaşmanın imzalanmasından sonra 9 ay içinde Türkiye ve İngiltere arasında tayin edileceği; eğer bu sürede sorun çözülmezse anlaşmazlığın Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini karara bağlamıştır.” (Çelik, 1969, s.73). İngiltere ve Türkiye arasında düzenlenen Haliç Konferansı'nda da çözüme kavuşamayan Musul'un durumu Milletler Cemiyeti'ne götürülmüş, bu dönemde İngiliz destekli ortaya çıkan isyanlarla uğraşan Türkiye Cumhuriyeti maalesef Musul'u İngiliz mandasında kalmasını kabul etmiştir. İstedığımız şekilde sonuçlanmasa da İngiliz mandasındaki Irak ile sınır sorunları sonlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikaları içerisinde en etkin olduğu olay Hatay Meselesidir. Suriye üzerindeki manda yönetiminin 9 Eylül 1936'da kaldırılması üzerine Türkiye hemen bir nota vererek Suriye ve Lübnan'a verilecek statünün İskenderun Sancağına da verilmesini istedi (Alantar, 1994, s.66 – 67). Lübnan ve Suriye ile birlikte o dönemde İskenderun Sancağı olarak geçen Hatay da Fransa'nın bir mandası konumundaydı. Ayrıca Hatay, Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alıp Lozan Anlaşması'nda çözümsüz kalmış meselelerden birisiydi. Fransa hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti'nden gelen bu öneriyi reddedince konunun Milletler Cemiyeti'ne taşınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Fransa'nın bu tutumu manda yönetimi kaldırılarak bağımsız olan Suriye'nin tepki göstermesine neden olmuştur. Suriye tarafı Hatay'ın kendilerine ait olduğu iddiasında bulunmuştur. Hatta Suriye Meclis Başkanı Jamil Mordam bu toprakların Suriye'den ayrılmasına asla razı olmayacaklarını söylemiş ve uzun süre düzelmeyecek olan olumsuz Türkiye- Suriye gerginliğini başlatmıştır. (Alantar, 1994, s.66 – 67). Kasım 1936'daki TBMM'ni açış nutkunda Atatürk,

İskenderun ve Antakya'nın geleceğinin Türk milletini meşgul eden başlıca mesele olduğunu vurguluyor ve bunun üzerinde ciddiyet ve azimle durulacağını ifade ediyordu (Türkmen, 2010, s.4). Bu gerginlik Orta Doğu'daki iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesi ve Orta Doğu için olumsuz olarak değerlendirilebilir. Ancak Türkiye'nin bu tutumunun bölge üzerinde aktif dış politikalar ürettiğinin ve bölge ile ilgili olduğunun güzel bir göstergesidir.

Hatay Meselesinin Milletler Cemiyeti'nde görüşülürken Atatürk'ün hastalığı ilerlemiş, bu durum Batı basınına da Orta Doğu basınına da yansımıştır. Bu durum Fransa ve Suriye tarafından Türkiye için bir zaaf, kendileri için ise bir koz olarak algılanmıştır. Buna karşılık Mustafa Kemal Atatürk, ilerleyen hastalığına rağmen bunun bir zaaf unsuru olarak algılanmasını önlemek amacıyla 20 Mayıs 1938'de Mersin ve Adana'ya giderek askeri birlikleri teftiş etti ve büyük bir geçit resminde hazır bulundu (Türkmen, 2010, s.5). Bu gezi, Türkiye kamuoyunun bir kısmına göre Atatürk'ün hastalığının ilerlemesine ve ölümüne sebep olduysa da Atatürk ölmediğinin ve sınırdaki askeri birliklerin olumsuz bir durumda savaşa hazır olduğunun mesajını vererek meselenin barışçıl yollarla çözülmesini sağlamıştır. Milletler Cemiyeti'nin hazırladığı rapor doğrultusunda 2 Eylül 1938'de Hatay Devleti kurulmuştur. Atatürk'ün ömrü yetmese de Hatay 30 Haziran 1939'da anavatana katılmıştır.

Irak ile sınır sorunlarının çözülmesinin ve bu ülke üzerinde İngiliz mandasının sona ermesinin ardından iki ülke, İran ve Afganistan ile birlikte bölgenin güvenliğinin sağlanması amacıyla 1937 yılında Sadabad Paktı'nı imzalamıştır (Sinkaya, 2011, s.82). Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatının son yıllarında gerçekleşen bu gelişme Türkiye'nin Orta Doğu'ya önem verdiğinin bir başka göstergesidir. Temmuz 1937'de imzalanan bu Pakt ile dört ülke birbirlerinin içişlerine karışmamayı, sınırlarını ihlâl etmemeyi, ortak menfaatlerini ilgilendiren uluslararası konularda görüş teatisinde bulunmayı, topraklarında diğer akit devletlerin kurumlarını çökertmeye, kamu düzenini ve güvenliğini sarsmaya, mevcut siyasi rejimleri devirmeyi hedef alan eylemleri engellemeyi taahhüt ediyorlardı (Türkmen, 2010, s.8). Sadabat Paktı'nın kuruluşu sürecinde Türkiye'nin diğer devletler ile olan arabuluculuğu, dış politikadaki aktifliği, manda yönetimi sonrası kurulan yeni Orta Doğu düzeni açısından oldukça önemlidir.

Ayrıca Osmanlı Devleti'nden miras alınan Orta Doğu'daki derin anlaşmazlık ve kırgınlıkların iyi niyet çerçevesinde çözülebileceğinin bir kanıtıdır (Bayraktar, s. 668).

Görüldüğü üzere bu dönem hem Türk kamuoyunun bir kısmı hem de Orta Doğu kamuoyu tarafından yanlış anlaşılmış ancak bugünkü Orta Doğu dış politikamız olan "komşularla sıfır sorun" anlayışı büyük oranda örtüşmektedir.

3.2.2. Atatürk Sonrası Dönem 1940 - 1960

1938'de Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı, ardından beliren II. Dünya Savaşı tehlikesi, Türkiye Cumhuriyeti'ni ister istemez dış politika özelinde izole etmeye itmiştir. Atatürk döneminde başbakanlık görevini yürüten İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı ile başlayan dönemde Kuzey Afrika'da, Magrep Bölgesi'nde Mussolini önderliğinde yayılmacı bir karaktere bürünen İtalya tehlikesi ortaya çıkmıştır. Avrupa'da yayılmacı politikaları ile hızla genişleyen Hitler'in Almanya'sı Balkanlara ulaşmıştır. Kuzeyde ise Bolşevik İhtilali'nin baş mimarı Lenin'in ölümü üzerine başa geçen Stalin, Rusya'nın siyasi birliğini oluşturduğu tarihten itibaren en önemli dış politika hedefi olan sıcak denizlere inme düşüncesi ile Avrasya'da topraklarını genişleterek Türkiye sınırına dayanmıştır. Yayılmacı politikalar izleyen devletlerce etrafi sarılan Türkiye'ye yönelik ilk talepler ve tehditler SSCB'dem gelmiştir. Türkiye'nin 1945 yılında karşılaştığı bir dizi SSCB talebi (Boğazlardan üs talepleri, 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesi, Doğu Anadolu'dan toprak talepleri) karşısında Moskova'ya karşı güçlenen tehdit algısı Ankara'yı ABD liderliğindeki Batı Bloğuna itmiştir (Sever, 2012, s.12). Mustafa Kemal Atatürk döneminde, Cumhuriyetin ilk yıllarında batılılaşma esas alınsa da Batılı bir güç yönlendirmesi ile dış politikalar üretilmemiştir. Ancak SSCB çekincesi ile başlayan bu dönemde, ilerleyen yıllarda daha da güçlenecek Türkiye – ABD ortaklığının temelleri atılmıştır.

II. Dünya Savaşı'na fiilen girmesek de Türkiye bu ortamdan etkilenmiştir. Ekonomik, askeri ve siyasi yönden Türkiye'nin bu dönemde yalnız ve güçsüz hissettiği söylenebilir. Savaş sonrasında başta bir kez daha siyasi manzarası değişen Avrupa olmak üzere pek çok yerde iki kutuplu dünya siyaseti başlamıştır. İşte bu dönemde SSCB'nin Türkiye'den talepleri artmış ve daha fazla gündeme getirilmiştir. Savaş sonrası Avrupa'da doğan boşluklardan yararlanan SSCB'nin 1945 Mart'ında 1925 Türk-

Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Anlaşmasını feshederek bunun yenilenmesi için Türk Boğazlarında üs ile Kars ve Ardahan'ı istemesi Türkiye'yi hayati bir güvenlik sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır (Türkmen, 2010, s.11). SSCB'den gelen bu açık tehdit, Türkiye'nin dış politika ekseninin ABD'nin başını çektiği Batı Bloğuna doğru kaymasına neden olmuştur. SSCB'ye karşı kendini güvenceye almak isteyen Türkiye Cumhuriyeti, SSCB yayılmasına karşı askeri bir karakterde kurulan NATO'ya üye olmak istemiştir. Bu istek doğrultusunda da iyice Batı yanlısı politikalar izlenmeye başlanmıştır. 1950-1960 yılları arasında Türk dış politikası geleneksel olarak Batıcılık çizgisini izlemiş, fakat en az onun kadar geleneksel olan dengecilik ve statükoculuk çizgisinden ciddi bir sapma göstermiştir (Yeşilbursa, 2010, s.95). Bu dönemde İsrail devletinin tanınmıştır. Birleşmiş Milletler'de Cezayir meselesi konusundaki oylamalarda sürekli Fransa'yı destekliyordu (Türkmen, 2010, s.12). Bu gibi eylemler ile Batı Bloğundan kabul görülmek amaçlanmıştır. Son olarak Kore Savaşı'nda Batı Bloğuna askeri destek vermesi üzerine 1952 yılında NATO'ya kabul edilmiştir. Türkiye bu dönemde kendisini SSCB'den korumak isterken Batı Bloğu da Orta Doğu'da Baasçılığın yayılmasına karşı SSCB'ye karşı Orta Doğu'da Türkiye üzerinden bir üs edinmeyi amaçlanmıştır. Yani bu iki taraf için de işlevsel bir yakınlaşmadır.

Bu dönem Orta Doğu'da büyük sorunlara neden olacak hayati bir gelişme yaşanmıştır: İsrail Devleti'nin kurulması. Osmanlı Devleti'nin çökme evresinde gerçek bir milliyetçi karaktere bürünemeyen Arap halk hareketi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra vaad edilen Arap Devleti'nin kurulmaması, bölgenin manda yönetimleri şeklinde parçalanması ve yine bu dönemde başlayan Yahudi göçü ile artık gerçek bir milliyetçilik hareketine evrilmeye başlamıştır. İsrail Devleti'nin Filistin topraklarında işgalci bir biçimde kurulması ise Orta Doğu halklarının Arap kimliği altında toplanmasını sağlamıştır. Müslüman ülkelerin İslam devleti olarak Türkiye'ye ihtiyaç duydukları bir dönemde, İsrail ile ticari ve askeri anlaşmaları yapması, Arap davasında ve Filistin halkının hakları konusunda duyarsız kalmıştır (Özey, 2017, s.289). Bu ise Atatürk döneminde bölge ile yakından ilgilenilen ve Suriye haricinde iyi ilişkiler geliştirilen Orta Doğu ile bağların kopmasına neden olan yanlış bir politikadır.

Türkiye bu dönemde sadece Batı güdümünde dış politika izlememiş, bölgesel

bir güç olarak bölgede etkili olmaya çalışmıştır. Bu çabalar yine dönemin en önemli sorunu olan SSCB yayılmasına yöneliktir. Bu amaç doğrultusunda Bağdat Paktı'nın temelleri Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955'te yapılan anlaşmayla atılmıştır. Daha sonradan Türkiye'nin daveti üzerine İran, Pakistan ve İngiltere Pakta sonradan katılmıştır. Ancak İngiltere'nin artık bölgede toprağı olmadığı halde Türkiye eli ile Pakta katılması Orta Doğu'da tepkilere neden olmuştur. Batı karşıtı kampı güçlendirirken, Türkiye'yi bölgede yabancılaştıran Bağdat Paktı'nın Arap âlemindeki etkileri hiç de müspet olmamış, özellikle Mısır bu Paktı Arap Birliği'ne karşı en ağır darbe sayarak şiddetle karşı çıkmıştır. Arap Birliği'ne üye devletlere ve işbirliği yapmak isteyen Orta Doğu devletlerine açık tutulan bu antlaşmaya Irak'tan başka hiçbir Arap devleti katılmamıştır (Bostancı, 2013, s.171). İsrail'in tanınması ve Bağdat Paktı'nın kurulması reel politika olarak Türkiye'nin sınır güvenliği ve Batı Bloğu içerisinde yerini sağlamlaştırması açısından olumlu olsa da bölge devleti olarak bölgesine yabancılaşmasına neden olmuştur. Bu durum Arap devletlerince “emperyalizm sözcülüğü yapmak” olarak algılanmış ve olumsuz karşılanmıştır (Yeşilbursa, 2010, s.95). Arap ülkeleri içinde Pakta en fazla Mısır tepki göstermiş, onu Suriye ile Suudi Arabistan izlemiştir (Bostancı, 2013, s.182).

3.2.3. 1960 – 1980 Yılları Arası

Bu dönemin başında Doğu Akdeniz'in önemli üssü Kıbrıs'ta Rumların Türklere karşı artan şiddet ve zulmü üzerine İnönü'nün harekât kararı üzerine dönemin ABD Başkanı Lyndon Baines Johnson tarafından gelen ihtar mektubu gibi garip bir olayla başlar. Bu mektup içerik olarak bu çıkartmanın ABD tarafından desteklenmediğini ve Türkiye'nin kulağının çekilmesi olarak algılanmıştır. Ancak Türkiye bu olay sonrasında korkup sinmeyerek önemli bir bölgesel güç olarak çıkarlarına uygun şekilde hareket etmiş, Batı Bloğuna muhtaç olmadığı mesajını vermiştir. Türkiye Johnson Mektubundan sonra bir taraftan SSCB ile ilişkilerini geliştirirken diğer taraftan ilerleyen yıllarda bu konuda BM'deki yalnızlığını giderebilmek için başta İKÖ üyesi ülkeler olmak üzere Tarafsızlar Bloku ülkeler nezdindeki ilişki boşluğunu giderici çabalar içine girmiştir." (Davutoğlu, 2001, s.411).

1965 seçimlerinden sonra iktidara gelen Adalet Partisi Hükümeti Orta Doğu

ülkelerine karşı bir açılım politikası güdeceğini programında belirtmişti (Türkmen, 2010, s.15). II. Dünya Savaşı sonrası dönemde iyiden iyiye Batı eksenine kayan Türk dış politikasının yanlış ve aceleci hamleleri sonrasında Orta Doğu'da oluşan Türkiye algısı bu dönemde biraz olsun düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu açılım Orta Doğu'dan da olumlu karşılık bulmuştur. Türkmen bu dönemde yaşanan gelişmeleri ve Adalet Partisi'nin Orta Doğu politikalarını şöyle açıklar:

"Bu mesaja ilk olumlu tepki Irak'tan geldi. Ankara'yı ziyaret eden Irak Başbakanı ikili ilişkilerin geliştirilmesini Irak'ın da arzuladığını belirtmekle yetinmeyerek Kıbrıs konusunda da Türkiye'ye destek verdiklerini ifade etti. Mısır'la bir ticaret anlaşması imzalandı. Cumhurbaşkanı Tunus'u ziyaret etti. Suudi Arabistan Kralı Türkiye'ye geldi ve ziyareti çok dostane bir hava içinde geçti. Mayıs 1967'de Ankara'da yapılan bir Büyükelçiler toplantısında Orta Doğu politikası bağlamında üç ilkenin altı çizildi: Bütün Arap ülkeleri ile ikili ilişkiler geliştirilecek; Arapların kendi aralarındaki anlaşmazlıklara karışılmayacak ve taraf tutulmayacak; Arapları bölecek paktlara ve bölge anlaşmalarının dışında kalınacak."
(Türkmen, 2010, s.15).

Bu dönemde Orta Doğu oldukça hareketlidir. Mısır'ın başını çektiği kısmi Arap Birliği İsrail'i bölgeden atmak için İsrail ile savaşmış ve her seferinde başarısız olarak İsrail'in daha fazla genişlemesine ve daha fazla hak iddia etmesine neden olmuştur. Türkiye bu savaşlarda taraf olmasa da Orta Doğu devletleri gözündeki "yabancı Türkiye" imajını temizlemek adına kısmen Araplara politik destek vermiştir. İsrail'in en kazançlı çıktığı 6 Gün Savaşlarından sonra 22 Haziran'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun özel toplantısında da Dışişleri Bakanı Çağlayangil, yaptığı konuşmada, Türk Hükümeti'nin kuvvete başvurulması yoluyla toprak kazanılmasını kabul edemeyeceğini söyleyerek Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun İsrail'in 5 Haziran'dan önceki sınırlara çekilmesini isteyen karara Arap ülkeleri ile birlikte oy verdi (Türkmen, 2010, s.16). Yine de bu dönemim popüler gücü Baasçı köklerden gelen SSCB yanlısı Nasır önderliğindeki Mısır'dır. Türkiye değiştirdiği dış politikası ile hemen Orta Doğu

halklarınca kucaklanmamıştır. Pan – Arabist rüzgârların bölgede çok sert estiği Abdulcemal Nasır döneminde (1952-1970) Türkiye'nin Arap olmayan bir bölge ülkesi olarak ortak kimlik vurgusu üzerinden bölgeselliğe katkısı mümkün değildi (Sever, 2012, s.35). Türkiye bu dönemde sadece imaj düzeltmesi yapabilmiştir.

Bu dönemin bir diğer önemli olayı İİT'nin kurulmasıdır. Türkiye'nin de örgütün kurulmasında payı olmuştur. Türkiye, 15 Temmuz 1975'te Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde toplanan 6. İslam Dışişleri Bakanları konferansına dışişleri bakanı seviyesinde katılmıştır. Bu toplantıda Türkiye'nin teşkilata tam üyeliği kabul edilmiştir. İslam dışişleri bakanları konferansı 7. toplantısı 15 Mayıs 1976'da İstanbul'da yapılmıştır (Özey, 2014, s.426). İlerleyen yıllarda da (2004 – 2014 yılları arası) Ekmeleddin İhsanoğlu, Birleşmiş Milletlerden sonra en büyük ikinci uluslararası örgüt olan İİT başkanlığını yapmıştır. Bu gelişmeler Türkiye'yi yabancılaştığı Orta Doğu'ya tekrar yakınlaştırırken, hilafetin kaldırılmasından sonra Orta Doğu halklarının gözünde zayıflayan İslami referansın da kısmen güçlenmesine neden olmuştur.

6 Ekim 1973'te başlayan Arap – İsrail Savaşı'nda Türkiye, bu dönemde izlediği politikalarla çelişmeyerek Araplara verdiği desteği sürdürmüştür. Bu dış politika değişikliği siyasilerin söylemlerine de yansımaya başlamıştır. İstanbul'da düzenlenen ilk İslam Konferansı Örgütü toplantısında bunun örnekleri görülür. Konferansa Cumhurbaşkanı Korutürk bir mesaj gönderdi ve Başbakan Demirel bizzat katılarak özellikle Filistin konusunda Türkiye'nin Arap ülkelerinin yanında yer alacağını vurguladı (Türkmen, 2010, s.17). Bir yandan ABD'nin İncirlik üssünü kullanarak İsrail'e yardım etmesine izin vermeyeceğini açıklarken, diğer yandan Araplara yardım götüren Sovyet uçaklarının hava sahasından geçmelerine göz yumdu. Araplar da bu desteği karşılıksız bırakmadılar ve OPEC üyeleri Türkiye'nin petrol ihracı kısıtlamalarından muaf tutulacağını açıkladılar (Türkmen, 2010, s.17). Türkiye bu dönemde sakin, akılcı ve bölgeye yönelik takip ettiği politikaların meyvesini almıştır. Bu dönemin sonunda 1978 yılında imzalanan Camp David Anlaşması ile Orta Doğu liderliğine soyunan Mısır, Orta Doğu halklarının gözünde itibarını yitirmiştir. Tüm Arapların sırt çevirdiği Mısır Baasçılıktan yavaş yavaş ABD ile yakınlaşması iyice Orta Doğu halklarının gözünde liderlikten düşmüştür. Türkiye'nin bu dönemde belki de tek

yaptığı hata tüm Orta Doğu'nun sırt çevirdiği Mısır ile ilişkilerini geliştirmesi ve İsrail'e karşı demeçler verse de ilişkiyi sürdürmesidir.

3.2.4. 1980 – 2000 Yılları

1980'li yıllar Orta Doğu için karmaşa ile başlamıştır. Gelişme açısından Atatürk'ü ve onun modern cumhuriyetini örnek alan Pehlevi ailesinin yönettiği İran'da 1979 yılında yaşanan İslam Devrimi adı altında hükümet değişmiş, devletin iç ve dış politikalarında köklü değişikliğe gidilmiştir. Türkiye, kendisi gibi Batı Bloğu ile yakın ilişkilerde olan komşusu İran'da yaşanan bu gelişmeleri tedirginlikle izlemiştir. Burada Türkiye'nin en büyük korkusu teokratik bir devlet karakterine bürünen İran'ın bölgeye ideoloji ihraç etmesi olmuştur. Bu korku İran'ın Batı Bloğundan kopması ile daha da büyümüştür. Bu dönemde Türkiye açısından yaşanan ilk değişiklik İran ile araya mesafe konulmasıdır.

Bu dönemin Türkiye iç politikası açısından en büyük yaşanan gelişme ise 1980 yılında gerçekleşen askeri darbedir. Yaşanan iç sorunlar nedeniyle bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti başta Orta Doğu olmak üzere pek aktif dış siyaset yürütememiştir. Askeri yönetimin demokrasiye vurduğu darbe ile iktidarı ele geçirmesi Orta Doğu ile ilişkileri ikinci plana atmıştır. Ancak bu dönemde Türkiye tamamen içine kapalı bir ülke haline gelmemiştir. Darbe öncesinde Kıbrıs sorunu üzerinden Johnson Mektubu ile bozulan Türkiye – ABD ilişkisi tekrar kurulmuştur. Ancak bu ilişkilerin yeniden canlanması ABD güdümünde dış politika izlendiği anlamına gelmez. Ayşegül bu dönemde Orta Doğu bağlamında Türkiye dış politikasının yaptıkları şöyle özetler:

"1980 askeri darbesinden sonra ABD ile ilişkiler gelişse, Savunma ve Ekonomik İşbirliği antlaşması imzalanırsa dahi Türkiye ABD'nin Körfez güvenliğine ilişkin Çevik Güç diye bilinen Hızlı İntikal Gücüne katılmadı. Libya ve İran'ın izole edilmesi politikalarına destek vermedi. Irak-İran Savaşı'nda aktif tarafsızlık siyaseti yürüterek iki tarafla da ekonomik ilişkilerini sürdürdü. İsrail ile ilişkilerinde gerilmeyi göze alarak 1980'de Kudüs'ün başkent ilan edilmesinden sonra bu ülke ile diplomatik ilişkilerinin düzeyini düşürdü." (Sever, 2012, s.20).

Darbesi'nin baş aktörü olan Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemde düzenlenen 1983 ve 1987 seçimlerinde başbakanlık görevine gelen Turgut Özal'ın 1989 yılında cumhurbaşkanlığına getirilmesi sonrasında bölge ile etkileşim yeniden başlasa da bu dönemde terör olaylarının artması dış politikanın değişmesine neden olmuştur. Türkiye'nin Orta Doğu ile sınır komşusu olduğu Suriye, Irak ve İran'ın Türkiye'nin güneydoğusu ve doğusunda aktif olmaya başlayan PKK adlı terör örgütüne destek vermesi Türkiye'nin bu ülkelerle arasının açılmasına neden olmuştur. Türkiye bu dönemde özellikle Suriye ile büyük gerginlikler yaşamıştır. Türkiye sınırları içerisinde masum sivilleri, hatta bebekleri dahi hedef alan eli kanlı terör örgütüne yönelik bu ülkelerle ikili ilişkiler kurup güvenlik anlaşmaları yapsa da bu dönemde anlaşmaların diğer tarafları sorumluluklarını yerine getirmemiştir.

1990'lı yıllar Orta Doğu için oldukça hareketlidir. Bir yanda SSCB dağılırken, O'nun desteklediği Baasçı hükümetlerin akıllarındaki soru işaretleri, ABD'nin Irak – İran Savaşı, Kuveyt'in işgali ve Çöl Fırtınası Harekâtı olayları ile bölgede daha aktifleşmesinin yanı sıra Türkiye'nin PKK ile savaşması... Bunların yanı sıra Türkiye'de yaşanan iki gelişme Orta Doğu'da büyük merak uyandırmıştır. Bunlardan birincisi hilafeti kaldırıp laik bir sisteme geçerek Orta Doğu halklarının gözünde İslami kimliği zayıflayan Türkiye Cumhuriyeti'nin İslami referansı yüksek, muhafazakâr bir siyasetçi olan Necmettin Erbakan'ın başbakan olmasıdır. Erbakan, Orta Doğu halkları tarafından olumlu düşünülse de Libya ziyaretinde Kaddafi ile Erbakan arasında yaşananlar, Erbakan'ın buna tepki gösterememesi ve Erbakan'ın Mısır, Suriye ve Irak'ta hoş karşılanmayan İhvan (Müslüman Kardeşler) Hareketi ile yakınlığı nedeniyle Orta Doğu hükümetlerince hoş karşılanmamıştır. Diğer gelişme ise 1999 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin AB'ye resmen aday ülke konumuna geçilmesi Orta Doğu halklarınca ilgiyle takip edilmiştir. Kültürel olarak, geleneksel İslami ve laik Avrupa yaşam biçimleri arasında (Hobbs, 2009, s.270) algısının güçlendiği Türkiye Cumhuriyeti'nin AB ile bu etkileşimi Orta Doğu halklarının bir kısmı arasında "Batı Kuklalığı" olarak anlaşılrsa büyük bir kısmı için Müslüman bir ülkenin büyük güçler arasına dahil olması olarak kabul edilmiştir.

Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra 2000'li yıllara

kadar olan süreç SSCB tehlikesine ve 80'ler itibariyle İran'ın ideoloji ihracı endişeleri ışığında Türkiye'nin Orta Doğu'da bağımsız bir aktör olarak öne çıkabilmesinin arkasında zaman radikal dönüşümlerin, birçok alanda ABD başta olmak üzere Batı ile işbirliği yapmanın yararlarını yaşadığı gibi zorluklarını sık sık yaşamıştır.

3.2.5. 2000 Sonrası ve Değişen Dış Politika

2000 yılı itibariyle yaşanan pek çok gelişme hem Orta Doğu'nun Türkiye Cumhuriyeti'ne hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'ya bakışının büyük değişikliklere neden olmuştur. 2001 yılında kurulan ve 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde tek başına iktidara gelen AKP'nin dış politikada daha aktif olmak istemesi bu değişikliklerdeki en önemli nedendir. Erbakan tecrübesinden sonra yeniden İslami referansı yüksek olan muhafazakâr bir partinin laik Türkiye Cumhuriyeti'nin başına geçmesi Orta Doğu kamuoyunda merak uyandırmıştır. Ancak Erbakan örneğinin aksine bu sefer koalisyon hükümeti değil, Erbakan'ın öğrencilerinden oluşan tek bir parti hükümetin başına geçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde siyaseten oldukça atik davranmıştır. Kuşkusuz bunun bir nedeni, AKP Hükümeti'nin, iktidara geldiğinden beri, dış politikasının genel eğilimi çerçevesinde, bölgede ağırlıklı bir rol oynamak istemesidir (Türkmen, 2010, s.1). Burada bu hükümetin dış işleri bakanlığı görevinde bulunması ve akıllıca olan dış politikalarının rolü de büyüktür. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti, hiçbir dönemde olmadığı kadar Osmanlı Devleti'nin mirasına sahip çıkmış, Orta Doğu'nun ve İslam Dünyası'nın sorunlarıyla yakından ilgilenmiş, bölgeye yavaş yavaş yumuşak ama sağlam bir güç olarak kendini kabul ettirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin değişen bu dış politika anlayışı pek çok sefer siyasi söylemlerde açıkça yansıtılmıştır. Dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan yıllarca Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı'ya dönük yüzü nedeniyle Orta Doğu'da oluşan "Batı kuklallığı" ve Orta Doğu'yu tedirgin eden sömürgecilikten uzak, bölgeyi birleştirici bu dış politika anlayışını şu sözlerle özetlemiştir.:

"Türkiye, Orta Doğu'daki tüm insanları, tarihi ve kültürel olarak kardeşi gibi gören bir ülkedir. Devletlerimiz arasındaki sınırlar, mesafeler ve tel örgüler bizi kardeşlerimizden koparmak için yeterli değildir. Şartlar ne olursa olsun, hiçbir çıkar hesabı yapmadan

tamamen insanî duygularla bölge insanına kucak açan ülkemiz, bu tavrını gelecekte de sürdürecektir." (Erdoğan, 2016, s.21.).

Dönemin dış işleri bakanı Ahmet Davutoğlu, Orta Doğu'ya açılan Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgesel tutumunu genel hatlarıyla şu şekilde özetlemiştir:

"Uluslararası toplumu büyük ölçüde etkileyen ciddi bir ekonomik kriz yaşanırken, Türkiye'yi çevreleyen bölgeler de aynı derecede önemli süreçlerden geçiyor. Siyasi geçiş Her ne kadar zorlu olsa da, bu dönüşümlerin doğal ve kaçınılmaz süreçler olduğuna inanıyoruz, bu süreçlere karşı koymayı bilmediği için, en iyi eylem, bu dönüşümün nedenlerini iyi bir şekilde anlamak ve bunlarla başa çıkmak için uygun stratejiler geliştirmektir. Değişim, türbülanslı bölgesel ve uluslararası çevrelerde dış politika yürüttüğü için, Türkiye'nin siyasi geçişle ilgili sayısız zorluğa cevap vermesini benzersiz kılan çeşitli avantajlara sahiptir. " (www.tepav.org.tr 2012).

Günümüz Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin dışişleri bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ise Orta Doğu'nun Türkiye ve Dünya siyaseti açısından önemini vurgulamış ve ilerleyen yıllarda bozulduğu düşünülen dış politika anlayışının aslında sürdürüldüğünün altını şu sözleri ile çizmiştir:

"Hiç kuşkusuz, Türkiye'nin Orta Doğu bölgesiyle güçlü ve çok boyutlu bağları bulunuyor. Bu bağları daha da kuvvetlendirmek için, insan odaklı dış politikamızın da bir gereği olarak, elimizden gelen katkıyı yapmaya devam ediyoruz. Bu yardımlarımızı, vicdani sorumluluğumuzun yanı sıra şu gerçeği daima aklımızda tutarak gerçekleştiriyoruz: Müreffeh ve istikrarlı bir Orta Doğu, tüm dünyanın refah ve istikrarının anahtarıdır." (Çavuşoğlu, 2016, s.26).

Bu dönemin ilk önemli olayı 2. Körfez Savaşı olarak adlandırılan ABD'nin Irak'ı işgalidir. Türkiye Cumhuriyeti 1. Körfez Savaşı'nda ABD'nin başını çektiği Uluslararası Koalisyon'a yardımcı olmuştur. Türkiye'nin uluslararası koalisyonun

liderliğini üstlenen ABD'den daha talep gelmeden boru hattını kapatması ve İncirlik üssünü askerî operasyonlara açması yanında üst düzeyde ofansif bir söylem benimsemesi Arap Dünyasında ellili yıllarda oluşan Batılı güçlerin desteğiyle operasyonlara girişen Türkiye imajını tekrar uyandırmıştır (Davutoğlu, 2001, s.412).

Bu dönem politikaları Atatürk dönemi le büyük benzerlik göstermektedir. Aslında İsmail Cem ile başlayan komşularla devam eden sorunların çözümü ve barışçıl politikalar geliştirme özeni Ahmet Davutoğlu'nun "*Stratejik Derinlik*" ve "*Komşularla Sıfır Sorun*" dış politika vizyonları ile daha aktif bir şekilde devam etmiştir (Ayaza, 2013, s.77). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" vecizesi de bu dış politika anlayışının aslında bir ifadesidir. Daha sonra ise bölge içi sorunların dışarıdan müdahale edilmeden bölge içinde, bölge güçleri arasında çözüme kavuşması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda pek çok sorunda Türkiye Cumhuriyeti arabulucu rolüne soyunmuş ve bu sayede Orta Doğu'ya dışarıdan müdahalenin önüne geçmiştir. Başarılı oldukça da yumuşak bir güç olarak bölgede saygı kazanmış, popülaritesi artmıştır.

2003 yılında daha AKP hükümetinin ilk döneminde o zamanki Başbakan Abdullah Gül İslam Konferansı Örgütü toplantısında bütün İslam ülkelerini otoriterliğe, insan hakları ihlallerine, cinsiyet eşitsizliğine, yolsuzluğa karşı mücadeleye çağırmıştır (Bektaş, Milliyet, 2003). Belki Türkiye Cumhuriyeti bu konularda Dünya'nın önde gelen ülkelerinden birisi olmayabilir, ancak bölge içerisinde bu konularda en iyi durumda olan ülke olduğunu söylemek yanlış olmaz. Abdullah Gül'ün bu çağrısı yapmasındaki amaç bu gibi konular başta olmak üzere Batılı güçlerin bölgeye müdahale etmek için en ufak açığı aradığı dönemde bu tavsiyeler ve yaptırımların dışarıdan gelmesini engelleyerek bu tarz bölgesel sorunların, bölge ülkeleri olan bizlerin kendi arasında çözmesi gerekliliğindedir . Bölge ülkeleri kendileri inisiyatif olarak bölgesel sorunları kendi başlarına çözmesi, bölge ülkelerinin ellerini taşın altına koyarak sorumluluk alması Orta Doğu'ya dış müdahalelerin kesilmesini sağlayacaktır.

Değişen dış politika anlayışı ile birlikte gelişen Türkiye – Orta Doğu etkileşimini ve git gide Türkiye'nin daha büyük bir oyuncu haline geldiği Orta Doğu için 2000'li yılları Prof. Dr. Ayşegül Sever şu şekilde ve belki de en güzel şekilde

özetlemektedir:

"Ankara'nın geçmiş on yıllara göre son ok yılda bölgeye ilgisi yoğunlaşıp, Orta Doğu ile ilişkileri derinleşip, çeşitlenirken, bölge dünya gündeminde de, İran nükleer meselesi, Filistin problemi, artan enerji ihtiyacı ve en son Arap Baharı gibi gelişmelerle sürekli ilk sıralarda yer alıyor" (Sever, 2012, s.1) şeklinde ve belki de en güzel şekilde özetlemektedir.

3.2.5.1. Türkiye İsrail Gerilimi ve Bölgedeki Yankıları

Türkiye Cumhuriyeti'nin, Filistin'de işgalci olarak kurulan İsrail Devleti'ni dünyada tanıyan ikinci, bölgede ve Müslüman Dünyası'nda tanıyan ilk ülke olması Orta Doğu halkları içinde derin kabuk bağlamış bir yaradır. Dönem dönem İsrail'e karşı tepkiler gösterilse de reel politikalar gereği ilişkiler sıkı bir şekilde sürdürülmüştür.

Daha Osmanlı Devleti ayaktaiken Orta Doğu'da bir Yahudi devleti kurulması istenmekteydi. Siyonizm olarak adlandırılan bu hareket, en genel hatlarıyla bir tür Yahudi milliyetçiliği olarak tanımlanabilir (Gelvin, 2016, s.214). Bu konuda herkes tarafından bilinen II. Abdülhamid – Theodor Herzl görüşmesi gerçekleşmiştir. İkinci Abdülhamit, "*Osmanlı'nın parayla satılık bir karış toprağı yoktur. O topraklar şehit kanlarıyla alınmıştır. Şehit kanlarıyla alınan topraklar, parayla satılamaz*" (Özey, 2017, s.205) diyerek bölgede savaşmadan böyle bir devletin kurulmasına izin verilmeyeceğinin altını çizmiştir. Osmanlı Devleti yıkılana kadar da bu devlet kurulamamıştır.

I. Dünya Savaşı'nın ardından bölgeye sürekli olarak Yahudi göçü olmuştur. Özellikle de II. Dünya Savaşı öncesinde ve esnasında Avrupa'da yükselen antisemitik baskıdan kaçan Yahudiler, bu dönemde bu göçlerin hızını arttırmıştır. Bu durum Yahudi yerleşimcilerle bölgenin yerli sakinleri arasındaki ilk büyük ölçekli cemaatler arası şiddet olaylarının patlak vermesine sebep olmuştur (Gelvin, 2016, s.214). Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkmasından sonra Avrupa ve Amerika'dan Filistin'e Yahudi göçleri hız kazanmış, Theodor Herzl'in ilk defa sistematik bir şekilde zikrettiği bağımsız Yahudi devleti yarım asır sonra Birleşik Krallık Filistin mandasının lağvedilmesinden sonra 14 Mayıs 1948 yılında gerçekleşebilmiştir (Çam, 2016, s.292). Zaten göç sürecinde

başlayan gerginlik Yahudi devletinin kurulması ile tavan yapmıştır. Bu devletin bu şekilde Filistin topraklarında işgalci bir güç olarak kurulması Araplar arasında tabii olarak kabul edilmemiş ve Arap – İsrail savaşları başlamıştır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere Türkiye İsrail'i dünyada ABD'den sonra tanıyan ikinci, Orta Doğu'da ve İslam Dünyası'nda tanıyan ilk devlet olmuştur. Bu durum ise Türkiye'nin bir kez daha kendisini Orta Doğu'dan soyutlamasına neden olmuştur. Dönem dönem İsrail karşıtı söylemler duyulsa da Türkiye maalesef bu konuda aktif bir dış siyaset izleyememiştir. Ancak 2000'li yılların başında değişen dış politika ile Türkiye – İsrail ilişkilerinin de boyutu değişmiştir. Türkiye'nin çoklu bölgesel kimliklerinden biri olarak Orta Doğu ile ortak tarih, kültür, din ve coğrafi yakınlıkla kurulan ve yeni dış politika enstrümanlarıyla desteklenen bağ, Türkiye'yi bölgeye yönelik geçmişte genellikle güvenlik öncelikli bakış açısından gittikçe daha farklı ve kompleks ilişkiler gerektiren bir yerde konumlandırmaktadır (Sever, 2012, s.1). Bu konumlandırma itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti Filistin sorununa daha fazla dahil olmaya ve yaşanan her olayda en sert söylemlerle İsrail'i eleştiren ülke durumuna gelmeye başlamıştır. İsrail'in Gazze'ye 2006 yılındaki saldırısı ardından, İsrail karşıtı söylem ile başlayan ve ardından BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a nükleer programından dolayı bir dizi yaptırım kararına Türkiye'nin veto oyu kullanması ile devam eden süreçlerden sonra Türkiye'de ve Batı medyasında Türk dış politikasında eksen kayması yaşandığı zamanın tartışılan önemli konusuydu (Ayaza, 2013, s.78). Türkiye Cumhuriyeti'nin İsrail'e karşı en sert tepkisi 30 Ocak 2009 yılında İsviçre'nin Davos şehrinde düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'ndaki bir oturumda dönemin Türkiye başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'dan gelmiştir. İsrail Devlet Başkanı Simon Peres ile arasında yaşanan diyalog "One minute krizi" olarak bilinmektedir. Erdoğan'ın "*Öldürmeye gelince, siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz!*" sözleri hem Türkiye hem Orta Doğu hem de dünya kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Organizasyonu terk eden Erdoğan, bir anda Orta Doğu'da kahramanlaştırılmıştır. Davos'ta yaşananlardan sonra İsrail hava kuvvetlerinin de katılacağı Anadolu Kartalı Askeri Tatbikatının uluslararası ayağının iptal edilmesi İsrail basınında geniş yankı bulmuştur. Anadolu Kartalı askeri tatbikatının iptali sonrası Ahmet Davutoğlu, yaptığı açıklamada İsrail'in neden tatbikattan dışlandığını şu şekilde anlatmıştır:

“Gazze’deki durumun iyileşeceğini, yeniden diplomatik yollara gireceğini umuyoruz. Bu, Türk-İsraili ilişkilerinde de yeni bir atmosfer yaratacak. Ancak mevcut durumda elbette ki bu yaklaşımı, İsrail’in yaklaşımını eleştiriyoruz.” (www.milliyet.com.tr , 2009).

2010 yılına gelindiğinde ise iki ülke arasında yeni bir kriz yaşanmıştır. Türkiye, İsrail’in komşularıyla barış içinde yaşamasını teğminen inisiyatifler almış, ancak İsrail’in, sivil toplum örgütleri tarafından Gazze’ye düzenlenen insani yardım konvoyuna 31 Mayıs 2010 tarihinde uluslararası sularda gerçekleştirdiği ve 10 Türk vatandaşının hayatını kaybettiği saldırı iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiştir (www.mfa.gov.tr). Bu olay sonrasında Türkiye Cumhuriyeti, Tel Aviv’de bulunan büyük elçisini Ankara’ya çağırarak İsrail ile olan ilişkilerini maslahatgüzar seviyesine indirmiştir. Uzun süren gerginlik ise 22 Mart 2013’te İsrail Başbakanı Netanyahu’nun dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ı arayarak özür dilemesi ve tazminat ödemeyi kabul etmesi ile biterek normalleşme aşamasına gelmiştir. Bu çerçevede iki taraf arasında yapılan “Tazminata İlişkin Usul Anlaşması” 28 Haziran 2016 tarihinde imzalanmıştır (www.mfa.gov.tr). Ancak 6 Aralık 2017’de ABD Başkan’ı Donald Trump’ın *“Ben artık zamanı geldiğine inanıyorum. Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıma vakti gelmiştir. Büyükelçiliği Kudüs’e taşıma talimatı veriyorum”* (www.hurriyet.com.tr , 2017) diyerek hem bölgesel hem de Türkiye – İsrail ilişkilerinde büyük ve yeni bir soruna neden olmuştur. Buna karşın İslam İşbirliği Teşkilatı dönem başkanı olan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan *“Kudüs Müslümanların kırmızı çizgisidir”* diyen Erdoğan, *“ABD’yi bölgedeki sorunu daha da derinleştirecek böyle bir adım atmaması için bir kez daha ikaz ediyorum. İsrail ile diplomatik bağları koparırız”* (www.bbc.com , 2017) diyerek tepkisini ortaya koymuştur. İsrail tarafından da Türkiye Cumhuriyeti’ni suçlayıcı karşılık gelince iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden kopma noktasına gelmiştir.

3.2.5.2. Arap Baharı ve Türkiye Cumhuriyeti

Bu bölümde Arap Baharı boyunca yaşanan olayların detayından ve arka planından ziyade Türkiye Cumhuriyeti’nin bu olaylara karşı tutumu, ürettiği dış politikalar ve bunların yankıları incelenecektir. Yeniliği ve güzelliği çağrıştıran bahar

kelimesi ile süreç sonrasında Libya, Tunus, Mısır ve Suriye'nin geldiği nokta düşünülünce pek bağdaşmasa bu süreç, bu çalışma içerisinde genel literatürde kabul edildiği üzere Arap Baharı olarak adlandırılacaktır.

17 Aralık 2010'da, dünyanın en meşhur işportacısı Muhammed Bouazizi, yüzde otuzluk işsizlik oranına sahip bir Tunus kasabası olan Sidi Bouzid'te, belediye önünde kendini ateşe verdi. Günün daha erken saatlerinde mallarına el konmuş olan Muhammed, şikâyet etmeye gittiğinde aşağılanmaya maruz kalmıştı. Onun kendini yakışı, on gün sonra Tunus'un başkentine ulaşacak olan protestoların fitilini ateşledi (Gelvin, 2014, s.63). Bu olay sadece Tunus ile sınırlı kalmadı. Önce Kuzey Afrika'daki Arabize olmuş toplumların Müslüman ülkelerine oradan ise Arap Yarımadası'na sıçrayarak Arap Baharı adı verilen sürecin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Arap Baharı yakıştırmaları pek çok insan tarafından tartışılmaktadır. Süreç geliştikçe ortaya çıkan tablo ile birlikte terimler de farklılaşmıştır. “Arap uyanışı” (Arab awakening), “Arap isyanı” (Arab uprising), “Arap devrimi” (Arab revolution) ve “Arap dönüşümü” (Arab transformation) gibi terimler süreci kavramsallaştırmaya çalışan farklı bakış açılarının varlığına işaret etmekle birlikte, belirsizliklerin halen devam ettiğini de göstermektedir (Bingöl; 2013, s.25).

Arap Baharını ister demokrasi ve eşitlik adına halk ayaklanması ve gerçekten Arap Dünyası için bir bahar olarak kabul eden hümanist taraf isterseniz de tüm bu olanların Batı'nın bölgeyi istikrarsızlaştırarak sömürmek istemesi olarak gören septik taraf olun, bu süreç Arap halkları için çok özel ve önemli bir olaydır. Orta Doğu denildiğinde akla otoriter rejimler, baskıcı partiler, yolsuzluk, klientalist ağlar gelirdi (Bozarslan, 2012, s. 8). Oryantalist bakış açısının bir kâbus gibi üzerine çöktüğü, boyun eğme ve kabullenme ile kodlanan Orta Doğu insanının bu düzeni değiştirme çabası takdir edilmelidir.

Orta Doğu ülkeleri, aşiretlerin hâkim olduğu siyasal yapılara sahiptir. Bu siyasal yapı, en tepe yöneticinin ve yakın akrabasının tercihleriyle şekillendirilmiştir (Akbaş, 2012, s.54). Bu ise yolsuzluğu ve adaletsizliği getirmektedir. Mevcut geri kalmışlık ve ekonomik sıkıntılar düşünülünce Arap halklarının tahammülü de azalması gayet normal karşılanmalıdır. Burada Türkiye Cumhuriyeti'nin rol model oluşunun da

etkisi olmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, Arap Baharının önemli bir ateşleyicidir demek tabii ki yanlış olur. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nde son dönemde yaşanan yükselme, ekonomik büyüme ve küresel etkisi, tahammülsüz Arap coğrafyası için güzel bir örnek ve umut olmuştur.

Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da yaşanan ayaklanmalar bölgeye yeni başlangıçlar ve değişimler getirmiştir (Ayaza, 2013, s.60). Hem küresel hem de bölgesel güçler için bu değişim süreci bir avantaj olarak görülmüştür. Ancak özellikle Batı'nın bu fırsatı değerlendiremediğini söylemek yanlış olmaz. İngiltere ve Fransa gibi ülkeler sömürgecilik zamanlarının sonlarına doğru zaten bölgeyi yeniden yapılandırırken tekrar bölgeyi sömürebilecekleri bir zemini hazırlayarak bölgeden çekilmişlerdir. Orta Doğu'da her yaşanan kaotik durumda olduğu gibi yine aynı politikayı uygulamışlardır. Batı Dünyası, Arap ülkelerindeki halkları kışkırtarak, hükümetleri devirmek ve yerine kargaşa yaratarak çok zayıf ve kendilerine daha bağlı iktidarlar getirme süreci başlatmışlardır (Özey, 2017, s.125). Bunu yaparken de her zamanki gibi ilk öncelikleri dışarıdan askeri müdahale önerisi ile ortaya çıkmışlardır. Türkiye'deki karar vericiler, bölgedeki gelişmeleri, bölgesel liderlik rolünü pekiştirmek için uygun bir gelişme olarak değerlendirdi (Efegil, 2016, s.49). Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti, Batılılardan farklı olarak silahlı müdahale önerisine sıcak bakmamıştır. Onlardan daha temiz jeopolitik amaçlarla bölgeye yardım elini uzatmıştır. Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerine yönelik dış politikasının önemli saç ayaklarından birini “iç işlerine karışmama” ilkesi, diğeri ise “bölge ülkeleri arasındaki sorunlarda taraf olmama” ilkesi oluşturmaktadır (Akbaş, 2012, s.66). Bu iki temel dış politika ilkesi doğrultusunda sadece Orta Doğu'nun daha demokratik bir hale gelerek gelişmesini istediğini, bunu desteklediğine dair açıklamalarla yumuşak bir güç olarak halkı manevi olarak desteklemiştir. Türk siyasiler Türkiye'den örnekler vererek örnek ülke konumunu güçlendirerek popülaritesini de arttırmıştır. Erdoğan Eylül 2011 Mısır ziyaretinde Türkiye'yi Orta Doğu ülkeleri için örnek bir ülke olarak şu sözlerle sunmuştur:

"Laiklikten korkmamalısınız... Türk devleti özünde özgürlükçü ve laik bir devlettir. Dünya, halkın iradesinin egemen olduğu bir sistem haline geliyor; neden haysiyetle yaşayanlar sadece

Avrupalılar ve Amerikalılar olsun? Mısırlılar ve Somalililerin haysiyetli bir yaşam sürme hakkı yok mu? (Kirkpatrick, www.nytimes.com, 2011).

Arap Baharının başlangıç noktası olan Tunus ile dünya kamuoyunda ön plana çıkaran Mısır ayaklarında Batı'nın ara ara olan silahlı müdahale önerileri Türkiye Cumhuriyeti'nin soğukkanlılığı ve ara buluculuğuyla önlenmiştir. Sancılı geçse de Batı'nın müdahalesi olmadan bu ülkelerde değişim süreci, ülkelerin kendi iç dinamikleri ile şekillenmiştir. Ancak Libya örneği başta Fransızların baskısı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin karşı çıkmasına rağmen Batı'nın silah zoru ile gerçekleşmiştir. Buna rağmen Türkiye Cumhuriyeti yumuşak bir güç olarak örnek ülke ve bölgesel lider konumunu güçlendirecek şekilde, uluslararası kamuoyu ve Araplar tarafından yanlış anlaşılardan Arap Baharından git gide bağımsızlaşarak ayrı bir oluşum haline gelen Suriye İç Savaşı'na kadar olan süreci oldukça iyi değerlendirmiş, analiz etmiş ve iyi yönetmiştir.

Türkiye'nin sınır komşusu olup Arap Baharı hareketlerinden etkilenen tek ülke Suriye'dir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgesel bir güç olarak daha önce hiçbir zaman olmadığı gibi parladığı bu dönemdeki dış politikaları Suriye özelinde gerek yerel kamuoyunda gerekse uluslararası kamuoyunda eleştirilse de Suriye'nin durumu diğer ülkelerden farklıdır. Bu farklılık Suriye ile Türkiye arasındaki geçmişteki gerginlikler başta olmak üzere pek çok nedene bağlıdır. Hatay Meselesi ile başlayan gergin süreci Atatürk Barajı ve Suriye hükümetinin PKK'ya verdiği destek ve uzun süre bu terör örgütünün elebaşı Abdullah Öcalan'ı saklaması ile devam etmiştir. Arap Baharı sürecinde ise Esad'ın halkına karşı orantısız güç kullanması, bu istikrarsız ortamda yeni türeyen terör örgütlerinin Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde de faaliyet göstermesi, çatışmalardan sınırdaki Türkiye yerleşim alanlarının da etkilenmeye başlaması Türkiye Cumhuriyeti'nin yumuşak güç anlayışını terk etmesine neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Arap Baharı boyunca asla dillendirmediği silahlı müdahale önerisinde bulunarak bunu kanıtlamaktadır. Suriye'de yaşanan olaylara Rusya, ABD ve Avrupa'nın da dahil olması, buradaki sorunun daha da karmaşıklaşmasına neden olmuştur. Türkiye'nin zaman zaman sınır güvenliğini

sağlamaya yönelik askeri hareketleri ve Esad'a karşı muhalefet olan Özgür Suriye Ordusu'na verdiği destekler Suriye'de, ülkeyi bölmek ve genişleme politikası olarak da algılanmıştır. Suriye'deki karışıklık hala devam ettiği ve yeni olaylara gebe olduğu için detaylarına inilmeyecektir.

3.2.5.3. Orta Doğu'da Artan Türkiye Popülaritesi

Vahhabi hareketinin ortaya çıkıp Batılı emperyalist devletlerin bölgeye ilgisinin arttığı I. Dünya Savaşı öncesi dönemi saymazsak, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden beri Orta Doğu'daki popüler aktörler olarak Türk yöneticileri görmekteyiz. Burada karşımıza çıkan ve büyük oynayan ilk devlet Selçuklular olmuştur. Selçuklular, İranlıların ve Arapların yapamadıklarını yaparak Bizans'tan Anadolu'nun büyük bir bölümünü aldılar. Bu tarihten itibaren Anadolu, bir Müslüman Türk toprağı olarak kaldı (Lewis, 2016, s.115). Ardından Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey halifelik makamını koruması altına alması ile Orta Doğu'daki ilk popüler Türk durumuna gelmiştir. Ardından sahneye Selehaddin Eyyubi çıkmıştır. 1193 yılında öldüğünde Kudüs'ü almıştı ve Haçlıları dar bir kıyı şeridi hariç tüm bu bölgeden çıkartmıştı (Lewis, 2016, s.116). Kudüs'ün kurtarılması haricinde İslam topraklarını Haçlılardan koruyan sürekli olarak Türkler olmuştur. Moğol istilasına kadar olan süreçte Türk'ün savaşçılığı Müslümanların en büyük güvencesi olmuştur. Moğollara ilk defa yenilgiyi tattıran da yine bir Türk olan Seyfeddin Kutuz komutasındaki Memlükler olmuştur. Ancak tüm rota Doğu'da en kalıcı izi bırakan Osmanlı Devleti olmuştur. Osmanlı Sultanlığının İslam'ın Batı'ya yönelmesinde aldığı öncü rolünü kesinleştiriyor ve İslam dünyasında önemli ölçüde saygınlık kazanmasını sağlıyordu (Lewis, 2016, s.142). Haçlılara ve Bizans'a karşı alınan zaferler, halifeliğin korunması, cihat anlayışı ve adil yönetim ile Osmanlı sultanları, İmparatorluğun son yıllarına kadar daima Orta Doğu'nun en popüler aktörleri olmuştur.

Osmanlı Devleti'ni dağılma evresindeki otorite boşluğu ve Atatürk sonrası dönemdeki dış politikalar nedeniyle bu popülarite azalsa da 2000'li yıllar itibariyle yeniden canlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bölge sorunları ile yakından ilgilenmesi, dönemselsel olarak bölgesel ve bireysel çıkarları doğrultusunda Batı ile yakınlaşp uzaklaşabilmesi, gerektiğinde Rusya ile işbirliğine girmesi ve bölgesel sorunlarda

arabuluculuk yapması, bölgesel bir güç olarak tekrar ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yumuşak bir güç olarak hem Türkiye Cumhuriyeti hem de Türk siyasetçilerin bölgedeki popülaritesi hızla artmıştır. Nye'a (2005, s.14) göre yumuşak güç, bir ülkenin dünya siyasetinde istediği sonuçlara, onun değerlerine hayran olan, onu örnek alan, refah seviyesine fırsatlarına özenen ülkelerin kendisini izlemesiyle ulaşması olarak tanımlanabilir (Kılıçoğlu ve Yılmaz, 2016, s.95'ten alıntı). Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde bu tanıma en çok uyan devlettir. Bu hayranlığın en temel kaynağı kesinlikle İsrail ile yaşananlardır.

Ünlü oryantalist yazar Edward Said "Orta Doğu'yu kısmen de olsa bir arada tutan milliyetçilik değilse nedir? "Orta Doğu insanını bir arada tutan bağ nedir? Hiç duraksamadan verilecek yanıt: Son bağ, Arapların Yahudiler ile İsrail ulusuna yönelik husumeti, kinidir. "(Said, 2012, s.301) diyerek Arapların bu konudaki hassasiyetinin altını çizmiştir. İlk başta Hamas ile İsrail arasında daha önce bölge liderliğine soyunan İran ve Mısır'ın cesaret edemeyeceği şekilde arabuluculuk yapmaya çalışarak bölgedeki çatışma ihtimalini azaltmaya çalışmış olması ve sonrasındaki Davos Krizi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgedeki popülaritesi yükselmeye başlamıştır. Filistin halkına insani yardım taşıyan Mavi Marmara gemisindeki trajedi ise bu popülariteyi hızla arttırmıştır. Masters bu olayın bölgedeki yankısını "*Vatandaşlarının İsrail Savunma Kuvvetleri tarafından öldürülmesi karşısında, Türkiye'nin verdiği sözlü ve politik cevap, Arap medyasında Türk yanlısı bir duygunun coşmasına sebep oldu* (Masters,2017, s.16)" şeklinde özetlemiştir. Ardından gelen özür ve tazminat hiçbir Arap devletinin İsrail'e karşı alamadığı siyasi bir zafer olmuştur.

Türkiye'nin 1 Mart 2003 tezkeresiyle Irak işgalindeki tutum, AKP iktidarının ilk dönemlerinde Türkiye – AB ilişkilerinde yaşanan ivme, Erdoğan'ın Davos'taki "one minute" çıkışı, komşularla sıfır sorun söylemi ve uygulamalarıyla da desteklenince Ankara bölgede kendi lehine çok pozitif bir rüzgâr yakaladı (Sever, 2012, s.115). Bunun üzerine patlak veren Arap Baharındaki yumuşak güç olarak yapıcı dış politikalar ile eli silahlı Batılıları bölgeden uzak tutması bu popülaritenin sürekli olarak artmasını sağlamıştır. Güneydeki komşuları arasında kazandığı yeni popülarlıkla yükselen Erdoğan, 2011yılındaki Arap Baharı sırasında siyasi reform için halkın isteklerini

dinlemeleri konusunda Arap rejimlerini uyaran dünya liderlerinin en önde geleniydi (Masters, 2017, s.16). Orta Doğu'ya açılan Türk müteahhitler, Orta Doğu pazarında hızla artan Türk malı ürünler ve Arap televizyonlarında izlenme rekorları kıran Türk dizileri ile Türkiye popüler jeopolitik hamlelerle, bölge halkı gözündeki bu yeri sağlamlaştırmıştır. Ayrıca Filistinli, Lübnanlı ve son dönemdeki Suriyeli mültecilere kucak açması ve bölgenin en zenginleri olan Körfez ülkelerini bu olaylara karşı duyarsızlığını açıkça eleştirmesi de bu popülariteyi arttıran gelişmeler olmuştur. Bu popülariteyi en bariz şekilde gösteren gelişme ise Recep Tayyip Erdoğan'ın Kuzey Afrika gezisinde aldığı olumlu tepkiler olmuştur. Eylül 2011'de Mısır, Tunus ve Libya'yı kapsayan gezisinde Tayyip Erdoğan bölgede büyük bir coşku ile karşılanmıştır (Sever, 2012, s.106).

Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde izlediği aktif dış politikaları sayesinde artık hem bir Batı ülkesi, hem bir Orta Doğu ülkesi hem de Müslüman bir ülke olarak kabullenilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti sadece bunlarla da sınırlı değildir. Türkiye Cumhuriyeti artık aynı zamanda bir Balkan ülkesi, bir Akdeniz ülkesi, bir Karadeniz ülkesi, bir Kafkasya ülkesi ve bir Avrasya ülkesidir. Her alanda önemli bir güç haline gelen Türkiye Cumhuriyeti'nin son dönemdeki siyasi temaslar, iş birlikleri, yatırımlar ve ticari anlaşmalar düşünüldüğünde Afrika ve Latin Amerika'ya ilgisi artan küresel bir güç konumuna yükselmektedir. Osmanlı Devleti, bir zamanlar dünya siyasetinin uzun asırlar boyunca rol oynamış, hatta bu sürecin büyük bir kısmında dünya siyasetini yönlendirmiştir. Modern Türkiye Cumhuriyeti, kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra başta SSCB tehlikesi olmak üzere pek çok nedenden Batı güdümünde dış politika izlemiştir. Günümüzde ise Türkiye Cumhuriyeti, Batı ülkelerinin jeopolitik düşüncelerinden bağımsız bir oyuncu olarak kendi bölgesi içerisinde önemli bir oyuncu haline gelmiştir.

3.3. Çağdaş Orta Doğu Tarihi ve Bölgesel Liderliklerin Geçmişi

Bu bölümde I. Dünya Savaşı sonrasında şekillenen Orta Doğu coğrafyasından ve bölgede yaşanan gelişmelerden bahsedilecektir.

3.3.1. Osmanlı Devleti Sonrasında Orta Doğu'nun Genel Durumu

Orta Doğu'daki petrolün bulunması ve sömürge yolunun kısaltılması Orta Doğu'nun bugünkü kaderini belirleyen en önemli iki gelişme olmuştur. Daha önceleri dini sebeplerden ya da İpek ve Baharat Yolları'nın egemenliği için defalarca farklı devletlerin ilgisini çekse de özellikle petrol, bölgenin bölgesel güçlerin dışında küresel güçlerin de en çok ilgi çeken coğrafyalardan birisine evrilmesine neden olmuştur. Dünya petrol rezervlerinin %67'si bu bölgededir (Özey, 2017, s.194). Bu oran ise emperyalist ülkelerin ağızlarını sulandırmaya fazlasıyla yeten bir rezerv oranıdır. Tarihsel olarak baktığımızda sürekli mücadele alanı olan Orta Doğu, en uzun soluklu barış ve huzur ortamını Osmanlı Devleti egemenliğindeyken yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti sırasında, bölgede tek aktör vardı. O da Osmanlı Devleti idi. Bölgeye ne dışarıdan ne de içeriden müdahale yapılabiliyordu (Özey, 2017, s.191). Osmanlı Devleti'nden önce de esasen bölge Moğol istilası ve yerel iktidar çekişmeleri haricinde, Türklerle etkileşime girdiğinden beri çok büyük acılar çekmemiştir. Türk ya da Türk kökenli devletler bölgeye istikrar ve güven getirmiştir. Sırasıyla Memluk, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Safevi ve Osmanlı Devletlerinin İran ve Anadolu dahil olmak üzere Orta Doğu'da kesintisiz bin yıllık egemenliği Birinci Dünya savaşı sonuna kadar devam etmiştir (Gökdağ, 2016, s.153).

Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere Osmanlı Devleti'nde yaşanan merkezi otoritedeki zayıflık, Batı'da yaşanan gelişmenin iyi okunamaması ve takip edilememesi sonrasında askeri yapıda yaşanan zayıflık, yerel yönetimleri ayakta tutan tımar sisteminin bozulması vb. nedenlerle Orta Doğu'da başlayan huzursuzluk Vahhabi hareketi ile tırmanmıştır. İngiltere'nin desteklemesi ile büyüyen hareket Orta Doğu'da sözde saf İslam ile yönetilecek tek bir Arap Devleti hayali çevresinde siyasi boyuta ulaşmıştır. I. Dünya Savaşı ardından ise Araplar bekledikleri Arap devleti yerine manda yönetimleri ile karşılaşmışlardır. Bu düzeni getiren ise daha I.Dünya Savaşı devam ederken gizli olarak imzalanan Sykes – Picot anlaşmasıdır. Sykes – Picot anlaşması İngiliz diplomat Mark Sykes ve Fransız diplomat Francois George – Picot tarafından hazırlandı (Muir, <http://www.bbc.com>, 2016). Çarlık Rusya'nın ihtilalle I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesi sonrasında açığa çıkan bu gizli anlaşmada İngiliz ve Fransızların Orta Doğu için tasarladıkları senaryo da açığa çıkmıştır. Orta Doğu kontrol edilecek;

Hindistan yolu denetime alınacak; Filistin'e sahip olunacak ve petrol rezervleri denetimde tutulacaktı (Akdağ, 2016, 23). Orta Doğu'nun sosyal ve kültürel tarihi üzerine araştırmalar yapan ve UCLA'da tarih bölümünde öğretim görevlisi olan James L. Gelvin Sykes – Picot anlaşmasını şöyle özetlemektedir:

"Kendi çıkarlarına ve peşin hükümlerine dayanarak işe girişen büyük güçler, bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin parçası olan toprakları aralarında paylaştılar, parçalara böldüler ve daha önce hiçbir şekilde var olmamış yepyeni devletler yarattılar. Bu topraklarda yaşayanların istekleri bölgenin siyasal geleceğini belirlemede neredeyse hiç etkili olmadı" (2014, s.215).

Gerçekten de büyük bir Arap devleti hayali, çok sayıda ve daha önce mazisi olmayan devletler Sykes – Picot'un modern dünyaya en büyük mirasıdır. Sykes – Picot tam anlamıyla uygulamaya geçmemiş olsa da Orta Doğu'daki izleri kalıcıdır. Ulus – devlet oluşum sürecinin getirdiği ulusal kimlik ve siyaset yapılanması ihtiyacı, bu parçalanmayı bir tür “öteki” algılamasının doğuşuna zemin teşkil edecek bir psikolojik tepkiye dönüştürmüştür (Davutoğlu, 2001, s.407). I. Dünya Savaşı öncesi kurulan Arap Birliği hayalleri yerini Ürdün, Suriye, Umman, Lübnan gibi yeni devletlere ve bu devletlerin Arap liderliğine soyunarak bölgesel çekişmelere girmesine bırakmıştır. Bu güç yarışı ise Orta Doğu'yu istikrarsızlığa sürüklemiştir. Birlik kurmayı amaçlayan Arap coğrafyası bölünmüştür. Arap ülkeleri arasındaki bu bölünmüşlük, halkın Arap kimliği konusundaki yaklaşımına da yansdı.

I. Dünya Savaşı'nı İngiltere ve Fransa liderliğindeki İtilaf Devletleri kazansa da savaş öncesi dönemdeki silahlanma yarışı, savaşta yaşanan can ve mal kayıpları bu iki devin zayıflamaya başlamasına neden olmuştur. Yapılan barış anlaşmaları yeniden bir dünya savaşına zemin hazırlasa da artık İngiltere – Almanya kutupları çevresinde şekillenen dünya siyaseti yavaş yavaş ABD – SSCB kutupları çevresinde şekillenmeye başlamıştır. ABD ve SSCB'nin yeni süper güçler olarak Dünya siyasetine açılmaları ve II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan Soğuk Savaş dönemi tabii ki Orta Doğu'yu da etkilemiştir. ABD'nin Orta Doğu politikaları ve bölgeye yaklaşımı aslında İngiltere'den farklı değildir. Daha 20. yy'da misyonerlik faaliyetleri ile ABD de Orta Doğu'ya

sızmıştır. İlk misyonerlik kuruluşları -basımevleri, okullar, üniversiteler, hastaneler vb.- bölgenin refahına katkıda bulundular elbette; ama bu kurumlar, özellikle emperyalist bir nitelik taşımaları ve ABD yönetiminden destek almaları bakımından şarktaki Fransız ve İngiliz muadillerinden hiç farklı değillerdi (Said, 2012, s.208). Ancak İngilizlerin açık emellerine göre ABD daha çok bölgeyi kalkındırmaya yönelik çalışıyor izlenimi vermeye çalışmıştır. ABD başkanı Roosevelt'in 1940 seçimindeki rakibi Wendell Wilkei (1945) "*Bana öyle geldi ki bu milletlerin, değişen dereceler ve ayrı tarzlarda dört esasa ihtiyaçları vardır. Daha fazla tahsil, daha fazla sıhhi tedbirler, daha fazla modern sanayi ve en nihayet hürriyet ve müstakil idareden doğacak olan daha fazla sosyal bir vakar ve kendi kendine itimat*" (Özey, 2017, s.109'dan alıntı) diyerek ABD'nin bölgeye yaklaşımının insani perdesini göstermektedir. Ancak bu perdenin ardında İngilizlerin planlarından farklı politikalar yoktur. SSCB ise Çarlık Rusya'dan miras aldıkları sıcak denizlere inme ve sosyalist rejimi ihraç etme politikasını sürdürmüştür. Afganistan'a kadar inseler de Orta Doğu'da ideolojik olarak destekledikleri grupları kendi ülkelerinde iktidara gelmelerini sağlamışlardır. Bu politika da tüm Avrasya'da olduğu gibi Orta Doğu'da da Soğuk Savaş kutuplaşmasının doğmasına neden olmuştur. İdeolojik olarak kutuplaşan Araplar arasında 19. yy'da beliren Büyük Arap Devleti hayalinin iyice imkansızlaşmasına neden olmuş, bölgesel çekişmelerin de artmasını sağlamıştır.

SSCB bu politikaları doğrultusunda sosyalizm ve Arap milliyetçiliğinin bir şekilde birleştirildiği Baas partilerini desteklemiştir. Arap Sosyalist Baas Partisi, 1940'larda Suriyeli bir entelektüel olan Michel Aflaq tarafından Şam'da kurulmuştur (Özey, 2017, s.172). Suriye'de başlayan bu hareket Mısır ve Irak başta olmak üzere hızla Orta Doğu'da popülerleşmiştir. Daha sonra ise Mısır, Irak ve Suriye'de iktidara gelen Baasçılar Orta Doğu'da kalıcı bir yer edinmiştir. Arapça, Baas, rönesans veya diriliş demektir (Özey, 2017, s.172). Arap coğrafyasının Orta Çağ'daki önemli ve her alanda lider konumuna geri dönmesi amaçlanırken Arapların kalkınması amaçlanmıştır. SSCB'nin Batı'dan farklı olarak direkt sömürü yerine ideolojik destek ile uydu devlet kazanma projesi başarılı olmuş ve günümüzde de etkilerini göstermiştir. ABD ise bu hamle karşısında SSCB'nin doğrudan baskı yaptığı Türkiye Cumhuriyeti'ne yardım amaçlı yayınladığı Truman Doktorini ve Avrupa devletlerine SSCB'ye karşı yaptığı Marshall Yardımlarına benzer yardımlarla özellikle Körfez ülkelerini kendi tarafına

çekmiştir. Tüm bu gelişmeler Orta Doğu'daki kutuplaşmayı derinleştirmiştir.

3.3.2. Yahudi Devleti'nin Kurulması ve Arap İsrail Savaşları

Yüzyıllar boyunca vatansız yaşayan Yahudilerin 1800'lü yıllar itibariyle kendi devletlerini kurma isteklerini açıkça dillendirmeye başlamışlardır. Yahudilerin kurmak istedikleri devlet için belirledikleri yer ise kendi inançlarına göre vaadedilmiş topraklar olarak geçen Filistin ve çevresi olmuştur. Bu amaç doğrultusunda Theodor Herzl'in Osmanlı Devleti sultanı II.Abdülhamid'den bölgede özerk bir Yahudi devleti kurma isteği olmuş ancak Sultan II.Abdülhamid bu isteği kesin bir dil ile reddetmiştir. Yahudilerin bu isteklerine en sıcak yaklaşan ise İngilizler olmuştur. Dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour siyonist hareketin önde gelenleriyle yaptığı mektuplaşmalar sonucunda Orta Doğu'nun kalbinde, Filistin topraklarında bir Yahudi işgalinin önünü açmıştır. Tarihe Balfour Deklerasyonu olarak geçen ve 1917 yılında gerçekleşen bu olan esasen İngilizlerin Araplara vadettiği Büyük Arap Devleti ile çelişmekteydi. Bu durum Orta Doğu halklarının hem Batı'ya karşı güvenlerini kaybetmesine hem de Arapların İsrail'i Filistin'den defetme ortak paydasında birlikte hareket etmesine neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı öncesinde Versay Anlaşması'nın ağır hükümleri altında ezilen Almanların sesi konumuna gelen Adolf Hitler'in iktidara gelmesi ile hızla toparlanan Almanya'da yaşanan pek çok gelişmenin yanında artan anti semitizm ön plana çıkmıştır. Yahudilere yönelik uygulamalar, Balfour Deklerasyonunun zeminini hazırladığı Yahudi devletinin kurulma sürecini hızlandıracak olan kitlesel Yahudi göçlerinin gerçekleşmesine neden olmuştur. Bölgede demografik yapı Yahudiler lehine değişirken 14 Mayıs 1948 yılında İngilizlerin tamamen bölgeden çekildiği gün İsrail devleti bağımsızlığını ilan etmiştir. Yahudilerin bağımsızlık ilanından yalnızca birkaç saat sonra Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak birleşik bir Arap gücü olarak İsrail'e savaş açmıştır. Modern tarihin ilk Arap – İsrail savaşı olan bu olay Batı desteği ile hareket eden İsrail'in galibiyeti ile neticelendi. Bu sonuç İsrail'in sınırlarını genişletmesine ve ilk Filistinli mülteci dalgasının yaşanmasına neden olmuştur. 1956 yılındaki Suveyş Krizi sonrasında yaşanan ikinci savaş da bir öncekinden farklı sonuçlanmamıştır. Bu dönemde Orta Doğu'nun ve Arap Dünyası'nın lideri konumunda Mısır'ın Baasçı lideri

Cemal Abdünnasır ön plana çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında beliren, Orta Doğu'da büyük bir Arap devleti kurmayı amaçlayan Arabizm ideolojisi İngilizlerin bölgedeki politikaları ile yıkılsa da Abdünnasır önderliğinde İsrail'e karşı yeni bir Arap birliği anlayışı ile pan Arabizm ideolojisi oluşmuştur. Pan – Arapçılık Orta Doğu'nun Arapça konuşan halklarının bölünmüş devletler olmasından ziyade tek bir ulus-devlet altında birleştirilmesi inancıdır (Öztürk, 2012, s.125). Baas partilerinin açık ideolojisi de budur. Pan Arabizm bir nevi sosyalizm ile Arap milliyetçiliğinin sentezidir.

1956 yılındaki Arap – İsrail savaşlarının üzerinde 11 yıl sonra tarihe 6 Gün Savaşları olarak geçen savaş ise Arapların en büyük kaybı ile sonuçlanmıştır. İsrail'in 6 günde sınırlarını genişletmiş, ateşkes anlaşması ile bu savaşta elde ettiği Sina Yarımadası'ndan Suriye'deki Golan Tepelerine kadar olan geniş toprakları işgal etse de en önemli kazanç olarak Kudüs'ü ilhak etmiştir. Bu savaş sonrasında Mısır'ın Arap dünyasının lideri olan pan Arabist baasçı Abdünnasır'ın istifasını getirmiştir. Yerine gelen Enver Sedat ise SSCB güdümünde bir siyaset yürütmek yerine daha çok Batı Bloğuna kayan bir siyaset takip ederek ABD ile müttefik durumuna gelmiştir. Enver Sedat da Abdünnasır gibi Arapları toparlayarak son kez İsrail'e savaş açmıştır. 6 Gün savaşları ile kaybedilen toprakları geri kazanabilmek amacıyla Suriye lideri Hafız Esad ile İsrail'e savaş açıldıysa da 1973 yılında Yom – Kippur Savaşı olarak adlandırılan bu son savaş da bir öncekilerden farksız sonuçlanmıştır. Bu savaşın bir öncekilerden farkı ise sadece Mısır ve Suriye'nin fiilen savaşmasıdır. Diğer Arap devletleri ise lojistik desteğinde bulunarak savaşa girmemiştir. Bu hamle Arapların, İsrail'i kabullenmesi olarak yorumlanabilir. Savaş sonrasında Enver Sedat, İsrail başbakanı Menehem Begin ile masaya oturarak Camp David Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu hamle Arap Dünyası'nda büyük tepki çektiyse de artık resmen İsrail, bir Orta Doğu ülkesi olarak kabul edilmiştir.

Bu anlaşma sonrasında İsrail Sina Yarımadası'ndan çekilirken Filistin'deki işgalin boyutunu arttırarak, Filistinlilere zulüm ederek günümüze kadar gelmiştir.

3.3.3. İran: Pehleviler ve İslam Devrimi

1925 yılında askeri bir darbe ile İran'ın başına Pehlevi Hanedanlığı geçmiştir. Her ne kadar askeri darbe gibi anti demokratik bir şekilde gerçekleşse de Rıza

Pehlevi'nin İran'ın başına geçtiği dönem tarih boyunca Türk – İran ilişkilerinin hiç olmadığı kadar iyileşmesini sağlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk ile sıkı bir dostluk kuran Rıza Şah Pehlevi, Türkiye'ye diplomatik ziyaretler düzenlemiş, imzalanan anlaşmalarla iki ülke arasındaki işbirliği geliştirilmiştir. Rıza Şah Pehlevi gelişen bu ilişkilerde Türkiye'ye çok güvenmekteydi ve kendi ülkesi için Türkiye'yi bir model olarak görmekteydi (Selçuk, 2015, s.130). Aynı zamanda İran'ın Batı Bloğu ile en iyi ilişkilerin de yaşandığı dönemdir.

Petrolün de etkisiyle zenginleşen İran, Pehleviler ile zenginleşip kalkınırken sekülerleşmekteydi de. Pehleviler'i destekleyenler olduğu kadar İran'ın Batılılaşmasını ve sekülerleşmesinden hoşnutsuz olan muhalif bir Şii taban da bulunmaktaydı. İran gelişse de darbe ile gelmiş bir diktatörlük rejimi söz konusuydu. Muhalif olan Şii tabanın liderliğini üstlenen din adamı Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin Pehleviler'in muhalefeti sindirmesini, din adamlarına yönelik reformlarını ve Batı ile ilişkilerini sert bir şekilde eleştirmekteydi. Bu sert muhalefeti nedeniyle büyük bir kesimin lideri olan Humeyni'nin sürgüne gönderilmesi halkın ayaklanmasına neden olmuştur. Yapılacak bir şey kalmayınca Pehlevi ailesi İran'ı terk ederken halkın sevgilisi konumuna gelen Humeyni ise ülkesine geri dönerek 1979 yılında İslam Devrimi olarak bilinen referandum ile İran'ın başına geçerek ülkenin yönetimini teokrasiye çevirmiştir. Bu olaydan sonra ülkenin adı İran İslam Cumhuriyeti olarak değişmiştir. Anti Amerikancı tutumu ile dikkat çeken Humeyni, Şii kimliği haricindeki halkı ve siyasileri de pasifize ederek sıkı bir yönetime sokmuştur.

İran içerisindeki otorite boşluğu kapatılınca İran tüm Orta Doğu'daki Şiiilerin koruyucusu rolüne soyunmuştur. Ayrıca başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere rejim ihraç edebilme tehlikesinden dolayı İran bölgede yalnızlaşmıştır. Özellikle de Irak ile yaşanan çekişmeler Orta Doğu tarihinin en acı savaşı olan İran – Irak Savaşı'nı doğurmuştur. Körfez adaları, Huzistan bölgesi, Kürt sorunu, petrol paylaşımı ve İran'ın Şii savunuculuğu gibi çok sayıdaki nedenle başlayan savaş karşılıklı maddi ve manevi ağır kayıplarla kazanılmadan sonuçlanmıştır. İran'ın git gide Rusya ile yaklaşması, petrol açısından rakip olması ve Şii savunuculuğu günümüzde de görüldüğü üzere Batı yanlısı Körfez'in Arap ülkeleri ile Sünni – Şii eksenli olarak

kutuplaşmasına ve dışlanmasına neden olmuştur.

3.3.4. Saddam Hüseyin'in Irak'ı ve Amerikan İşgali

Irak, I. Dünya Savaşı sonrasında Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal tarafından yönetilen bir İngiliz mandası konumuna düşmüştür. 1932 yılında ise bağımsız bir devlet olarak Birleşmiş Milletlere katılmıştır. Musul sorunu haricinde Türkiye ile sorun yaşamayan Irak genel olarak bölgede sorun çıkartmayan bir ülke konumundayken 1958 yılındaki darbe ile başa geçen Kasım, Sadabat Paketi'nden çekildiğini açıkladı ve Irak SSCB ile yakınlaşmaya başladı. Baasçılığın yaygınlaştığı Irak'ın tarihindeki en önemli figür olan Saddam Hüseyin ise 1979'da Irak'ın başına geçmiştir. Sünni bir Arap olan Saddam önce ülkedeki muhalefeti bastırıp daha sonra komşusu İran ile savaşmıştır. Bu dönemde en az sorun çıkaran ülke konumundan sorunun ta kendisi durumuna gelen Saddam'ın Irak'ı daha sonra Kuveyt'i işgal etmiştir. ABD öncülüğündeki ittifak bu işgali sonlandırırsa da Irak'ın lideri Saddam Hüseyin hem bölgedeki ülkelere saldırı, kendi ülkesindeki Şii'lere ve Kürtlere yönelik sert hamleleri nedeniyle Kasap Saddam ismiyle anılmaya başlamıştır.

Medyada hala gizemini koruyan Dünya ticaret merkezi saldırıları dünyanın şekillenmesinde önemli mihenk taşı oluşturmuştur (Özey, 2014, s.278). Bu saldırı ABD'nin önce Afganistan'ı daha sonra da Irak'ı işgal etmesine neden olmuştur. Bu iki devlet de günümüzde halen toparlanamamıştır. 2003 yılında başlayan ABD işgali kısa sürede Irak yönetimini devirmiş aynı yıl içinde Saddam Hüseyin yakalanmıştır. Yaklaşık 3 yıllık bir yargılama süreci sonrasında Saddam Hüseyin 2006 yılında Kurban Bayramı'nın ilk gününde asılarak idam edilmiştir. Bu idam bazı Orta Doğu ülkelerinde memnuniyetle karşılanırken bazılarında yas ilanına neden olmuştur. İdamın bu yankıları Orta Doğu'da yaklaşık 100 yıl önce birlikte büyük bir devlet kurmayı planlayan Arapların Soğuk Savaş sonrasında dahi hala nasıl kutuplaştığının ve nasıl parçalandığının bir kanıtıdır.

Saddam sonrasındaki dönemde Irak özellikle Türkiye ile PKK sorunu yaşamıştır. ABD'nin Irak'tan çekilmesinin ardından El Kaideli militanların sözde cihatçı bir örgüt olan gerçekte bir terör örgütü olan IŞID bölgede türemiştir.

Karataş Irak'ta İŞİD'in gelişimini şöyle özetler:

“Irak'ta zaten Saddam'ın devrilmesinden sonra ülkede egemen güç olma konumunu kaybeden Sünniler ile egemen güç haline gelen Şiiiler arasında var olan gerilim, Suriye Savaşı sürecinde İŞİD'in Irak Sünnileri üzerinde de etkili bir güç haline gelmesine ve Haziran 2014'te Irak'ın en önemli kentlerinden Musul'u ele geçirmesine yol açmıştı.” (2016, s.185).

2014 yılında Suriye ve Irak toprakları üzerinde İslam Devleti kurduğunu ilan etmiş, örgütün lideri El – Bağdadi halife ilan edilmiştir. Bölgedeki Şiiilere ve farklı etnik gruplara ve dünyanın pek çok yerinde sapkın olarak nitelendirdiği gruplara silahlı eylemler düzenleyen İŞİD, ABD öncülüğündeki ittifak ile zayıflatılarak işgal ettikleri topraklardan atılmıştır. Kısmen İŞİD sorununu çözen Irak'ta ABD işgali sonrası yaşanan bölünmüşlük ve özellikle Kuzey Irak'taki Kürtlerin bağımsızlık isteği Irak'ın en güncel siyasi sorunlarının başında gelmektedir.

3.3.5. Orta Doğu'da Tırmanan Mezhepçilik

Orta Doğu'da yaşanan sorunların temelinde, halklarının meşru taleplerine kulak vermek yerine, kendi iktidarlarını korumaya çalışan rejimler yatıyor (Çavuşoğlu, 2016, s.25). Sorunları çok olan bir coğrafya olan Orta Doğu'nun bu sorunların çok boyutlu olması da bölgenin istikrara kavuşmasını zorlaştırmaktadır. Bölgedeki kaotik durum büyük ölçüde, Osmanlı egemenliğinden sonra dağılan, ancak Soğuk Savaş döneminin çift kutuplu yapısı içinde NATO - Varşova Paktı ve Arap – İsrail gerginliği zeminine oturan bölge-içi güç yapılanmasının yeni bir dengeye oturamamasının bir sonucudur (Davutoğlu, 2001, s.361). Bu dengeye oturamama ve kutuplaşma durumunun altında yatan sebeplerden bir diğeri de Orta Doğu'daki mezhepçiliktir. Mezhepçilik çok dinli bir ortamda benimsenen din veya mezhebin kolektif kimliğin temeli haline gelmesi durumudur (Gelvin, 2014, s.115). Orta Doğu'daki Müslüman Arap devletleri azınlık durumundaki diğer mezheplere mensup grupları ötekileştirmesi halk arasındaki huzursuzluğu da derinleştirmektedir. Aslında sorun bölgede çok sayıda farklı mezhebe sahip insanların olması değil, yani mezhep değil mezhepçilik ve mezhepçi politikalar sorundur. Mezhepçilik, psikolojik, teolojik, sosyal, tarihsel ve siyasi derin kökleri

bulunmaktadır (Özey, 2017, s.166). Orta Doğu'daki ülkeler mezhepleri bir din gibi görerek kutsallaştırmaktadır. Bu anlayış halka da yansımaktadır. Halbuki mezhepler ilahi değil insan ürünüdür.

Orta Doğu'nun tüm sorunlarını bu şekilde tarihi ve siyasi sebeplere bağlamamak gerekir. Tüm bunların yanında Arap Baharı denilen hareketin başlangıç sebebi olan ekonomik sıkıntılar, rüşvet ve yolsuzluklar, enflasyon oranları, işsizlik ve adaletsizlik de Orta Doğu'nun arka planda kalsa da önemli sorunlarıdır.

3.4. Orta Doğu'da Siyasi Liderliğin Geleceği

Orta Doğu'da, bölgesel hegemonyaların gelip geçtikleri görülmektedir. 1952 Mısır dönemi, 1970 - 1973 Körfez'in yükselişi, 1990 - 1995 İsrail'in genişlemesi, 2003 İran'ın yükselişi gibi birçok oyuncu vardır ve zor maçlar oynanmaktadır (Özey, 2017, s.114). Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra dönemselsel olarak ortaya çıkan bu güçlerin hiçbirisi dönemsellikten öteye geçememiş ve kalıcı çözümler üretememiştir. Soyundukları liderlik rolünde kalıcı olamamışlardır. Bu düşüşün en büyük nedeni Batı ya da Rusya güdümündeki politikalarla Orta Doğu'nun kendi özellerinin görmezden görülmesi ve halka inilememesidir. Batı'nın manda yönetimi esnasında yapmaya çalıştığı ancak başarılı olamadığı bölgeyi yönetme anlayışını değiştirerek bağımsızlıklar vermiştir. Bu değişimin nedeni uzun yıllar boyunca dışarıdan desteklediği ve kendilerinin ülkelerin başına getirdiği adamlarla bölgeyi yönetme anlayışıdır. Ancak bu anlayışın da Arap Baharı sürecinde işe yaramayacağı görülmüştür. Ayrıca bölgede Batılı güçlere karşı tahamülün azaldığı da bir gerçektir. İnanç Orta Doğu'daki bu algıdan şöyle bahseder:

“2009 küresel mali krizi ve Amerika'nın Afganistan ve Irak başta olmak üzere başarısızlıkla neticelenen ama aynı zamanda Amerika'yı dünyanın jandarması olmak gibi kötü bir imaj edinmesine yol açan müdahaleler bölgede Batı'yı ve Amerika'yı daha silik aktörler haline getirmekte ve esasen bu aktörlerde isteksizlik meydana getirmektedir.” (İnanç, 2011, s.492).

Batı'nın petrol başta olmak üzere ekonomik emperyalist amaçlarla bölgeye

çökmek istese de bölgeyi yönetme isteğinin temeli şarkiyatçı araştırmaların her iki tarafında iliklerine işlemiş olmasıdır. Batı'dan güçsüz olduğu için Şark'a kararlı bir biçimde dayatılmış olan siyasal öğretiler temelde; Batı, bu dayatmada, Şark'ın güçsüzlüğüyle birlikte farklılığını da görmezden gelir (Said, 2012, s.216.). Bu görmezden gelmeler ise hem Batı'nın dışarıdan hem de bölgesel bir gücün siyasi liderliğinin kalıcılığına engel olmaktadır.

Bu araştırmada kastedilen liderlik anlayışına da biraz değinmek gerekmektedir. Burada bahsettiğimiz liderlik klasik jeopolitik anlamında hegemonik, yayılmacı ve toprak genişletme anlamında bölgeye baskı kuran bir liderlik anlayışı değildir. Orta Doğu'nun tüm araştırma boyunca bahsettiğimiz çok sayıdaki ve çok boyutlu olan sorunlarının çözümlerinde yardımcı, Orta Doğu'da yaşanan kutuplaşmayı bitirip ilişkileri iyileştiren, bölgedeki sorunların dış müdahalelerini diplomatik gücü ile kesebilecek bir liderlik daha doğrusu abilik anlayışıdır. Orta Doğu kalkınıp kendi istikrarını sağlayana kadar ona örnek olabilecek, sorunlara karşı Orta Doğu halklarının uluslararası ortamlardaki sesi olacak olan bir liderlik anlayışıdır. Aslında bu anlayış Schoeman'ın liderlik anlayışı ile taban tabana uymaktadır. Schoeman bir bölgede bölgesel güç olup, liderlik yapabilmek için gerekli şartları iç dinamikler (bölgede istikrar ve liderlik sağlayabilecek ekonomik ve siyasal sisteme sahip olma), istek (barışı koruyucu, istikrar sağlayıcı roller üstlenmek), kapasite (bölgesel liderliği üstlenecek kapasite ve yeteneğe sahip olma) ve başkaları tarafından bu rol için kabul görmek (bölgesel güvenlik açısından bölge ülkeleri tarafından sorumlu görülme) şeklinde sıralamaktadır. Nolte'ye (2010, s.893) göre bir bölgesel güç bölgesel yapının yönetimine etkide bulunmalı, bölgenin kolektif iyiliği için çalışmalı, bölgesel güvenlik ajandasını belirlemeli, liderlik pozisyonu bölge içi ve dışı devletler tarafından tanınmalı, bölge çıkarlarının temsilcisi olarak bölgeler arası ve kültürel formlara entegre olmalıdır (Sever, 2012, s.95'ten alıntı). Nolte ve Schoeman'ın desteklediği liderlik anlayışımız için bölgesel bir güç, bölgesel bir lider olabilmek için bir ülkende olması gereken nitelikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kendini bölgeye ait hissetmesi,
- Güçlü ve istikrarlı bir ekonomi,

- Bölge hakkında yüksek popülarite,
- Bölgede ve Dünya'da o bölgeden bahsedildiğinde ilk güç olarak akla gelme.

Tüm bu özellikler dikkate alındığında yakın geçmiş ile birlikte günümüzde bu role soyunan dört ülke görmekteyiz: Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve Mısır.

3.4.1. Orta Doğu'daki Liderlik İddiaları

Osmanlı Devleti sonrasında bölgesel liderliğe ilk soyunan bölge ülkesi Mısır olmuştur. İsrail kurulduğunda diğer Arap ülkelerini toplayarak İsrail'e savaş açan Mısır, defalarca yenilmesine karşın her seferinde yeniden Arapları toplayarak İsrail'e saldırması o dönemde Mısırlı siyasetçilerin Orta Doğu'daki en popüler aktörler olmasına neden olmuştur. Ancak Nasır sonrasında Enver Sedat'ın Batı Bloğu ile yakınlaşması ve İsrail ile Camp David'de masaya oturarak İsrail'i tanıyan ilk Arap devleti olması tüm bu imajını silmiştir. Bu olay Arapların SSCB ile daha çok yakınlaşmasına, Baasçılığın daha fazla güçlenmesine Orta Doğu'daki kutuplaşmanın artmasına neden olmuştur. Mısır bir şekilde bu olumsuz imajı temizleyebilmiş olsaydı dahi günümüzde yaşadığı siyasi istikrarsızlık ve kendi iç meseleleri nedeniyle Orta Doğu liderliğinden söz edemezdi.

Mısır'ın Orta Doğu'da popülaritesini kaybettiği dönemde Kaddafi liderliğindeki Libya ve Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak bu role soyunur gibi olsa da her ikisinin de kendi içindeki meseleleri orantısız güç ile çözmesi nedeniyle bölgede pek taraftar bulamamıştır. Libya dar anlamdaki Orta Doğu sınırları dışında yer alması nedeniyle, Irak ise liderliği baskı ve yayılcılık olarak görmesi nedeniyle istediklerini alamamışlardır.

Muhammed Bin Suud tarafından 1744 yılında kurulan Birinci Suud Devleti, günümüzdeki Suudi Arabistan Krallığı'nın başlangıcıdır. Vahhabi hareketinin kurucusu olan Muhammed İbn'i Abdül Vahab ile kurulan ittifak sonrasında hem Osmanlı Devleti egemenliğindeki topraklara saldırılar düzenlenmiş hem de bölgedeki Şii'lere karşı yapılan katliamlar ile Osmanlı Devleti'nin tepkisini çekmiştir. Kerbela'ya yapılan saldırı sonucunda Hz. Hüseyin'in türbesinin tahrip edilmesi ve Şii halktan yüzlerce kayıp verilmesi sonrasında Osmanlı Devleti ve Mısır Suudilere karşı harekete geçerek bu toprakları geri aldıysa da 1818'de Necid bölgesinde Suudiler yeniden otoriteyi sağlayıp devlet kurmuştur. Bundan sonra İngilizlerle yapılan ittifak ile krallığın kurulması süreci

başlamış 1932 yılında Suudi Arabistan Krallığı olarak devletin adı belirlenmiştir. Vahhabizm hala Suudilerin üzerinde etkilidir. Suudiler kendilerini Müslüman Dünyası'nın hamisi olarak görmektedir. Petrol ve Hac gelirleriyle ekonomisi zenginleşirken ABD'nin Orta Doğu'daki en önemli müttefiği konumuna gelmiştir. Ancak hala Şii'lere karşı müdahaleleri Suudi Arabistan'ı bölge halkları üzerinde itici bir imaja bürünmesine neden olmuştur. Bölgede İran ile mezhep üzerinden çekişmeler yaşamaktadır. Ayrıca Yemen, Umman ve Bahreyn'in iç işlerine karışırken bu ülkelerdeki Sünni milislere ekonomik ve askeri destek sağlaması bu ülkeler istikrarına engel olmaktadır. Bu hamlelerdeki amaç Orta Doğu'da gerçekleştirilecek bir Şii Hilali'ni engellemek ve İran'ın bölgede güçlenmesine engel olmaktır. Şii Hilali kavramı ilk olarak Ürdün Kralı Abdullah tarafından 2004'ün Aralık ayında verdiği bir demeçte dile getirilmiştir. (Salihi, 2011, s.185). Bu hilal Orta Doğu'daki Şii nüfusun yoğun olduğu İran'dan başlayarak Irak'tan geçer ve Suriye'de son bulur. Son dönemlerde de Körfez'deki diğer ülkelere, özellikle de Katar'a yaptığı müdahaleler Orta Doğu'daki liderlik iddialarını olumsuz etkilemektedir. Suudi Arabistan'ın Orta Doğu'daki lider ülke konumuna gelmesi hem Batı başta olmak üzere dış müdahalelerin devamını sağlayacak hem de Orta Doğu'daki mezhepçi anlayışın derinleşerek bölgenin daha da istikrarsızlaşmasına neden olacaktır. Ayrıca dış politika gereği Batı Bloğunun güdümünde hareket eden Suudilerin İran ile savaşma durumu bölgede çok boyutlu ve küreselleşmeye müsait büyük bir savaşı da getirebilir. Bu ihtimaller düşünüldüğünde hem Orta Doğu'daki Şii halklar hem de diğer tüm ülkelerce Suudilerin Orta Doğu liderliğine sıcak bakılmamaktadır, sıcak bakılmamalıdır.

Orta Doğu'daki en köklü ve en büyük güç olarak Türkler ve Arapların yanı sıra İranlıları da saymak gerekir. İran zaman zaman Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girse de daima var olmuş bir ülkedir. 1090'da Hasab Sabbah Kuzey İran'da kurduğu tarikat ile aslında bölgedeki Şii sorununu ve Mezhepçiliği tetikleyen olmuştur. Sünni devlet adamlarına yönelik suikastler ile ön plana çıkan ve Haşhaşiler olarak bilinen grup 1092 yılında büyük Türk devlet adamı Nizamülmülk'ü öldürmüşlerdir. Yaklaşık 1000 yıldır Müslüman halkların tepkisini çeken İran günümüzde bu şekilde suikastlere girişmese de hala Şii mezhebinin kalesidir. Orta Doğu'daki Şii milislere ekonomik ve askeri desteklerinden dolayı bölge ülkelerince eleştirilmektedir. Ayrıca nükleer programı

nedeniyle sürekli olarak ABD ile restleşmesi, Batı Bloğu ile her an savaşılmış hissi vermesi Orta Doğu'nun pimi çekilmiş bombası olarak İran'ın öne çıkmasına neden olmaktadır.

3.4.2. Türkiye'nin Orta Doğu Liderliği

Türkiye tarih, coğrafya, nüfus ve kültür gibi sabit veriler açısından total güç kapasitesini reel güce dönüştürebilecek köklü bir altyapıya sahiptir (Davutoğlu, 2001, s.552). Orta Doğu bölgesinde, bölgesel güç olabilecek güçte olan Türkiye'nin jeopolitiği incelendiğinde, hem doğal hem de sosyal ve siyasal yönden bölgesel bir güç olmaktan öteye, küresel bir güç olmaya aday bir ülkedir (Özey, 2017, s.226). Aynı zamanda Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti'nden gelme tecrübeler ile istikrar ve teşkilatlanma konusunda en iyi ülkedir. Uzun yıllar Orta Doğu'daki gelişmeleri görmezden gelen Türkiye 2000'li yıllar itibariyle kabuğundan çıkarak önemli bir bölgesel güç konumuna gelmiştir. Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu bu süreci "*Hiç kuşkusuz, Türkiye'nin Orta Doğu bölgesiyle güçlü ve çok boyutlu bağları bulunuyor. Bu bağları daha da kuvvetlendirmek için, insan odaklı dış politikamızın da bir gereği olarak, elimizden gelen katkıyı yapmaya devam ediyoruz*" (Çavuşoğlu, 2016, s.26) şeklinde özetlemiştir. Gerçekten de tüm bölge ile en iyi ilişkilere sahip olan ve bölge halkına inebilen, mezhep ya da etnik ayrım gözetmeksizin hepsini kucaklayabilecek tek dış politika anlayışı Türkiye'ye aittir. Bugünkü şartlarda Türkiye'nin bölgede talip olduğu bölgesel rol emperyal ya da domine etmeye yönelik bir liderlik değil bölgenin kolektif ihtiyaçlarına, ortak çıkarlarına cevap verici bir liderlik olabilir (Sever, 2012, s.108).

Türkiye Cumhuriyeti Orta Doğu için bölge devletleri arasındaki en güzel rol modelidir. Türkiye uluslararası organizasyonlarda saygınlık gören bir ülkedir. AB ile ilişkileri Türkiye'yi bölgede ön plana çıkartmaktadır. İnanç'a (2005, 145 – 147) göre Türkiye'nin Arap dünyası için esin kaynağı olabileceği bir diğer boyut ise, halkı Müslüman olmasına rağmen, - halkı Müslüman olan 57 ülke içinde - laik, demokratik, batılı değerlerle mücehhez ve bir yandan İslam'la demokrasi pratiğini barıştırabilen, öte yandan bunu başarırken iktisadi büyümesini ve kalkınmasını kesintisiz sürdürebilen tek ülkenin Türkiye oluşudur (İnanç, 2011, s.497'den alıntı).

Türkiye'yi diğer lider aday ülkelerden farklı kılan bir diğer özelliği de Türkiye şartsız bir şekilde tek bir blokla sarsılmaz bir bağ kurmamasıdır. Türkiye bölgede diğer ülkelerden farklı olarak çok boyutlu diplomasiyi uygulayan tek ülkedir (Salihi, 2011, s.199). Türkiye geçmişten beri, özellikle de II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloğu ile ilişkilerini geliştirse de, ABD ile güçlü bir müttefik ilişkisi olsa da kendi çıkarlarına uymayan durumlarda tepkisini ortaya koyabilmekte yeri geldiğinde Rusya ve diğer güçlerle ilişkilerini geliştirebilmektedir. Bu ne İran'ın ne de Suudi Arabistan'ın yapabildiği bir şeydir.

Türkiye, özellikle Arap Baharı sürecinde bölgenin hakemi konumuna gelmiştir. Bunu bölgesel sorunların kendi iç dinamikleri ile kendi içinde çözülmesini savunarak yapmıştır. Arap Baharı sürecindeki her silahlı Batı müdahalesi önerisini kesin dille ilk reddeden olmuştur. Ayrıca halk ve hükümetler arasındaki sorunlarda arabuluculuk rolüne soyunmuştur. Şu ana kadar bu denge içindeki hakem rolünü Türkiye oynuyor gözükmektedir. Türkiye her iki dışlama sürecinde de bir taraftan dışlanan faktörle dengeli ilişkiler kuran, diğer taraftan da sistem- içi taraf ile ittifak oluşturan bir tavır izlemiştir (Davutoğlu, 2001, s.354). Türkiye'nin hem bölge içinde bu şekilde artan itibarı hem de kendi çıkarları doğrultusunda dış politikası bağımsızlaşması ABD'nin farkında olduğu bir gerçektir. Büyük olasılıkla bu durum Amerikalı siyasetçileri hoşnutsuz etse de değerlendirmeye çalıştıkları bir gerçektir. ABD Orta Doğu'daki çıkarları için Türkiye'nin desteğine mutlak ihtiyaç duymaktadır. Ancak Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak ilerde çıkarlarına zarar vereceği bir ülke olma ihtimalini de göz önünde tutarak komşularıyla sorunlu olmasını arzulamaktadır (Gökdağ, 2016, s.163).

Bir diğer önemli hamle ise İsrail ile ilişkilere dir. Türkiye her ne kadar uzun yıllar boyunca İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olarak olumsuz bir imaj kazansa da son dönemde bu imajı kökten değiştirmiştir. Davos Krizi ve Mavi Marmara Olayları, Türkiye'nin İsrail'e karşı hiçbir ülkenin cesaret edemediği şekilde verdiği sert tepkilerin bu imaj değişikliğine etkisi büyüktür. İsrail'in Müslümanları hedef alan her saldırısını İran kendi ülkesinden eleştirirken Türkiye uluslararası organizasyonlarda İsraili siyasetçilerin yüzüne öfke kusarak eleştirmesi Filistinlilerin hamisi olarak Türkiye'nin güçlenmesine neden olmuştur. Mavi Marmara sonrasında İsrail'den gelen özür ve

tazminat Mısır'ın Sina'da yanlışlıkla İsrail tarafından öldürülen 5 askerine karşı hiçbir siyasi tepki koyamaması ile karşılaştırılarak takdir toplamıştır. Ayrıca Türkiye'nin liderlik yolundaki rakiplerinden Suudi Arabistan'ı da eleştiri oklarının hedefi haline getirmiştir. Bölgenin en zengin ülkesi konumundaki Suudilerin Şiiilerle çatışan Sünni milisler haricinde maddi ya da manevi herhangi bir destekte ya da girişimde bulunmamasına karşın Türkiye'nin petrol açısından en fakir bölge ülkelerinden biri olduğu halde insani yardımlarda bulunması, Suudilerin kabul etmediği mültecilere kucak açması Suudilerin Müslümanların hamisi imajını zedelemiştir.

Türkiye hali hazırda artan popüleritesini ve kabul görmüşlüğünü popüler jeopolitik hamlelerle güçlendirmiş, Türkiye'deki yaşam anlayışını da bölgeye ihraç etmiştir. Küresel dünyada belirleyici olmak isteyen ülkeler kültürlerini, dillerini, sanatlarını, felsefelerini, bilimsel çalışmalarını, ekonomilerini, uluslararası ilişkilerini dünya kamuoyuna etkin bir şekilde kamu diplomasisinin kullanarak anlatmakta ve algı farklılığı yaratmaktadırlar (Kılıçoğlu ve Yılmaz, 2016, s.99). Türkiye de aynı bu şekilde, yumuşak bir güç olarak başta Türk dizileri ile kamu diplomasisini ve popüler jeopolitiği uygulamıştır.

Değişen dış politika anlayışı ile bölgedeki kötü olan Türkiye imajı düzeltildikten sonra bölgeye yönelik sahiplenme ve liderlik etme isteği Türk siyasetçiler tarafından da açıkça dillendirilmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ise Türkiye'nin bölgedeki rolü ve bölgenin geleceğine dair Türkiye'nin hegemonik ve yayılmacı değil düşenin elinden tutmaya yönelik bir liderliğe soyunduğunu şu sözleriyle belirtmiştir:

"Önümüzdeki süreçte Rusya'nın kendi çıkarları uğruna Esed rejimini ayakta tutmaya çalışması netice vermeyecektir. Bölgede hesabı olan herkese hizmet veren DAESH terör örgütünün ömrü de uzun sürmeyecektir. PYD-YPG terör örgütünün sınırlarımız boyunca kurmaya çalıştığı yapı da, kesinlikle amacına ulaşamayacaktır. PKK terör örgütünün sınırlarımız içindeki teşebbüsü gibi, bu senaryolar da boşa çıkacaktır. Türkiye, sadece Suriye ve Irak halkıyla değil, Orta Doğu'daki tüm kardeşleriyle tarih ve kader birliği içinde olmayı

sürdürecektir. Ülke ve millet olarak daha huzurlu ve müreffeh bir Orta Doğu'nun tesisi ve idamesi için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağız" (Erdoğan, 2016, s.22)

Türkiye, hem bu bölgenin köklü bir devleti hem de yıllardır Batı'nın yaptığı gibi ekonomik amaçlarla dönemsel bir hevesle bölgeye yaklaşmayan bir devlettir. Ahmet Davutoğlu'nun dediği gibi:

"Mekân açısından bakıldığında kimi toplumlar sadece belli bir coğrafyaya aittir. Bu toplumların o coğrafyadan diğer mekânlara açılımı sadece istila ve sömürgeleştirme hedefine yöneliktir. Yayıldıkları mekândaki toplumlarla kaynaşma ve birlikte bir coğrafyayı paylaşma idealleri yoktur. Kendi coğrafyaları mutlak merkez, diğer bütün coğrafyalar ise mutlak periferidir. Belli bir dünya görüşünü de yansıtan bu mekân anlayışının en son ve tipik misali başta İngiliz ve Fransız sömürgeciliği olmak üzere batı yayılmacılığıdır. İngilizler Hindistan'a bu dünya görüşü ve mekân anlayışı ile gitmişler ve mümkün olan en büyük çaplı kaynak aktarımını gerçekleştirdikten sonra asıl coğrafyalarına geri dönmüşlerdir." (Davutoğlu, 2001, s.559).

3.4.3. Türkiye'nin Liderliğine Karşı Görüşler

Türkiye her ne kadar Orta Doğu için en güzel örnek olarak görülse de bu görüşe ve Türkiye'nin bölgede bu kadar aktif dış politika üretmesinden rahatsız olanların olması da gayet normaldir. Bu rahatsızlığın ve muhalefetin ilk nedeni kesinlikle Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki ekonomik sıkıntılar ve yaşanan merkezi otoritenin zayıflamasıyla yaşanan kötü olayların anılarıdır. Bugün pek çok insan Osmanlı Devleti'ni bölgedeki işgalci güç olarak gördükleri bir gerçektir. Ocak 2002 Mekke'deki Osmanlı Devleti'nden kalan Ecyad Kalesi'nin yıkılması olayını Masters şu şekilde anlatır:

"Olayın Türk medyasında milletin onuruna bir hakaret olarak lanse edilmesi sonucu ülkede halkın öfkesinin giderek artması üzerine,

Bakan Talay UNESCO'ya Suudi eylemini Afganistan'daki dünya mirası alanının yıkılmasında olduğu gibi kınama talebinde bulundu. Arap yorumcularsa tam tersine, Türklerin, atalarının 1918'de Arap yarımadasının kontrolünü kaybetmesinin kuyruk acısı olarak nitelendirdikleri protestolara karşı ilgisizdiler" (Masters, 2017, s.15).

Bunun haricinde Türkiye'nin en fazla tepki çektiği konu halifelğin kaldırılması ve laik düzene geçmesidir. Bu durum eğitimsiz Orta Doğu halklarının gözünde din düşmanı Türkiye algısını yaratmıştır. Ancak seküler, laik düzenin din düşmanlığı ile bir alakasının olmadığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir.

Bir diğer tepki, daha doğrusu soru işareti ise Türk dış politikasına güvensizliktir. Türkiye İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmasına karşın aynı zamanda İsrail ile en çok gerginlik yaşayan ülkedir. ABD'nin bölgedeki en yakın müttefiği iken Rusya ile yakınlaşabiliyor olması da bu soru işaretlerinden birisidir. Ayrıca Türkiye'nin Orta Doğu'daki Batı'nın Truva atı olarak görülmektedir. Batı'nın Türkiye üzerinden Orta Doğu'yu şekillendirmesi Orta Doğuların en büyük kuşkularından birisidir.

Ayrıca Türk siyasetçilerin İhvan Hareketi olarak bilinen Müslüman Kardeşleri açıkça destekliyor olması mevcut hükümetlerce en çok eleştirilen konulardan birisidir. Sünni bir hareket olan İhvan'a verilen bu destek Türkiye'nin mezhepçi olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Özellikle son dönemde IŞİD'e PKK'nın Irak ve Suriye uzantıları ile savaşması için Türkiye'nin lojistik ve ekonomik destek verdiği iddiaları ile perçinlendiyse de açık ve resmi bir delil mevcut değildir.

Genel olarak bir ülke vatandaşının dost ülkeden bile gelse dış müdahaleden rahatsız olmaması gibi bir durum olamaz. Türkiye Cumhuriyeti'nde dış işleri bakanlığı ve başbakanlık yapan Davutoğlu'nun da dediği gibi,

"Çok yakın bir döneme kadar devlet tecrübesine sahip olmayan ülkelerinin bu konuda psikolojik tepkilerle davranması mazur görülebilir; ancak Türkiye gibi bölgede yaklaşık dört asırlık mutlak ve kesintisiz egemenlik kurmuş bir tarihî mirasa sahip bir devletin bu psikolojik engelleri aşarak bölgeyi bütün unsurlarıyla

anlayabilen, tahlil edebilen, yönlendirebilen ve kuşatabilen bir stratejik yaklaşım biçimi geliştirmesi gerekir. " (Davutoğlu, 2001, s.410).

4. ANKET ÇALIŞMASI İLE ELDE EDİLEN BULGULAR

Araştırmada temel veri toplama aracı olarak kullanılan anket 31 Ocak 2018 - 4 Nisan 2018 tarihleri arasında uygulanmıştır. Anketin esas uygulamaya başlangıç tarihi 30 Kasım 2017'dir. Ancak katılımcıların ilgi düzeyinin düşük olması, katılımın az olması ve katılımcılardan elektronik posta yoluyla gelen dönütlerdeki eleştiriler dikkate alınarak anket sorularında düzenlemelere gidilmiştir. Anketin son halini almasının ardından 31 Ocak 2018 tarihinde tekrardan uygulanmaya başlamıştır. Bu geçen süre zarfında uygulanan 47 anketten elde edilen veriler değerlendirmeye alınmamıştır. Anket formu Google Forms üzerinden oluşturulmuş ancak siyasi soruların varlığı nedeniyle katılım düzeyi düşük olmuştur. Bu nedenle örneklem grubunu oluşturan bireylerin sıklıkla vakit geçirdiği mekânlara giderek onlarla yüz yüze görüşülmüş, verdikleri cevaplar Google Forms üzerinden hazırlanan anket doldurulmuştur. Google Forms'un mülakata benzer şekilde gerçekleşen anket doldurmalarında da kullanılmasındaki amaç veri analizi esnasında kolaylıklar sağlamasıdır. Anket demografik soruların haricindeki 18 sorudan oluşmaktadır (Ek 1.).

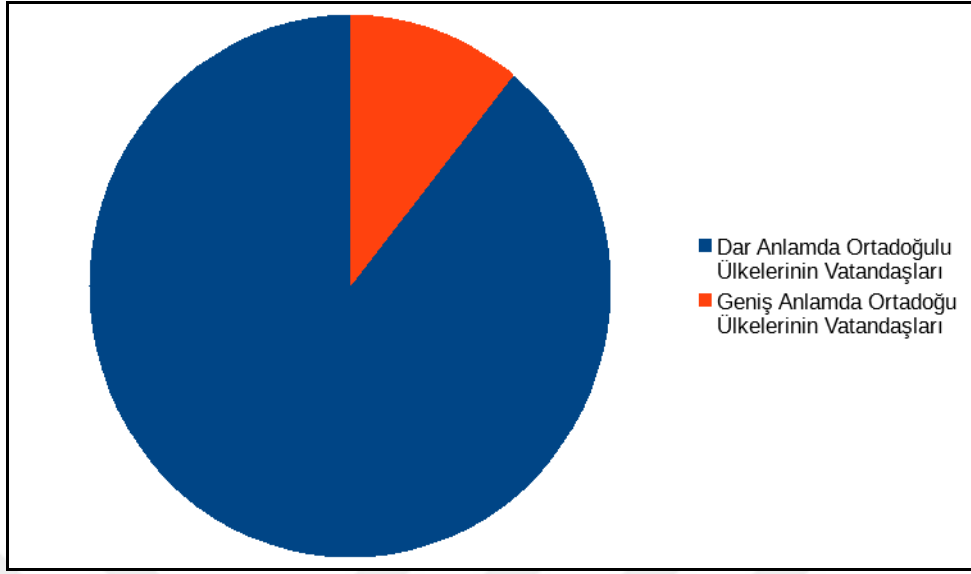
Ankete toplam 380 kişi katılmıştır. Ancak bunlardan 47 tanesi anketin ilk formatını doldurdukları için değerlendirmeye sokulmamıştır. Bir anket ise katılımcının örneklem grubunun tek ayırıcısı olan “bir Orta Doğu ülkesi vatandaşı olup Türkiye’ye lisans veya lisans üzeri eğitim almaya gelmiş bir öğrenci” şartına uymadığı değerlendirilmeye sokulmamıştır. Bu anketin katılımcısı Yunanistan vatandaşıdır. Bu elemelerin ardından kalan 342 anket analiz edilerek veri toplanmıştır.

18 ile 37 yaş arasında değişkenlik gösteren katılımcıların yaş gruplarına göre yüzdeler oranı Tablo 1. de görüldüğü gibidir. En çok 27 yaşında katılımcılar görülürken örneklem grubunun medyan yaşının 25,01 olduğu tespit edilmiştir.

Yaş Age	Katılımcı Sayısı Participants	Yüzelik Dilim (%) Percentile (%)
18	2	0,6
19	14	4,1
20	16	4,7
21	21	6,1
22	35	10,2
23	41	12
24	33	9,6
25	28	8,2
26	31	9
27	48	14
28	27	7,9
29	17	5
30	9	2,6
31	5	1,6
32	6	1,7
33	4	1,2
34	3	0,9
35	2	0,6
36	0	0
37	1	0,3
Toplam	343	100

Tablo 1. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Anket çalışmasına 25 farklı ülkenin vatandaşı katılım göstermiştir (Tablo 2.). Bunların bir kısmı (%10,79) Sudan, Afganistan ve Fas gibi geniş anlamda Orta Doğu sınırlarına giren ülkelerin vatandaşları iken büyük bir kısmı (%89,21) Irak, Suriye, İran gibi dar anlamda Orta Doğu sınırları içerisinde yer alan ülkelerin vatandaşlarıdır (Grafik 1.).

Grafik 1. Orta Doğu Sınırlandırmasına Göre Katılımcıların Durumu

Örnekleme grubunun %24,56'sını oluşturan ve 84 kişiden oluşan Suriyelileri 45 kişi ile Iraklılar (%13,15) ve 37 kişi ile Filistinliler (%10,81) takip etmektedir.

Ülke Country	Katılımcı Participants	Yüzdellik Dilim (%) Percentile (%)
Afganistan	3	0,88
Azerbaycan	2	0,58
Bahreyn	6	1,75
Birleşik Arap Emirlikleri	2	0,58
Cezayir	5	1,46
Fas	1	0,29
Filistin	37	10,81
Irak	45	13,15
İran	30	8,77
İsrail	8	2,33
Katar	12	3,5
KKTC	2	0,58
Kuveyt	11	3,21
Libya	4	1,16
Lübnan	14	4,09
Mısır	19	5,55
Pakistan	7	2,05

Somali	6	1,75
Sudan	2	0,58
Suriye	84	24,56
Suudi Arabistan	7	2,05
Tunus	5	1,46
Umman	6	1,75
Ürdün	13	3,8
Yemen	11	3,21
Toplam	342	100

Tablo 2. Katılımcıların Ülkelere Göre Dağılımı

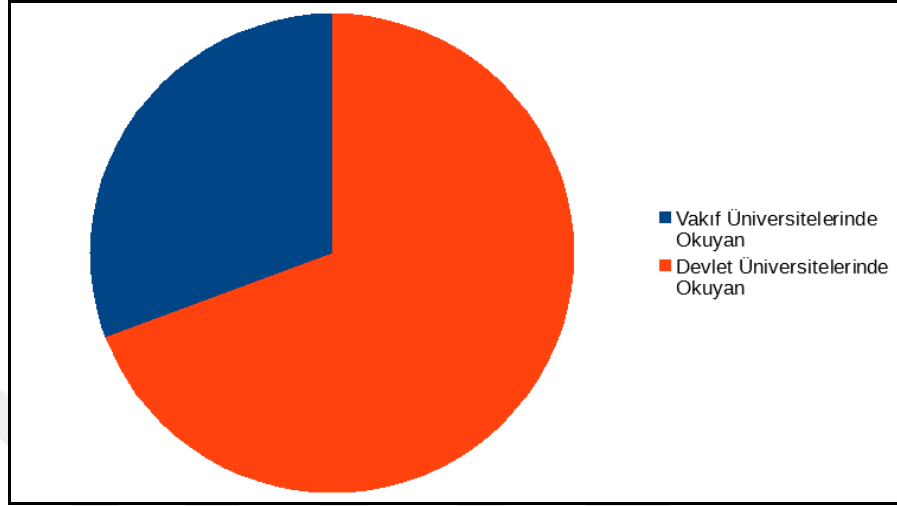
Anket çalışmasına Türkiye genelinden 46 farklı üniversitede öğrenim gören kişi katılmıştır (Tablo 3.). Örnekleme oluşturan bireylerin okul dağılımına baktığımızda 90 kişi (%26,31) İstanbul Üniversitesi başı çekmektedir. İstanbul Üniversitesi'ni 34 kişi (%9,94) ile İstanbul Aydın Üniversitesi, 29 kişi (%8,47) ile Marmara Üniversitesi ve 22'şer kişi (%6,43) İstanbul Teknik Üniversitesi ile Kocaeli Üniversitesi takip etmektedir.

Türkiye'de Eğitim Gördüğünüz Üniversite <i>Your University in Turkey</i>	Katılımcı <i>Participant</i>	Yüzdelik Dilim (%) <i>Percentile (%)</i>
Akdeniz Üniversitesi	5	1,47
Alaaddin Keykubat Üniversitesi	1	0,3
Eskişehir Anadolu Üniversitesi	3	0,87
Ankara Üniversitesi	5	1,47
İstanbul Arel Üniversitesi	14	4,09
Erzurum Atatürk Üniversitesi	1	0,3
İstanbul Aydın Üniversitesi	34	9,94
Balıkesir Üniversitesi	4	1,17
Bahçeşehir Üniversitesi	4	1,17
Beykent Üniversitesi	8	2,33
İstanbul Bezmiâlem Üniversitesi	1	0,3
Biruni Üniversitesi	5	1,47
Boğaziçi Üniversitesi	3	0,87
Celal Bayar Üniversitesi	1	0,3
Çankaya Üniversitesi	1	0,3

Çukurova Üniversitesi	2	0,58
İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi	1	0,3
Erciyes Üniversitesi	1	0,3
Esenyurt Üniversitesi	3	0,87
Galatasaray Üniversitesi	7	2,04
Gazi Üniversitesi	4	1,17
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	6	1,75
Gelişim Üniversitesi	3	0,87
İstanbul Üniversitesi	90	26,31
İstanbul Bilgi Üniversitesi	2	0,58
İstanbul Işık Üniversitesi	3	0,87
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	2	0,58
İstanbul Şehir Üniversitesi	1	0,3
İstanbul Teknik Üniversitesi	22	6,43
İzmir Ekonomi Üniversitesi	1	0,3
Kadir Has Üniversitesi	3	0,87
Kemerburgaz Üniversitesi	2	0,58
Kocaeli Üniversitesi	22	6,43
Kültür Üniversitesi	1	0,3
Marmara Üniversitesi	29	8,47
İstanbul Medipol Üniversitesi	2	0,58
Namık Kemal Üniversitesi	1	0,3
Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1	0,3
Nişantaşı Üniversitesi	3	0,87
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	2	0,58
Okan Üniversitesi	1	0,3
Sabahattin Zaim Üniversitesi	5	1,47
Sabancı Üniversitesi	2	0,58
Sakarya Üniversitesi	9	2,64
Trakya Üniversitesi	5	1,47
Yıldız Teknik Üniversitesi	16	4,67
Toplam	342	100

Tablo 3. Katılımcıların Türkiye’de Eğitim Gördüğü Üniversitelere Göre Dağılımı

Öğrencilerin 105'i (%30,70) vakıf üniversitelerinde öğrenim görürken 237'si (%69,30) devlet üniversitelerinde lisans ve lisans üzeri eğitimlerine devam etmektedir (Grafik 2.)

Grafik 2. Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Eğitim Alan Katılımcıların Dağılımı

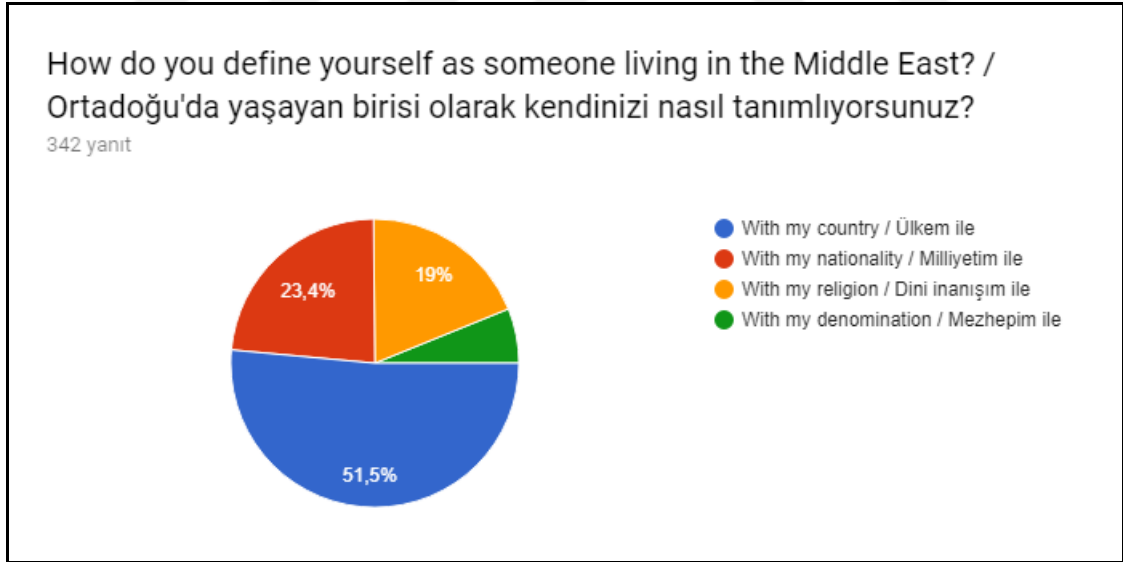
Ankete katılan bireylerin Türkiye'deki devlet ya da vakıf eli ile açılmış üniversitelerde 68 farklı bölümde okudukları tespit edilmiştir. Bu bölümler, bağlı oldukları fakültelerin adı altında toplanarak çalışmamızda gruplandırılmıştır. Bu gruplandırmaya göre ön plana çıkan mühendislik fakülteleri olmuştur. Anketin katılımcılarının 121 tanesi (%35,39) mühendislik fakültesi öğrencisidir (Tablo 4.). Mühendislik fakültesi öğrencilerini sırasıyla 74 kişi ile (%21,64) iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencileri, 48 kişi ile (%14,03) tıp fakültesi öğrencileri ve 32 kişi ile (%9,35) hukuk fakültesi öğrencileri takip etmiştir. Öğrenciler okudukları bölümler itibariyle ülkelerine geri döndüklerinde önemli mevkilerde görev yapacak, ülke yönetiminde ve ülke kalkınmasında söz sahibi olacak bireyler oldukları saptanmıştır.

Üniversitede Okuduğunuz Bölüm <i>Your Department In University</i>	Katılımcı <i>Participant</i>	Yüzdellik Dilim (%) <i>Percentile (%)</i>
Mühendislik Fakültesi	121	35,39
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	74	21,64
Tıp Fakültesi	48	14,03
Hukuk Fakültesi	32	9,35

Fen Fakültesi	19	5,55
Edebiyat Fakültesi	18	5,26
İletişim Fakültesi	12	3,51
Eğitim Fakültesi	5	1,47
İlahiyat Fakültesi	4	1,16
Diğer Fakülteler	9	2,67
Toplam	342	100

Tablo 4. Katılımcıların Okudukları Fakültelelere Göre Dağılımı

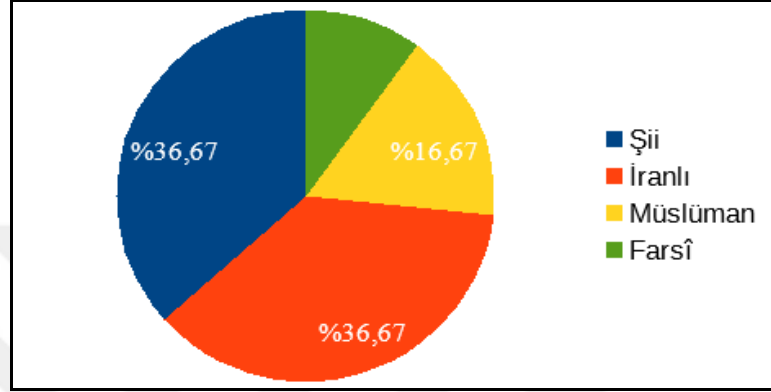
Katılımcıların yaşları, ülkeleri, okudukları üniversite ve bölümlerini içeren demografik soruların ardından onların Orta Doğu ve Türkiye algılarına yönelik sorulara geçilmiştir. İlk soru “Orta Doğu’da yaşayan birisi olarak kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?” şeklindedir. Katılımcıların 176’sı (%51,5) kendi ülkelerinin vatandaşı (İranlı, Iraklı, Suriyeli vb.) olarak tanıtmaktadır. 80 katılımcı (%23,4) milliyeti ya da etnik kökeni ile, 65 katılımcı (%19) dini inancı ile kalan 21 katılımcı (%6,1) ise mezhebi ile kendisini tanıtmaktadır (Grafik 3.).

Grafik 3. Katılımcıların Birinci Soruya Cevap Dağılımı

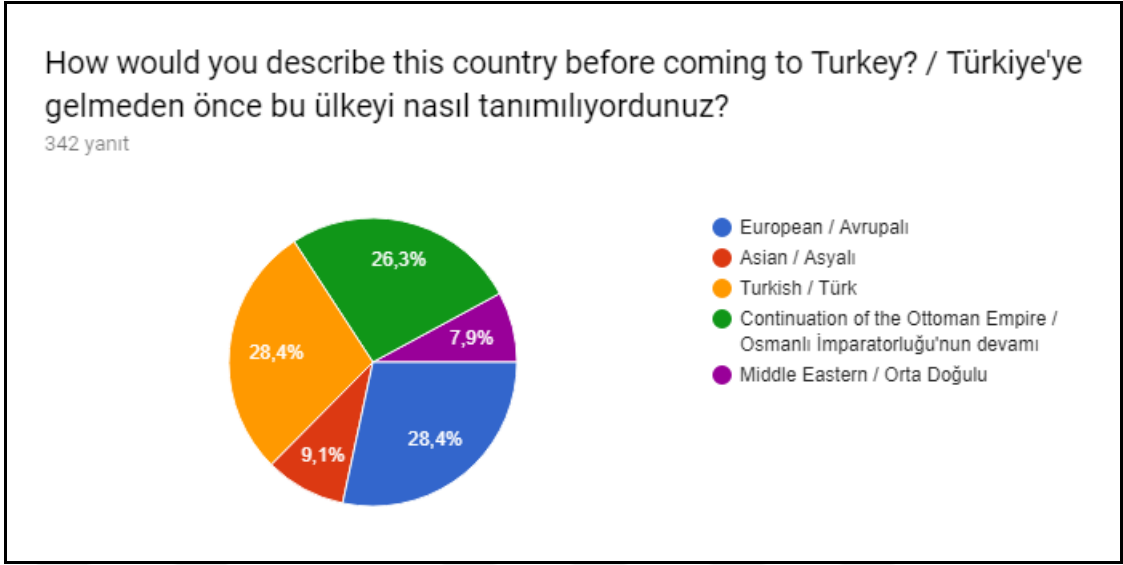
Orta Doğu’nun büyük problemlerinin başında mezhep çatışmaları gösterilse de araştırmaya katılan öğrenciler için mezhep vatandaşı, etnik köken ve dini inanıştan sonra geldiği görülmektedir. Orta Doğu’da mezhep denildiğinde akla gelen ilk

kavramlar Şiiilik ve Sünniliktir. Özellikle Şii kimliği güçlü bir karakterdir. Bu nedenle demografik yapısı incelendiğinde en fazla Şii vatandaşa sahip olan İran'dan gelen öğrencilerin cevapları kendi özelinde tekrar analiz edilmiştir. 30 İranlı katılımcının 11'i (%36,7) kendisini Şii, 11'i (%36,7) kendisini İranlı, 5'i (%16,6) Müslüman ve 3'ü (%10) Farsî olarak tanımlamaktadır (Grafik 4).

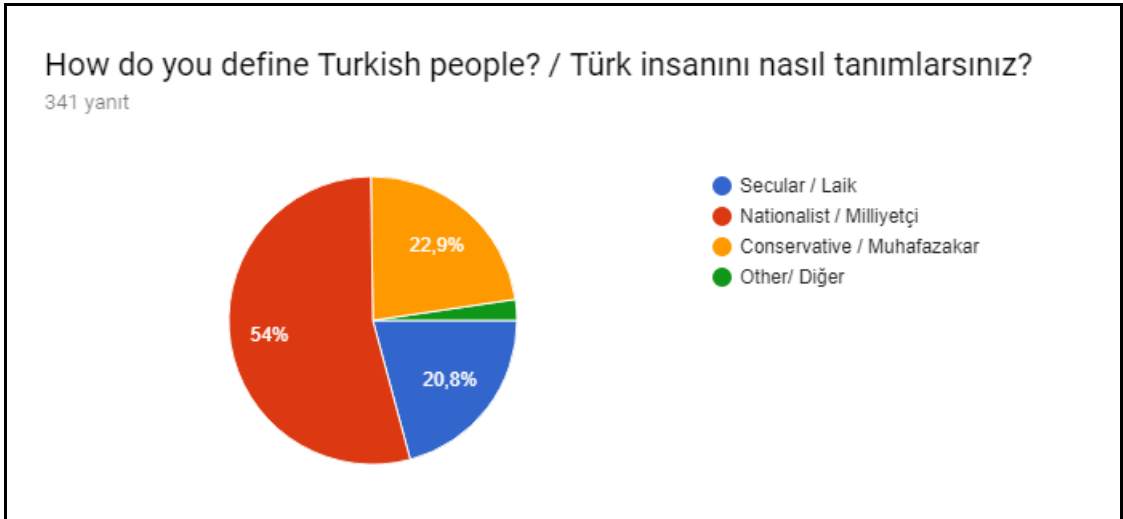
Grafik 4. İranlı Katılımcıların Kendilerini Tanımlama Biçimleri

Ankette sorulan ikinci soru “Türkiye'ye gelmeden önce bu ülkeyi nasıl tanımlıyordunuz?” şeklindedir. Bu soruda dışarıdan, bir yabancı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin bıraktığı izlenimi öğrenmek amaçlanmıştır. Bu soruya verilen cevaplar analiz edildiğinde Türkiye Cumhuriyeti Orta Doğuluların gözünde; katılımcıların 97'sine (%28,4) göre bir Türk Devleti, 97'sine (%28,4) göre Avrupalı, Batılı bir devlet, 90'ına (%26,3) göre Osmanlı Devleti'nin devamı olarak görülmektedir (Grafik 5.). Türkiye'yi Asyalı bir devlet olarak gören sayısı da Orta Doğulu bir devlet olarak gören sayısı da oldukça azdır.

Grafik 5. Katılımcıların İkinci Soruya Cevap Dağılımı

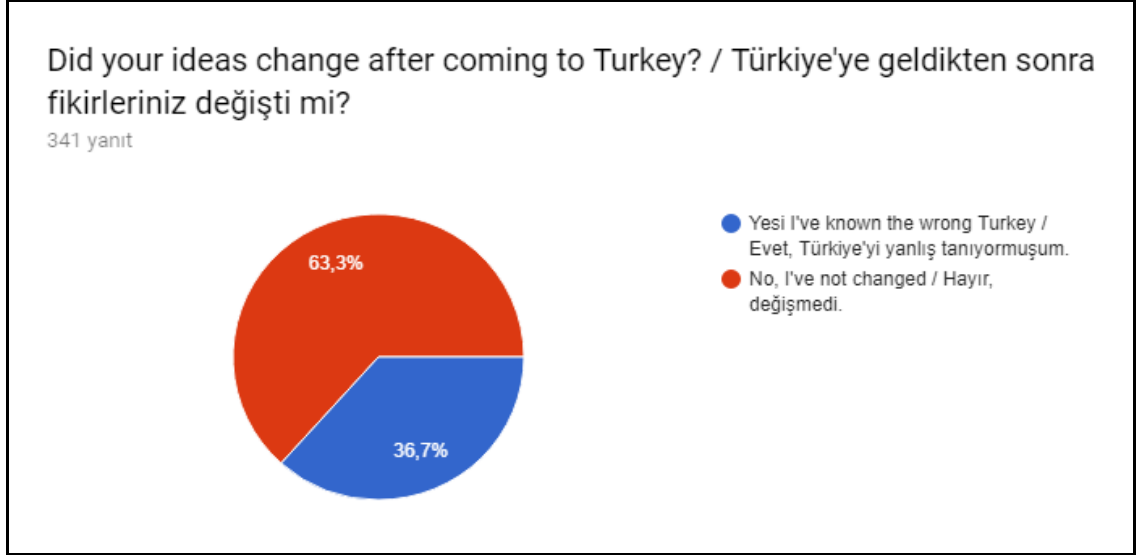
Anketin üçüncü sorusunda katılımcılarımızdan bu sefer de Türk insanını tanımlamaları istenmiştir. Katılımcıların 184'ü (%54) Türk insanını milliyetçi bir toplum olarak nitelendirmiştir. 78 katılımcının gözünde (%22,9) Türk insanı muhafazardır. 71 katılımcı (%20,8) Türk insanını seküler bir yaşam sürdüğünü söylemiştir (Grafik 6.).

Grafik 6. Katılımcıların Üçüncü Soruya Cevap Dağılımı

Anketin dördüncü sorusunda katılımcıların Türkiye'ye geldikten sonra bu fikirlerinin değişip değişmediği sorulmuştur. Katılımcıların 216'sı (%63,3) fikirlerinin

değişmediğini söylerken 125'i (%36,7) fikirlerinin değiştiğini söylemiştir (Grafik 7). Bir katılımcı ise bu soruyu kararsız kaldığı için boş bırakmıştır.

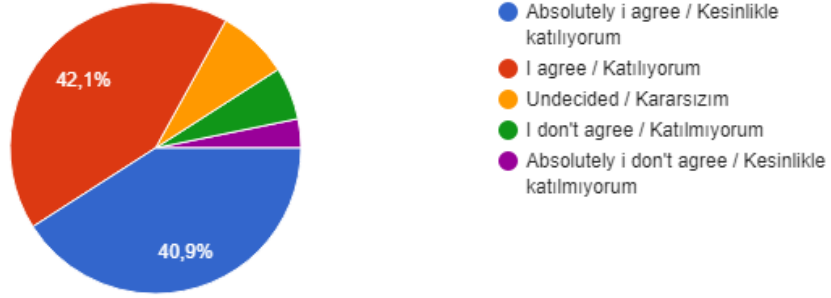

Grafik 7. Katılımcıların Dördüncü Soruya Cevap Dağılımı

Anketin beşinci sorusu araştırmanın hipotezinin kurulduğu aşamadaki en önemli argümanımız üzerine oluşturulmuştur. “Orta Doğu, Osmanlı zamanında sakin ve huzurlu bir yerd. Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti yıkıldı. Orta Doğu haritası yeniden çizildi. Orta Doğu bu şekilde kaosa sürüklendi.” önermesini katılımcıların değerlendirmesi istenilmiştir. Katılımcıların %83’ü (“Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum”) Orta Doğu’nun bugünkü karmaşık yapısının nedeninin Osmanlı Devleti’nin yıkılmasına bağlamıştır (Grafik 8.).

The Middle East was a calm and peaceful place during the time of the Ottoman. But after the First World War...rta Doğu bu şekilde kaosa sürüklendi.

342 yanıt

Grafik 8. Katılımcıların Beşinci Soruya Cevap Dağılımı

“Orta Doğu’daki kaosun nedeni nedir?” sorusu anketin altıncı sorusunu oluşturmaktadır. Bu soruya katılımcıların 120’si (%35,1) Batılı ülkeleri Orta Doğu’daki kaostan sorumlu tutmuştur (Grafik 9.).

What is the reason for the chaos in the Middle East? / Orta Doğu’daki kaosun nedeni nedir?

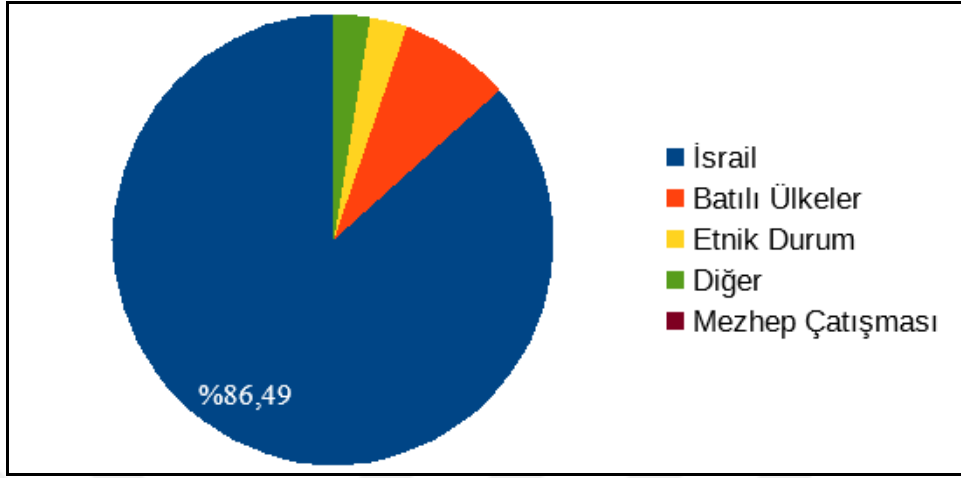
342 yanıt

Grafik 9. Katılımcıların Altıncı Soruya Cevap Dağılımı

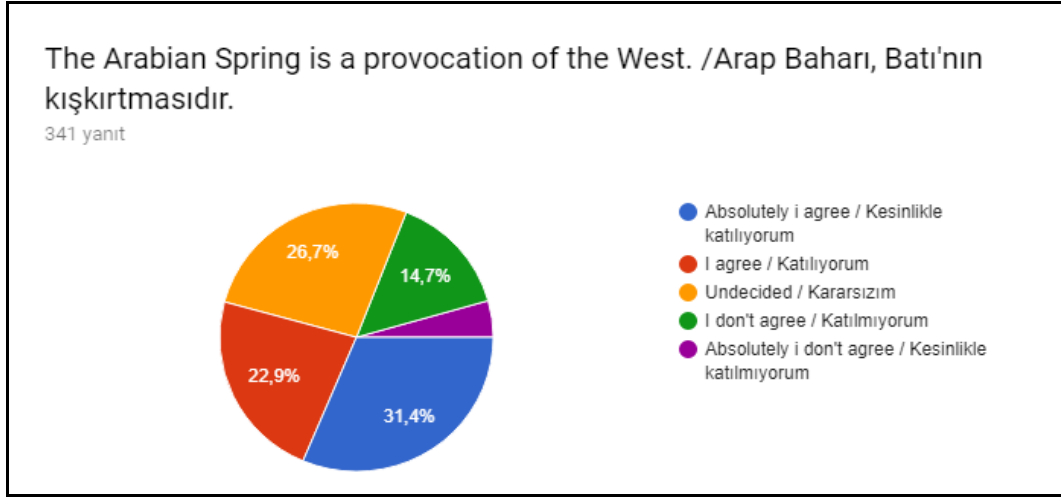
Aynı soruya katılımcıların 118’i (%34,5) sorun kaynağı olarak İsrail’i göstermiştir. İsrail – Filistin geriliminden dolayı bu soru Filistinli katılımcılar özelinde yeniden analiz edilmiştir. 37 Filistinli katılımcının 32’si (%86,49) Orta Doğu’daki

kaosun nedeni olarak tahmin ettiğimiz üzere İsrail’i göstermiştir (Grafik 10.).

Grafik 10. Filistinli Katılımcıların Altıncı Soruya Cevap Dağılımı

Ankette yedinci ve sekizinci soru, Orta Doğu’nun yakın tarihteki en önemli toplumsal olayı olan Arap Baharı hakkındadır. Dördüncü bölümdeki Türkiye ve Arap Baharı adlı alt başlıkta değinildiği üzere Arap Baharı hem Orta Doğu yerel kamuoyunda hem de uluslararası kamuoyunda “*Batı’nın Orta Doğu’yu karıştırması*” hem de “*Orta Doğu halklarının daha fazla hak, adalet ve eşitlik için ayaklanması*” şeklinde yorumlanmaktadır. Bu iki soruda bu iki farklı bakış açısının değerlendirilmesi istenmiştir. Yedinci soruda “*Arap Baharı, Batı’nın kışkırtmasıdır*” ifadesinin katılımcılar tarafından değerlendirilmesi istenmiştir. Katılımcıların %54,3’ü (“Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum”) Arap Baharı olaylarında Batılı ülkelerin parmağı olduğuna inanmaktadır. Katılımcıların %26,7’si (“Kararsızım”) ise Arap Baharı’nın Batı provokasyonu olduğuna dair şüpheleri olduğu görülmüştür (Grafik 11.).

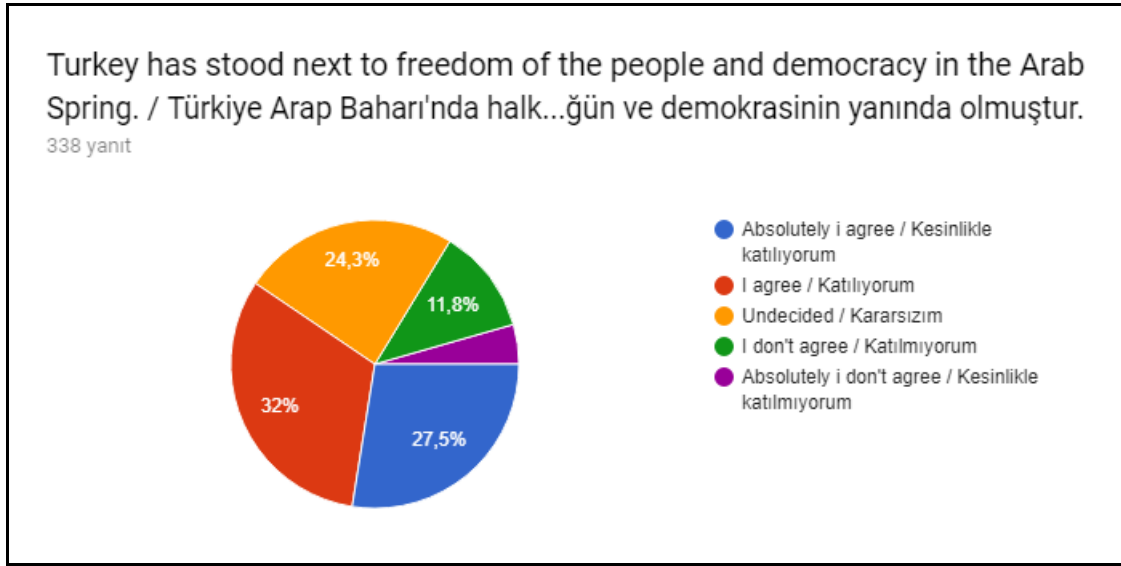
Grafik 11. Katılımcıların Yedinci Soruya Cevap Dağılımı

Sekizinci soruda ise “Arap Baharı özgürlük ve eşitlik için bir halk ayaklanmasıdır” ifadesinin katılımcılar tarafından değerlendirilmesi istenmiştir. Katılımcıların %57,3’ü (“Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum”) Arap Baharı olaylarının daha demokratik bir ortam için halkın ayaklanması olarak görmektedir. Katılımcıların %16,7’si (“Kararsızım”) yaşanan bu gelişmelerin halk ayaklanması olarak görmekte kararsız olduğu görülmüştür. Bu şüpheli ya da kararsız katılımcıların oranı yedinci sorudaki kararsız ya da şüpheli katılımcılara göre daha az olan bir orandır (Grafik 12.).

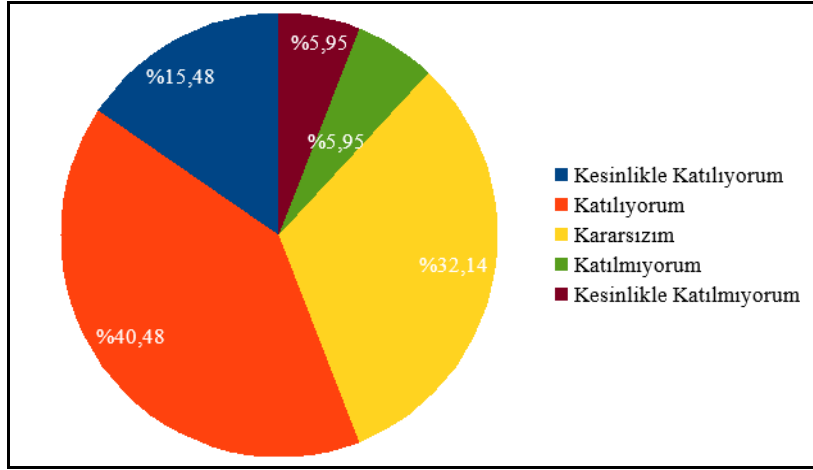
Grafik 12. Katılımcıların Sekizinci Soruya Cevap Dağılımları

Dokuzuncu soruda ise katılımcıların Arap Baharı sürecinde, Türkiye'nin uyguladığı dış politikaların değerlendirilmesi istenmiştir. Katılımcıların %59,5'i ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum") Türkiye'nin Arap Baharı boyunca uyguladığı dış politikalarla halk hareketlerinin ve demokrasinin yanında olduğuna inandıklarını belirtmiştir (Grafik 13.). Katılımcıların %24,3'ü ("Kararsızım") ise Türkiye'nin bu dönemdeki politikalarına şüpheli yaklaşmaktadır.

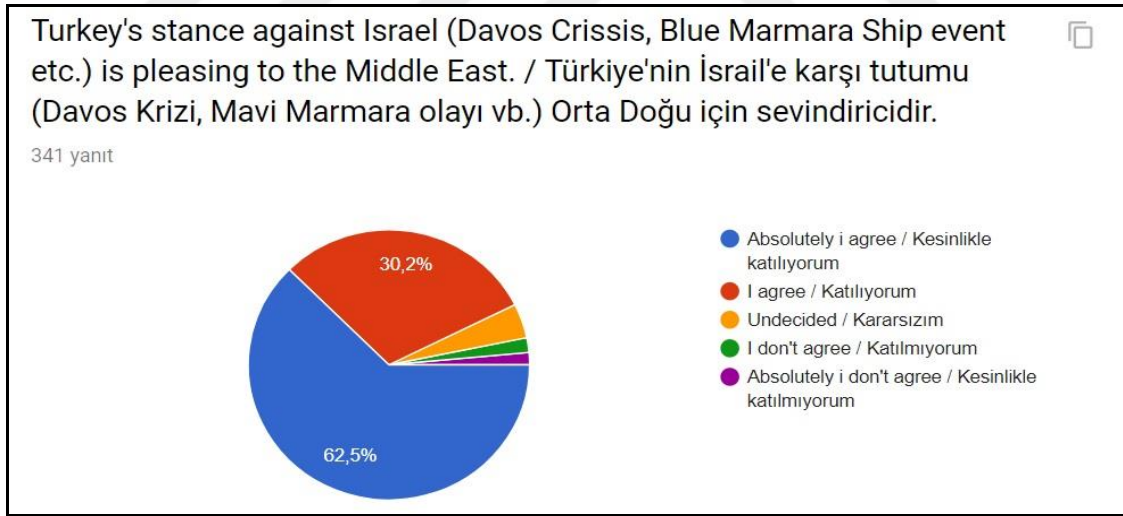
Grafik 13. Katılımcıların Dokuzuncu Soruya Cevap Dağılımı

Dokuzuncu soruda Suriyelilerin cevapları daha önemlidir. Çünkü Suriye iç savaşına silahlı müdahale isteyerek Mısır, Tunus ve Libya'daki dış politikalarından farklılık gösteren Türkiye, Suriye kamuoyunda Suriye'nin toprak bütünlüğünü tehdit etmekle suçlanmaktadır. Suriyeli 84 katılımcının %55,96'sı ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum") genel dağılımda olduğu gibi Türkiye'nin Arap Baharı süreci boyunca bölge halklarının yanında olacak şekilde dış politikalar ürettiğini savunmaktadır. Katılımcıların sadece %11,9'u ("Katılmıyorum" ve "Kesinlikle Katılmıyorum") Türkiye'nin bu dönemdeki tutumlarının bölgede eşitliğin, adaletin gelmesini, daha demokratik bir ortam isteyen halkın yanında olmakla alakasız bulmaktadır (Grafik 14.).

Grafik 14. Suriyeli Katılımcıların Dokuzuncu Soruya Cevap Dağılımı

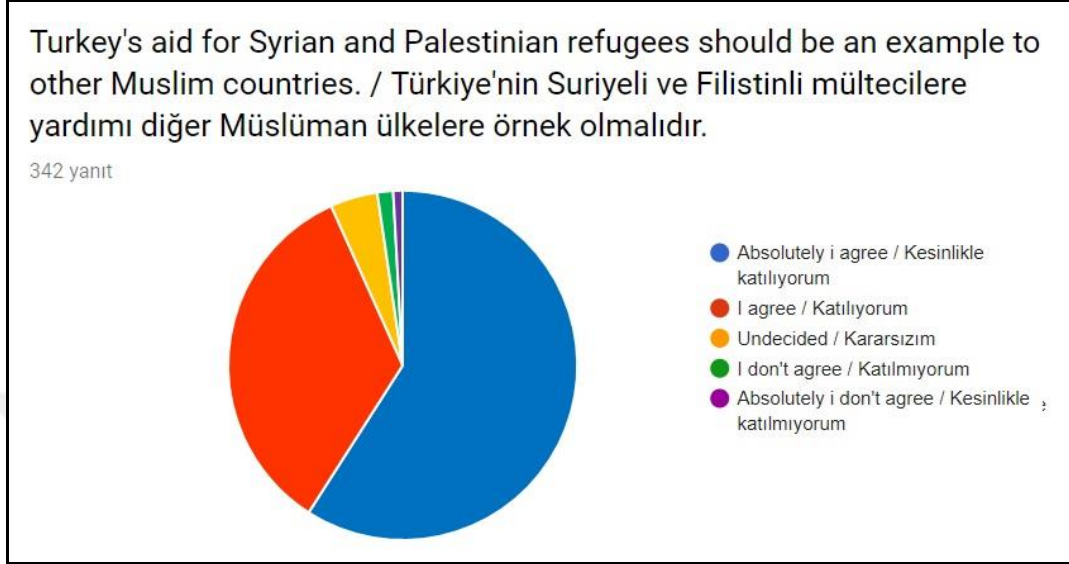
Anketin onuncu sorusu tüm katılımcıların hepsinin net bir şekilde fikir birliğinde olduğu sorudur. Katılımcıların %92,7'si (“Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum”) Türkiye'nin başta Filistin halkını savunmak üzere sık sık İsrail'i eleştirmesini ve İsrail ile restleşmelerinden memnuniyet duymaktadır (Grafik 15.).

Grafik 15. Katılımcıların Onuncu Soruya Cevap Dağılımı

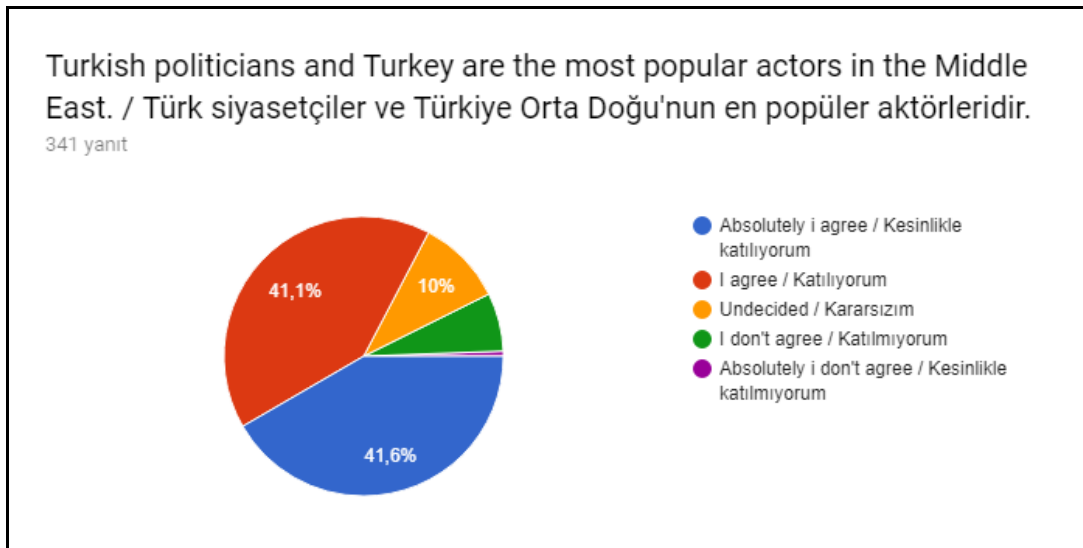
Anketin on birinci sorusunda ise yine yakın tarihte Orta Doğu'nun en önemli sosyolojik olgusu olan mülteci konusuna değinilmiştir. Katılımcıların %93,27'si (“Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum”) çeşitli nedenlerle ülkelerini terk etmek zorunda kalan Orta Doğulu mültecilerin yükünü sırtlayan Türkiye'ye diğer Müslüman

Orta Doğu ülkelerinin yardım etmesini, aynı Türkiye gibi mültecilere kucak açması gerektiğini düşünmektedir (Grafik 16.).

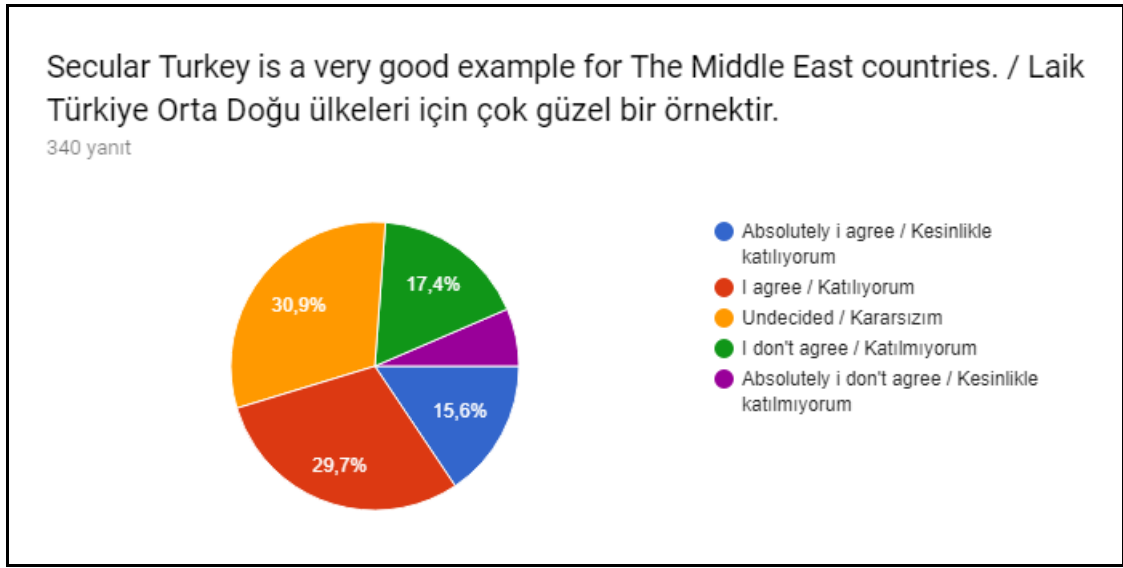
Grafik 16. Katılımcıların On Birinci Soruya Cevap Dağılımı

Katılımcıların fikir birliğinde olduğu bir diğer anket sorusu da on ikinci sorudur. Katılımcıların %82,8'i ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum") Orta Doğu'da halk arasında en popüler ülke olarak Türkiye'yi, en popüler aktörler olarak Türk siyasetçileri göstermektedir (Grafik 17.).

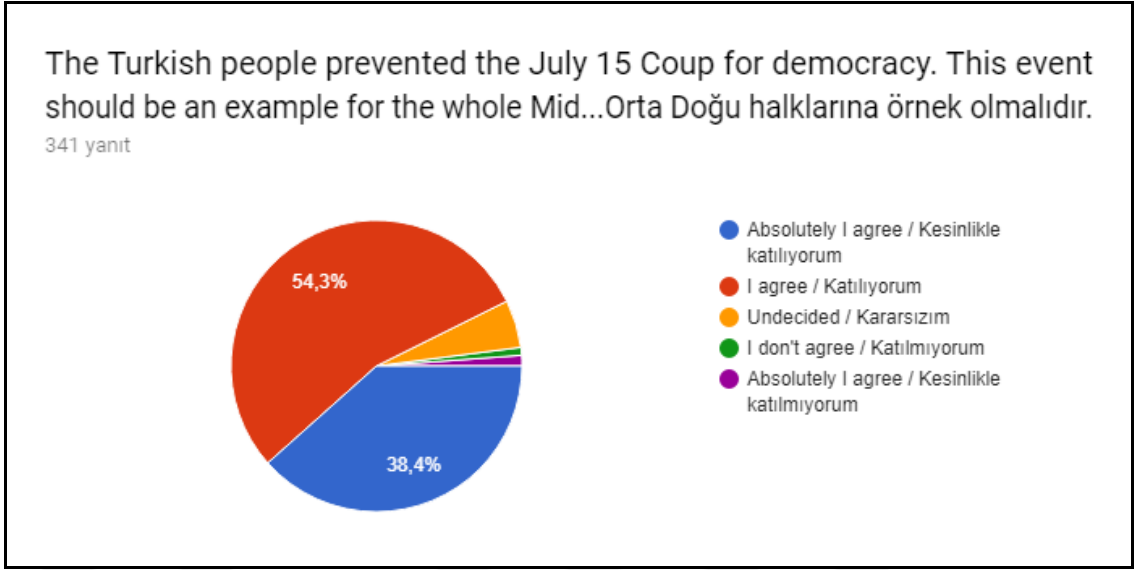
Grafik 17. Katılımcıların On İkinci Soruya Cevap Dağılımı

Sonuçları tarafımda en çok merak edilen anket sorusu ise on üçüncü sorudur. Katılımcıların %30,9'unun ("Kararsızım") aklında laiklik ile ilgili soru işaretleri olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin laik devlet yapısının Orta Doğu'daki diğer Müslüman ülkelere örnek olmasına mesafeli yaklaşmaktadırlar. Katılımcıların %23,8'i ("Katılmıyorum" ve "Kesinlikle Katılmıyorum") laikliğe net bir şekilde karşı olduklarını belirtse de %45,3'ü ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum") Türkiye'nin laik devlet yapısını ülkelerinde de görmek istediklerini belirtmiştir (Grafik 18.).

Grafik 18. Katılımcıların On Üçüncü Soruya Cevap Dağılımı

Askeri darbelerle büyük siyasi, toplumsal ve ekonomik sıkıntılar yaşamış olan, yaşamaya devam eden ve maalesef yaşamaya devam edecek gibi görünen Orta Doğu halklarının ortak ve net bir tavır sergilediği bir diğer anket sorusu on dördüncü sorudur. Bu soru, 15 Temmuz 2016 yılında paralel bir yapılanmanın kalkıştığı darbe girişiminin Türk halkı tarafından bertaraf edilmesinin hem Orta Doğu hem de darbelerle boğuşan diğer gelişmemiş ülkelere örnek olması fikri üzerine hazırlanmıştır. Katılımcıların %92,7'si ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum") Orta Doğulu insanların kendi ülkelerinde anti demokratik bir biçimde halkın seçtiği hükümeti devirmeye yönelik askeri müdahalelere karşı ülkelerini ve demokrasilerini aynı Türk halkı gibi savunması gerektiğini savunmuştur (Grafik 19.).

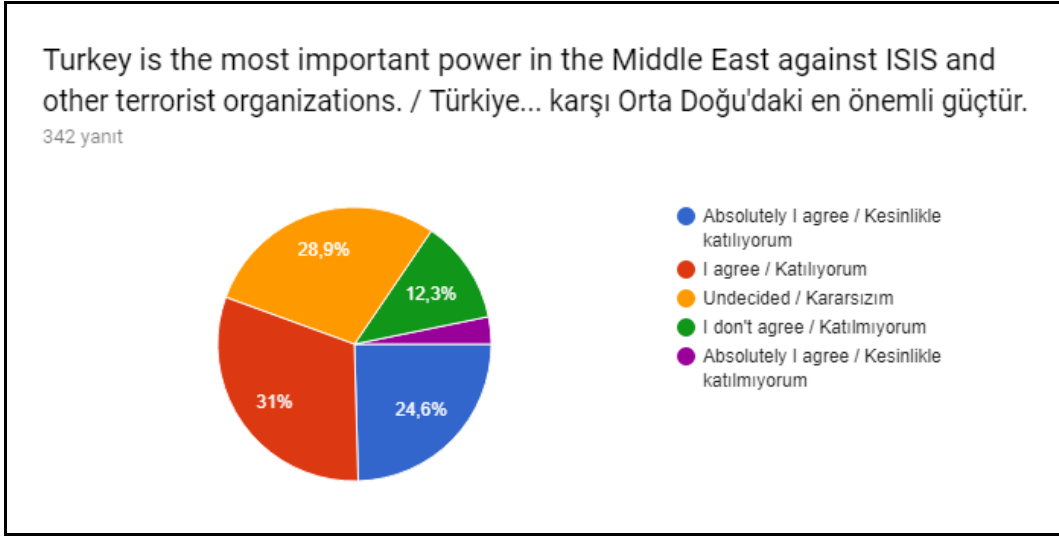
Grafik 19. Katılımcıların On Dokuzuncu Soruya Cevap Dağılımı

Bu araştırmanın yapıldığı tarihlerde Türkiye'nin Orta Doğu'da iki sınır ötesi askeri operasyonu olmuştur. Bunların ikisi de Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlamak amacıyla terör örgütlerine yönelik yaptığı operasyonlardır. Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı operasyonları Suriye topraklarında gerçekleştiği için Türkiye'nin işgal hareketi gibi yorumlanmıştır. Ancak amaç tamamen Türkiye'yi tehdit eden terör örgütlerinin temizlenmesidir. Bu iki operasyondan Fırat Kalkanı veri toplama sürecinde sonlanmış, Zeytin Dalı ise veri toplama sürecinin tam ortasında başlatılmıştır. Bu nedenle ankette sadece Fırat kalkanına yer verilmiştir. Anketin on beşinci sorusunda Orta Doğulu katılımcılarımızın Fırat Kalkanına yönelik düşüncelerine ulaşılmak amaçlanmıştır. Katılımcıların %39'u ("Kararsızım") Fırat Kalkanı operasyonunun terör örgütlerine karşı yapıldığına şüphe duydukları ortaya çıkmıştır. Ancak katılımcıların %50,5'i ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum") bu operasyonun Türk askeri tarafından ülkenin ve Orta Doğu'nun güvenliği için terör örgütlerine yönelik yapıldığına inandığı görülmüştür (Grafik 20.).

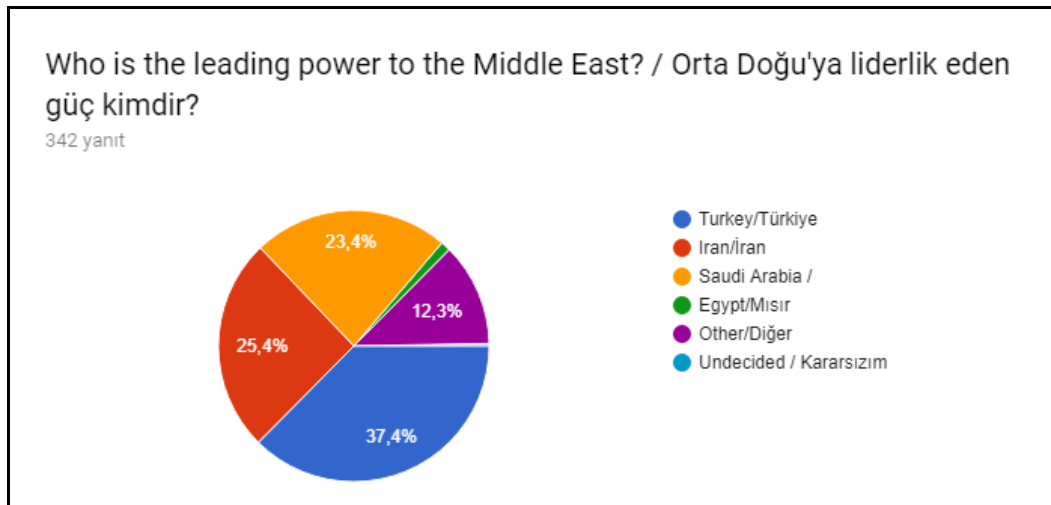
Grafik 20. Katılımcıların On Beşinci Soruya Cevap Dağılımı

Anketin on altıncı sorusunda ise Orta Doğu'nun Vahhabi kökenli, El Kaide'den koparak türeyen sözde cihatçı terör örgütü IŞİD'e yöneliktir. Türkiye zaman zaman IŞİD'e lojistik destek sağlamakla suçlansa da bu konuya dair somut bir delil yoktur. Bilakis Türkiye, ABD öncülüğündeki koalisyon oluşmadan önce IŞİD'i bitirmek adına askeri operasyonu savunmuştur. Anketin bu sorusunda "Türkiye IŞİD ve diğer terör örgütlerine karşı Orta Doğu'daki en önemli güçtür" ifadesinin katılımcılar tarafından değerlendirilmesi istenmiştir. Katılımcıların %28,9'u kararsızlığı ile dikkat çekse de % 55,6'sı ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum") Türkiye'yi bölgedeki istikrarı ve huzuru bozan terör örgütlerine karşı en önemli güç olarak görmektedir (Grafik 21.).

Grafik 21. Katılımcıların On Altıncı Soruya Cevap Dağılımı

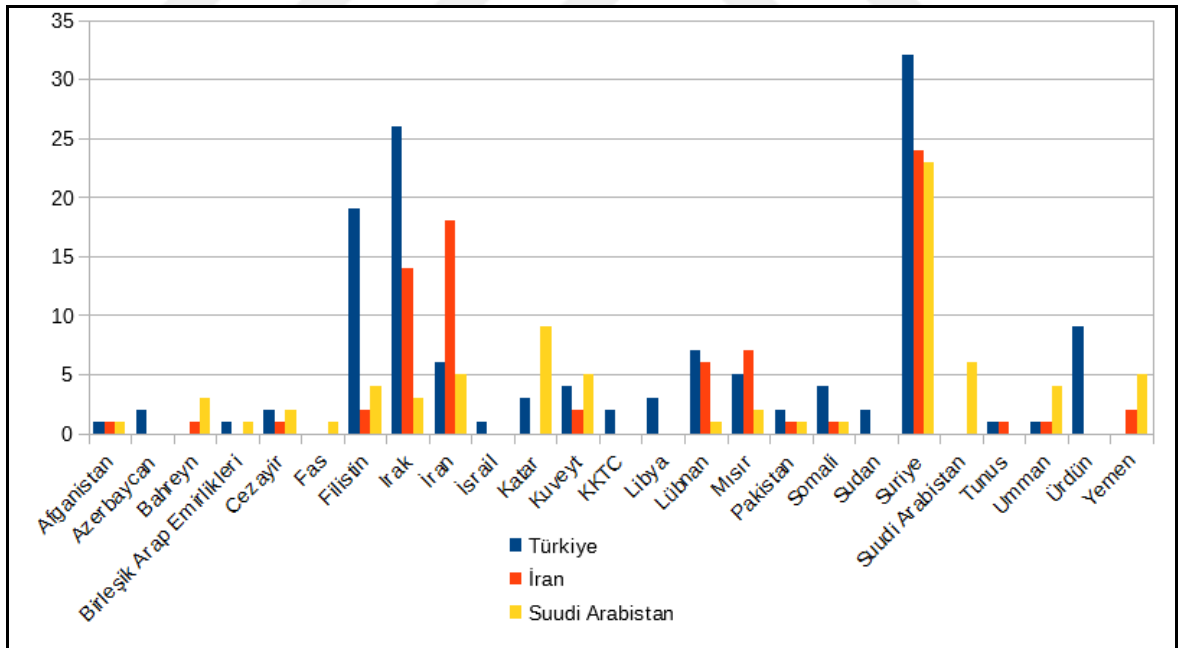
Anket çalışmasının esas öğrenmek istediği ve araştırmanın temel amacı olan Türkiye'nin Orta Doğu liderline yönelik Orta Doğuluların düşüncelerine ise on yedinci ve on sekizinci sorularla ulaşılmıştır. 342 katılımcıdan sadece 1 katılımcı (%0,3) bu iki soruya kararsız olduğu şeklinde cevap vermiştir. "Orta Doğu'ya liderlik eden güç kimdir" sorusu on yedinci soru olarak sorulmuştur. Katılımcılardan 128'i (%37,4) şuanda Orta Doğu'nun lider gücü olarak Türkiye'yi gördüklerini göstermiştir. 87 katılımcı (%25,4) İran'ı, 80 katılımcı ise (%23,4) Suudi Arabistan'ı lider olarak gördükleri şeklinde cevap vermiştir (Grafik 22.).

Grafik 22. Katılımcıların On Yedinci Soruya Cevap Dağılımı

Bu sorunun cevapları tek tek analiz edildiğinde İran'ı günümüzde Orta Doğu'nun lideri olarak gören 87 katılımcının 24'ü (%27,58) Suriye vatandaşı, 18'i (%20,68) İran vatandaşı, 14'ü ise (%16,09) Irak vatandaşı olduğu belirlenmiştir. Ankete katılan İranlıların %60'ı, Suriyelilerin %28'57'si ve Iraklıların %31,11'i İran'ı şuanda Orta Doğu'nun lideri olarak gördüğünü belirtmiştir. Suudi Arabistan'ı günümüzde Orta Doğu'nun lideri olarak gören 80 katılımcının 32'si (%40) Körfez Ülkeleri'nin vatandaşı olduğu belirlenmiştir. Bu sayı tüm Körfez Ülkeleri'nden gelen katılımcıların %26'89'nun Suudi Arabistan'ı bölgesel lider olarak gördüğü anlamına gelmektedir.

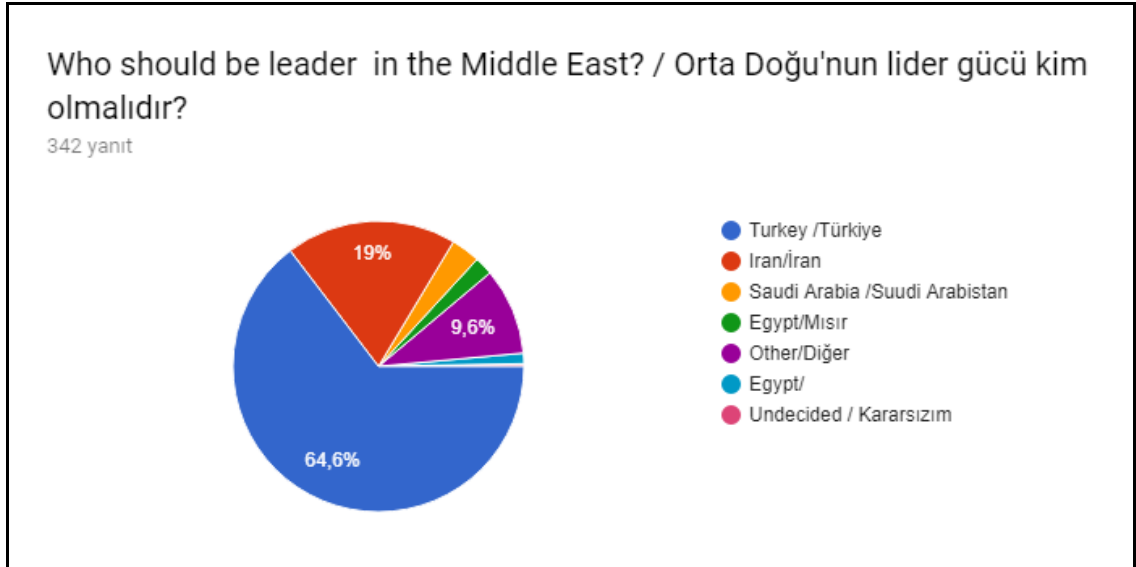
Türkiye'yi Orta Doğu'nun lideri olarak gören katılımcıların 32'si (%25) Suriye, 26'sı (%20,31) Irak ve 19'u (%14,84) Filistin vatandaşı olduğu belirlenmiştir. Türkiye'yi Orta Doğu'nun lideri olarak gören Suriyeli katılımcılar ankete katılan tüm Suriyelilerin %38,09'unu oluşturmaktadır. Iraklı katılımcıların ise %57,77'si, Filistinli katılımcıların ise %51'i Türkiye'yi Orta Doğu'nun lideri olarak görmektedir (Grafik 23.).

Grafik 23. Katılımcıların On Yedinci Soruya Verdikleri Cevapların Ülkelere Göre Dağılımı

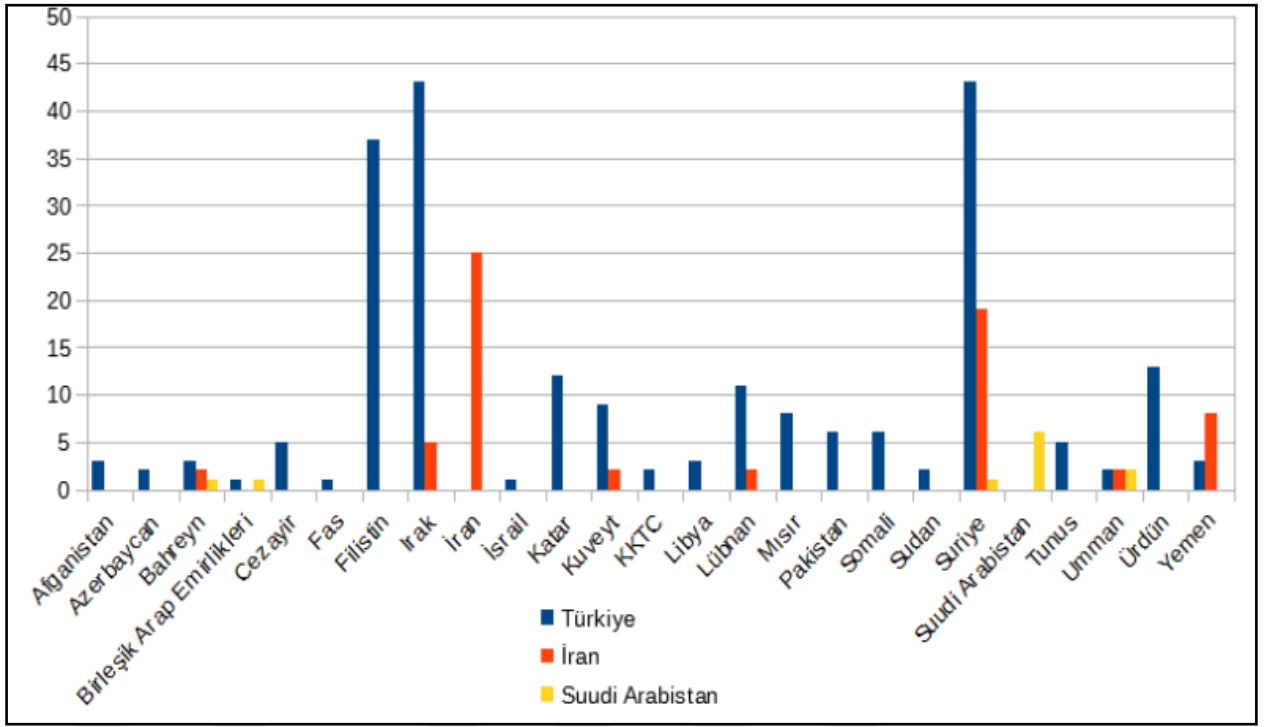
Anketin son sorusu ise “Orta Doğu'nun lider gücü kim olmalıdır” şeklindedir. On yedinci sorunun aksine bu soruda daha net bir sonuç ortaya çıkmıştır. Katılımcıların

221'i (%64,6) Türkiye'yi Orta Doğu'nun lideri olmasını beklediği görülmüştür. 65 katılımcı ise (%19) İran'ın Orta Doğu lideri olmasını istemektedir. Suudi Arabistan'ın liderliği almasını ise sadece 11 katılımcı (%3,2) istemektedir (Grafik 24.). On yedinci sorunun cevapları ile on sekizinci sorunun cevaplarını kıyasladığımızda Suudi Arabistan'ı şuan lider olarak gören 80 katılımcı varken lider olması gerektiğini düşünen 11 katılımcı vardır. İran'a baktığımızda ise Orta Doğu'nun lideri olarak gören 87 katılımcının sayısı 65'e düşmüştür. Türkiye ise burada farkı açan ülkedir. 128 katılımcı Türkiye'yi Orta Doğu'nun lideri olarak görürken Türkiye'den liderlik bekleyen katılımcı sayısı 221'e yükselmiştir.

Grafik 24. Katılımcıların On Sekizinci Soruya Cevap Dağılımları

Türkiye'yi Orta Doğu'nun lideri olarak görmek isteyen katılımcıların 43'ü (%19,45) Irak, 43'ü (%19,45) Suriye, 37'si (%16,74) Filistin vatandaşıdır (Grafik 25.). On sekizinci soruda Türkiye'ye oy veren Iraklılar, ankete katılan Iraklıların %95,55'ini; Suriyeliler, ankete katılan Suriyelilerin %51,19'unu; Filistinlilerin, ankete katılan Filistinlilerin %100'ünü oluşturduğu görülmektedir. Gelecekte Türkiye'nin bu konudaki rakibi olarak görülen İran'a oy verenlerin 25'i (%38,46) İran, 19'u (%29,23) Suriye vatandaşı olduğu görülmüştür.

Grafik 25. Katılımcıların On Sekizinci Soruya Verdikleri Cevapların Ünelere Göre Dağılımı

SONUÇ

İnsanlık ve medeniyet tarihinin ilk ve en önemli merkezlerinden birisi olan Orta Doğu, bu merkezler içerisinde günümüzde önemi artarak devam eden tek merkezdir. Mezopotamya Medeniyeti adı altında ilk yerleşimlerin başladığı tarihten itibaren sürekli olarak farklı kültürlere, farklı etnik gruplara ve farklı inançlara ev sahipliği yapmıştır. Sürekli olarak işgaller görmüş farklı devletlerin egemenlik alanı olmuş, semavi dinlerin doğduğu kutsal topraklar haline gelerek küresel önem kazanmıştır. Petrolün buradaki keşfi ve petrolün dünya çapında önem kazanması da bu bölgenin küresel önemini arttırdığı gibi bir de ekonomik bir boyut kazandırmıştır. İslamiyet'e kadar sürekli farklı güçlerin işgalinde olan bölge İslamiyet sonrasında huzuru bulmuş, ticaret güzergâhları üzerinde yer aldığı için ekonomik olarak gelişmiş, Avrupa'da yaşanan Rönesans hareketine ilham kaynağı olacak entelektüeller yetiştirmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabulü ile bölgede izlerini göstermeye başlayan Türk varlığı Selçukluların halifeyi koruma altına alması ile tavan yapsa da Moğol istilası ile yeniden karmaşanın hâkim olduğu bir bölgeye dönüşmüştür. Bu karmaşayı bitirip istikrar sağlayan ve Orta Doğu tarihinin en istikrarlı, en güvenli, en huzurlu dönemini yaşatan Osmanlı Devleti olmuştur.

Osmanlı Devleti bu istikrarı sağlarken Orta Doğu halkları ile arasında muazzam bir kazan – kazan ilişkisi gelişmiş, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin bölgedeki varlığı işgal olarak değil meşru karşılanan bir egemenlik olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Haçlılara karşı zaferleri, cihat anlayışı ve Hristiyan Dünyası'nı baskı altında tutması bu meşruluğun en önemli sebepleridir. Ayrıca Türklerin genetiğine işlemiş olan teşkilatçılık Orta Doğuluların en çok sıkıntı yaşadığı güvenlik, otorite ve rüşvet sorunlarına bölgede çözüm olması bu meşruluğu güçlendirmiştir. Bölgenin bu dönemde ekonomik olarak hızla gelişmesi, bölgenin en parlak dönemini yaşamasına neden olmuştur. Ancak Coğrafi Keşiflerle ticaret yollarının değişmesi ile başlayan süreç Osmanlı Devleti'nin doğal sınırlarına ulaşarak yavaş yavaş küçülmeye başlaması, Orta Doğu kamusal düzenini ayakta tutan tımar sisteminin bozulması gibi nedenlerle sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Petrolün keşfi ve tüm dünyada hızla yayılan milliyetçilik akımı ile bölge hareketlenerek hem iç hem de dış müdahalelerle Orta

Doğu'da ayrışmalar başlamıştır. Özellikle İngiliz destekli olarak sert bir İslam'ı benimseyen Vahhabi hareketi, milliyetçilikten ziyade Osmanlı Devleti'nin Hristiyanlarla olan savaşlarını kaybetmesi, sürekli olarak devletin varlığı için bu devletler arasında denge siyaseti sürdürmesi üzerine İslami referansları sorgulayıp Osmanlı yönetiminin bölgedeki meşruluğunu zedelemiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında dağılan Osmanlı Devleti yerine bölge halkına vadedilen Arap devleti yerine irili ufaklı çok sayıda ufak ülke kurulup İngiliz ve Fransız manda yönetimleri kurulması Orta Doğu'nun günümüzdeki karışıklığının temelini oluşturmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk döneminde Orta Doğu'ya yakın ilişkiler kurmuş, Musul ve Hatay sorunları ile yakından ilgilenmiştir. Ancak Atatürk sonrası dönemdeki Orta Doğu dış politikaları Soğuk Savaş döneminde SSCB korkusu ile ABD eksenli bir hal almıştır. Yetersiz ve yersiz dış politikalar ile Orta Doğu ile Türkiye arasında bir duvar örülmüş, bu duvar İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülkenin Türkiye olması ile daha da sağlamlaşmıştır. Ancak 21. yy itibariyle Türkiye'de değişen dış politika anlayışı ile bu duvar yıkılmıştır.

Türkiye'nin bu dönemdeki "Komşularla sıfır sorun" politikası ile Orta Doğu ülkeleri ile ikili ilişkiler geliştirilmiştir. Orta Doğu'daki Batı'nın işgalci politikaları eleştirilmiş, bölgede yaşanan sorunların Batı müdahalesi olmadan bölge içinde çözülmesi için ara buluculuk yapması ile bölge halklarının güveni yeniden kazanılmaya başlanmıştır. Özellikle İsrail'in yayılmacı agrasif politikaları, yıllardır Müslüman Dünyası'nın lideri olarak kendisini tanıtan İran ve Suudi Arabistan'ın cesaret edemediği şekilde her yerde sert bir şekilde eleştirmiş, Filistinlilere kapılarını açmış ve İsrail'e yaptırımlarda bulunması Türkiye'nin bölgedeki popülaritesini güçlendirmiştir. Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde Batı'nın askeri müdahalelerini engelleyerek muhalifler ile yönetimler arasında ara buluculuğa soyunması, bunu yaparken halktan yana olarak "demokrasi" vurgusunu sık sık yapması bu imajı güçlendirmiştir.

Türkiye'nin yumuşak bir güç olarak ortaya çıkması bölgesel liderlik konusunda İran ve Suudi Arabistan'a rakip olarak yükselmesine neden olmuştur. Nitekim anket sonuçlarında da görüldüğü üzere şuan Türkiye'yi Orta Doğu'nun lideri olarak görmeyen katılımcılar bile Türkiye'nin liderlik pozisyonuna geçmesi gereken ülke olarak

görmektedir. Türkiye'nin burada karşısına çıkan argümanlar ise

- Laiklik
- Osmanlı'dan kalma hatıralar
- Batı Dünyası ile içli dışlı olması
- İsrail ile ilişkiler
- Suriye iç savaşı şeklindedir.

Laiklik konusu Orta Doğuların gözünde en büyük problemlerden birisidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün hilafeti kaldırarak Türkiye Cumhuriyetini seküler düzene sokması din düşmanlığı olarak algılanmıştır. Ancak daha önce değinildiği üzere Atatürk işlevsiz ve fazlasıyla siyasallaşmış bir kuruma son vermiştir. İlerleyen yıllarda kurulan İslam İşbirliği Teşkilatı'nın fikir babasıdır. Aynı zamanda laik düzen Orta Doğuların korkmasını gerektiren bir şey de değildir. AKP'nin İslami referansı yüksek muhafazakâr bir siyasi parti olduğu halde laik düzen içerisinde ülke yönetmesi bu düşüncüyü yıkmaya başlamıştır. Ayrıca anket çalışmasının on üçüncü sorusunun verilerine bakacak olursak Orta Doğulu yeni, iyi eğitilmiş ve ülkelerinin geleceği konumundaki gençler laik devlet düzeninden yana taraftardır.

Osmanlı'dan kalma hatıralar ise siyasilerin söylemleri, yumuşak bir güç olarak ortak tarihin iyi sunulması ile ortadan kaldırılabilir. Burada İngiliz ve Fransızların bölge politikaları ve halkların kandırılmışlığı üzerinden yapılacak açıklamalar önemli rol oynayacaktır. Ayrıca olumsuz hatıraların yanı sıra Türkiye İran ve Suudi Arabistan'a göre hem dini, hem etnik, hem de mezhepsel olarak farklı her grupta ortak kültürel bağa sahip tek ülkedir. Bu olumlu hatıraların canlandırılması, yenilenmesi ve bölgesel iş birlikleri ile Osmanlı Devleti Orta Doğunun ekonomik canlılığının yeniden kurulması önemlidir.

Türkiye'nin Batılılarla yakın ilişkileri dönem dönem "bölgedeki Truva atı" yakıştırmasına neden olsa da günümüzde bu kuşku Türkiye'nin Batılılarla değişken dış politikasının tedirginliğine bırakmıştır. Türkiye günümüzde koşulsuz şartsız bir büyük devletin güdümünde dış politika üreten bir devlet değildir. Türkiye çıkarlarına ters düşmesi durumunda ABD ile restleşebilen, yeri geldiğinde taraf değiştirip kendi çıkarları doğrultusunda Rusya ile yakınlaşabilen, hatta Çin, Brezilya gibi uzak ve

yükselen güçlerle ilişki kurabilen bir ülkedir. Bu tedirgin olunmaması bilakis Türkiye'nin liderliğini güçlendirecek bir unsurdur. Türkiye dış politikadaki bağımsızlığını göstermesi, bölgesel bağımsız bir güç olarak sivrilmesi ve bu yükselişin her ne kadar hoşnutsuz etse de Avrupa ile ABD tarafından kabullenilmesi Türkiye'yi İran ve Suudi Arabistan'a göre öne çıkaran bir güçtür. Bu konuda Türkiye'nin rakibi olan İran'ın ABD ile yaşadığı gerginliğin bölgede yeni bir savaş ihtimali doğurması ve diğer rakip Suudi Arabistan'ın ABD'nin Orta Doğu'daki gerçek Truva atı konumu düşünüldüğünde hak etmenin yanı sıra bölge istikrarı için Türkiye'nin öne çıkmasının daha sağlıklı olacağını gösterir.

Araştırmada daha önce de vurgulandığı gibi Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülkedir. Bu Orta Doğu halklarında derin izler bırakmış bir hamledir. Ancak yakın tarihte Türkiye'nin İsrail'e karşı propagandaya dayalı sert tavrı, Filistinlileri en çok kollayan, kucaklayan ülke oluşu bu imajı silmiştir. Özellikle Davos'ta yaşananlar ve Mavi Marmara olayı sonrası Türkiye'nin tutumu, İsrail'e özür diletirmesi daha önce ne İran'ın yapabildiği ne de Suudi Arabistan'ın yaptığı bir hamledir. Bu konuda bu görüşleri anketin onuncu, on yedinci ve on sekizinci sorularında Filistinli katılımcıların verdiği cevaplar desteklemektedir.

Suriye iç savaşı ise halen sürmekte olan bir sorundur. Türkiye, Arap Baharı sürecinde takındığı yumuşak güç tavrını Suriye özelinde bozmuştur. Türkiye'nin silahlı müdahale isteği olumsuz Türkiye imajını Orta Doğuların gözünde yeniden canlandırırsa da Türkiye sınır komşusu olan Suriye'de yaşanan bu gelişmelerden olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca Esad yönetiminin, diğer hiçbir Arap Baharı ülkesinde yaşanmayan orantısız güç ile halkına saldırması da Türkiye'nin bu tutumuna sebeplereindir. Suriye'deki otorite boşluğundan doğan yeni terör örgütlerinin Türkiye – Suriye sınırında peydahlanması ve Türkiye'yi hedef almaları Türkiye'nin kendi sınır güvenliği açısından daha agresif politikalar takınmasına neden olmuştur. Anketin on beşinci sorusuna verilen cevapların da gösterdiği gibi Türkiye'nin bu süreçte terör örgütlerine karşı düzenlediği askeri operasyonun Suriye toprak bütünlüğüne bir kasıt gibi algılanmasına neden olmuştur. Türkiye'nin uluslararası kamuoyuna ve Orta Doğu kamuoyuna bu operasyonların gerekliliği ve amaçları konusunda daha aydınlatıcı olması

gerekmektedir.

Sonuç olarak Orta Doğu son yüzyılda, hatta Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki misyonerlik ve Vahhabi hareketleri düşünüldüğünde son iki yüzyılda sürekli olarak karmaşaya ev sahipliği yapmıştır. İngiliz ve Fransız mandalarıyla başlayan süreç İsrail ile yaşanan savaşlar, İran – Irak Savaşı, ABD'nin Irak'ı işgali ve Suriye iç savaşı gibi kanlı olaylara sahne olmuştur. Kimi zaman dışarıdan gelenlerin Müslüman kanı akıttığı bu topraklarda kimi zamanlarda da kardeş kardeşin kanını akıtmış, bu savaşlardan da ekonomik kazanan Batılılar olmuştur. Bölgede ihtiyaç duyulan, bölgenin sesi olabilecek liderlik vasfı ve tecrübesi olan bir ülkenin Orta Doğu'ya rol model olması gerekmektedir. Bu liderlikten kasıt toprak egemenliği değil post modern anlamda bir liderliktir. Yumuşak bir güç olarak sivrilecek, bölgenin sorunlarına çözüm üretebilecek, bölge sorunlarına dış müdahaleleri engelleyebilecek kadar güçlü olan bir ülke bu liderliğe geçecektir. Yıllarca direkt işgal ile dışarıdan ya da gayri resmi atamalarla bölge içinden birilerinin iktidara gelmesi ile yönetilen Orta Doğu'nun bu şekilde yönetilemeyeceği, kendi pratikleri ve kendi özellerine hâkim, halk ile bütünlük kurup kabul görülebilecek bir ülke bu pozisyona gelecektir. ABD başta olmak üzere Batılılar bu gerçekten rahatsız olsalar da Orta Doğu'yu bu şekilde yönetemeyeceklerini anlamışlardır. Ayrıca Orta Doğu'nun çoğu ülkesinde halklar arasında yükselen anti Amerikancılık ve anti Batıcılık hareketleri de bundan sonra bu ülkelerin rahat bir şekilde Orta Doğu'ya yönelik politikalar üretemeyecekleri ortadadır. Tüm bu niteliklere sahip olan, tüm Avrasya'da bölgeyi Türkler kadar tanıyan, bağı olan ve bölgeye yönelik tecrübesi olan başka bir ülke yoktur. Hem tarama çalışmasından elde edilen veriler doğrultusunda hem de yapılan anket çalışmasında elde edilen Orta Doğulu halkların fikirleri doğrultusunda Orta Doğu'ya post modern bir lider olabilecek, rol model olabilecek, Orta Doğu'nun tamamen durulmaması da daha huzurlu, daha sakin ve daha istikrarlı bir hale getirebilecek yegâne ülke Türkiye Cumhuriyeti'dir.

EK 1.

TURKEYS' POSITION IN THE MIDDLE EAST ACCORDING TO THE MIDDLE EAST PEOPLE /ORTA DOĞU HALKLARININ GÖZÜNDE TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU'DAKİ YERİ

Dear participant;

This work is prepared for The Middle East Geography and Geopolitics department postgraduate thesis named Turkey' leadership and position in the Middle East according to Middle East people. Marmara University's Associate Professor Mehmet Ünlü has checked and approved the questionnaire. Research focuses on the views of Middle Easterners who come to Turkey for university education. Participants' personal information will remain strictly confidential. Your answers are important for the research scientist.

Thank you for your helps.

Tolga Eldurmaz

teldurmaz@gmail.com

Değerli katılımcı;

Bu çalışma Orta Doğu Coğrafyası ve Jeopolitiği Ana Bilim Dalı bağlamında Orta Doğu Halklarının Gözünde Türkiye'nin Orta Doğu'daki Yeri ve Liderliği adlı yüksek lisans tezi için veri toplamak amacıyla yapılmaktadır. Anket formu, araştırmanın tez danışmanlığını da yürüten Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Coğrafya Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Başkanı Doç. Dr. Mehmet Ünlü'nün gözetimi ve kontrolü sonrasında hazırlanmıştır. Araştırmamız Türkiye'ye lisans ve lisans üstü eğitim görmek amacıyla gelen Orta Doğu ülkelerinin vatandaşlarının oluşturduğu hedef grubunu kapsamaktadır. Araştırma bilimsel bir nitelik taşıdığından katılımcıların kişisel bilgileri ve bireysel cevapları kesinlikle gizli tutulacaktır. Araştırma tamamen bilimsel amaçlarla kullanılacak olup elde edilen bilgilerin geçerliliği ve doğruluğu sorulara vereceğiniz cevapların gerçek durumu yansıtması ile mümkün olabilecektir.

Katkılarınızdan dolayı çok teşekkür ederim.

Tolga Eldurmaz

teldurmaz@gmail.com

Personal Informations / Kişisel Bilgileriniz

1.Your Age / Yaşınız

2.Your Country / Ülkeniz

3.Your University in Turkey / Türkiye'de Eğitim Gördüğünüz Üniversite

4.Your Department In University / Üniversitede Okuduğunuz Bölüm

Your ideas about Turkey and The Middle East / Türkiye ve Orta Doğu için düşünceleriniz

How do you define yourself as someone living in the Middle East? / Ortadoğu'da yaşayan birisi olarak kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

- With my country / Ülkem ile
- With my nationality / Milliyetim ile
- With my religion / Dini inanışım ile
- With my denomination / Mezhepim ile

How would you describe this country before coming to Turkey? / Türkiye'ye gelmeden önce bu ülkeyi nasıl tanımlıydunuz?

- European / Avrupalı
- Asian / Asyalı
- Turkish / Türk
- Continuation of the Ottoman Empire / Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı
- Middle Eastern / Orta Doğulu

How do you define Turkish people? / Türk insanını nasıl tanımlarsınız?

- Secular / Laik
- Nationalist / Milliyetçi
- Conservative / Muhafazakar
- Other/ Diğer

Did your ideas change after coming to Turkey? / Türkiye'ye geldikten sonra fikirleriniz değişti mi?

- Yesi I've known the wrong Turkey / Evet, Türkiye'yi yanlış tanıyordum.

- No, I've not changed / Hayır, değişmedi.

The Middle East was a calm and peaceful place during the time of the Ottoman. But after the First World War, the Ottoman Empire collapsed. The Middle East map redrawed. The Middle East was dragged into chaos like this. / Orta Doğu, Osmanlı zamanında sakin ve huzurlu bir yerdi. Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu yıkıldı. Orta Doğu haritası yeniden çizildi. Orta Doğu bu şekilde kaosa sürüklendi.

- Absolutely i agree / Kesinlikle katılıyorum
- I agree / Katılıyorum
- Undecided / Kararsızım
- I don't agree / Katılmıyorum
- Absolutely i don't agree / Kesinlikle katılmıyorum

What is the reason for the chaos in the Middle East? / Orta Doğu'daki kaosun nedeni nedir?

- Israel / İsrail
- Western Countries / Batılı Ülkeler
- Sectarian Clash / Mezhep çatışması
- Ethnicity / Etnik durum
- Other / Diğer

The Arabian Spring is a provocation of the West. /Arap Baharı, Batı'nın kışkırtmasıdır.

- Absolutely i agree / Kesinlikle katılıyorum
- I agree / Katılıyorum
- Undecided / Kararsızım
- I don't agree / Katılmıyorum
- Absolutely i don't agree / Kesinlikle katılmıyorum

The Arab Spring is a popular uprising for freedom and equality. / Arap Baharı özgürlük ve eşitlik için bir halk ayaklanmasıdır.

- Absolutely i agree / Kesinlikle katılıyorum
- I agree / Katılıyorum
- Undecided / Kararsızım
- I don't agree / Katılmıyorum
- Absolutely i don't agree / Kesinlikle katılmıyorum

Turkey has stood next to freedom of the people and democracy in the Arab Spring. / Türkiye Arap Baharı'nda halkın, özgürlüğün ve demokrasinin yanında olmuştur.

- Absolutely i agree / Kesinlikle katılıyorum

- I agree / Katılıyorum
- Undecided / Kararsızım
- I don't agree / Katılmıyorum
- Absolutely i don't agree / Kesinlikle katılmıyorum

Turkey's stance against Israel (Davos Crissis, Blue Marmara Ship event etc.) is pleasing to the Middle East. / Türkiye'nin İsrail'e karşı tutumu (Davos Krizi, Mavi Marmara olayı vb.) Orta Doğu için sevindiricidir.

- Absolutely i agree / Kesinlikle katılıyorum
- I agree / Katılıyorum
- Undecided / Kararsızım
- I don't agree / Katılmıyorum
- Absolutely i don't agree / Kesinlikle katılmıyorum

Turkey's aid for Syrian and Palestinian refugees should be an example to other Muslim countries. / Türkiye'nin Suriyeli ve Filistinli mültecilere yardımı diğer Müslüman ülkelere örnek olmalıdır.

- Absolutely i agree / Kesinlikle katılıyorum
- I agree / Katılıyorum
- Undecided / Kararsızım
- I don't agree / Katılmıyorum
- Absolutely i don't agree / Kesinlikle katılmıyorum

Turkish politicians and Turkey are the most popular actors in the Middle East. / Türk siyasetçiler ve Türkiye Orta Doğu'nun en popüler aktörleridir.

- Absolutely i agree / Kesinlikle katılıyorum
- I agree / Katılıyorum
- Undecided / Kararsızım
- I don't agree / Katılmıyorum
- Absolutely i don't agree / Kesinlikle katılmıyorum

Secular Turkey is a very good example for The Middle East countries. / Laik Türkiye Orta Doğu ülkeleri için çok güzel bir örnektir.

- Absolutely i agree / Kesinlikle katılıyorum
- I agree / Katılıyorum
- Undecided / Kararsızım
- I don't agree / Katılmıyorum
- Absolutely i don't agree / Kesinlikle katılmıyorum

The Turkish people prevented the July 15 Coup for democracy. This event should be an example for the whole Middle Eastern people. / Türk halkı demokrasi için 15

Temmuz darbesini engellemiştir. Bu olay tüm Orta Doğu halklarına örnek olmalıdır.

- Absolutely i agree / Kesinlikle katılıyorum
- I agree / Katılıyorum
- Undecided / Kararsızım
- I don't agree / Katılmıyorum
- Absolutely i don't agree / Kesinlikle katılmıyorum

Operation Shield Euphrates, is Turkey's military operations against terrorism. / Fırat Kalkanı, Türkiye'nin teröre karşı askeri bir operasyonudur.

- Absolutely i agree / Kesinlikle katılıyorum
- I agree / Katılıyorum
- Undecided / Kararsızım
- I don't agree / Katılmıyorum
- Absolutely i don't agree / Kesinlikle katılmıyorum

Turkey is the most important power in the Middle East against ISIS and other terrorist organizations. / Türkiye IŞİD ve diğer terör örgütlerine karşı Orta Doğu'daki en önemli güçtür.

- Absolutely i agree / Kesinlikle katılıyorum
- I agree / Katılıyorum
- Undecided / Kararsızım
- I don't agree / Katılmıyorum
- Absolutely i don't agree / Kesinlikle katılmıyorum

Who is the leading power to the Middle East? / Orta Doğu'ya liderlik eden güç kimdir?

- Turkey /Türkiye
- Iran/İran
- Saudi Arabia /Suudi Arabistan
- Egypt/Mısır
- Other/Diğer

Who should be leader in the Middle East? / Orta Doğu'nun lider gücü kim olmalıdır?

- Turkey /Türkiye
- Iran/İran
- Saudi Arabia /Suudi Arabistan
- Egypt/Mısır
- Other/Diğer

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akdağ, Y. (2016). Yüzyıllık Sancı: “Paylaşılamayan” Ortadoğu!. Karataş, A. Ve Karataş, Y. (Ed.). *Bitmeyen Savaş Paylaşılamayan Ortadoğu*. İstanbul: Doğa Basın Yayın, 19 – 37.

Alantar, Ö. Z. (1994). “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, F. Sönmezoğlu (drl.). İstanbul: Der Yayınları.

Armaoğlu, F. (2004). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Alkım Yayınevi

Balcı, A. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi.

Bozarslan, H. (2012). *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çelik, E. (1969). *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Çelik, S. ve Gürtuna, A. (2005). Anıl, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri. Ankara: Global Strateji Enstitüsü.

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları.

Gelvin, J. L. (2014). “Arapların İsyanlarını Anlamak”, *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm*. Y.D. Çetinkaya (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gelvin, J. L. (2016). “Modern Ortadoğu Tarihi”, G. Ayas (çev.), İstanbul: Timaş Yayınları.

Hobs, J. (2009). *World Regional Geography*. California: Brooks/Cole.

Hütteroth, W. D. (2011). Osmanlı Topraklarının Ekolojisi, Faroqhi, S. (ed.) *Türkiye Tarihi 1603 – 1839*. F. Aytuna. (çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

- İnaç, H. (2005). *Identity Problems of Turkey during the EU Integration Process*. Bursa: MKM Yayınları.
- İnalçık, H. (2009). *Osmanlı Devleti Klasik Çağ*. R. Sezer (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Karal, E. Z. (1991). *Atatürk'ten Düşünceler*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Karataş, Y. (2016). *Yüz Yıl Önceden Bugüne Irak: Bölgesel Paylaşımın Zayıf Halkası!*. Karataş, A. Ve Karataş, Y. (Ed.). *Bitmeyen Savaş Paylaşılamayan Ortadoğu*. İstanbul: Doğa Basın Yayın, 185 – 198.
- Kur'an, Ali İmran Suresi, Ayet 159.
- Lewis, B. (2016). *Ortadoğu*. S.Y. Kölay (çev.), Ankara: Arkadaş Yayınevi (orijinal baskı tarihi 1995).
- Masters, B. (2017). *Osmanlı Devleti'nun Arapları 1516 – 1918*. F. Çoşkun (çev.), İstanbul: Doğan Kitap (orijinal baskı tarihi 2013).
- Nolte, D. (2010). *How To Compare Regional Powers: Analytical Concepts And Research Topics*. *Review of International Studies*, 36. 881 – 901.
- Nye, J. S. (2005). *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*. Ankara: Elips Yayınları.
- Özey, R. (2017). *Ortadoğu'nun Jeopolitiği*. 1. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Özey, R. (2014). *Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özey, R. (2012). *Ortadoğu Coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özgen, N. (2016). *Coğrafya Araştırmalarında Örneklem ve Örnekleme Yöntemleri*. Özgen, N. (Ed.). (2016). *Beşeri Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Said, E. (2012). *Şarkiyatçılık*. B, Ülner (çev.), İstanbul: Metis Yayıncılık.

Sampson, A. (1976). *Petrol Oyunu*. A. Üstünel (çev.), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Sarı, İ. (2016). *Bizi İdare Edenler Bizden Değildir*. İstanbul: Nokta Ekitap.

Sever, A. (2012). *Türkiye'nin Orta Doğu İlişkileri*. İstanbul: Derin Yayınları.

Şeyihoğlu, A. ve Özgürbüz, İ. E. (2016). Coğrafya Araştırmalarında Örneklem ve Örneklem Yöntemleri. Özgen, N. (Ed.). (2016). *Beşeri Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* içinde. Ankara: Pegem Akademi.

Tunçdilek, N. (1971). Güney Batı Asya. Fiziki Ortam. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.

Turan, İ. (2016). Coğrafya Araştırmalarında Örneklem ve Örneklem Yöntemleri. Özgen, N. (Ed.). (2016). *Beşeri Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* içinde. Ankara: Pegem Akademi.

Sürelî Yayınlar

Akbaş, Z. (2012). Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. 3.1. 51 – 73.

Alkan, M. (2016). Osmanlı Devletinin İslam Birliği Siyaseti: Ortadoğu'nun Osmanlılaşması. *Gazi Akademik Bakış*. 9.18. 17 – 32.

Ayaza, E. (2013). Arap Baharı Sonrası Dönemde Avrupa Birliği'nin Orta Doğu ve Akdeniz Politikalarının Geleceği ve Türkiye'nin Rolü, *Sosyal Bilimler Dergisi*. VI.1. 60 – 87.

Bilgin, M. S. (2016). İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası. *Gazi Akademik Bakış*. 9. 18. 33 – 44.

Bostancı, M. (2013). Türk – Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paketi. *Gazi Akademik Bakış*. 7.13. 171 – 184.

Bingöl, O. (2013). Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Esenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. XIII. 2. 25 – 49.

- Çam, M. M. (2016). I. Dünya Savaşı'nda Filistin'deki NİLİ Ajanları'nın Faaliyetleri. *Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı*. 86. 286 – 294.
- Çavuşoğlu, M. (2016). Müreffeh ve İstikrarlı Bir Orta Doğu. *Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı*. 82. 25 – 26.
- Efegil, E. (2016). AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri. *Gazi Akademik Bakış*. 9.18. 45 – 58.
- Erdoğan, R. T. (2016). Türkiye, Ortadoğu'nun Tek Gerçek Dostudur. *Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı*. 82. 21 – 22.
- Gökdağ, B. A. (2016). Orta Doğu'daki Türk Varlığı. *Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı*. 82. 151 – 165.
- İnanç, H. (2011). Arap Baharı Sürecinde Arap Kimliğinin Değişim ve Dönüşümü. İnat, K. ve Ataman, M. ve Aydın, F. ve Yıldırım, B. *Ortadoğu Yıllığı 2011* içinde. İstanbul: Açılım Kitap. 487 – 499.
- Kılıçoğlu, M. ve Yılmaz, A. N. (2016). Ortadoğu'da Türkiye Etkisi; Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Açısından Bölgedeki Siyasî Projeksiyonlar. *Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı*. 87. 87 – 117.
- Okutan, Ç. (2001). Arap Milliyetçiliği. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 56. 2. 157 – 172.
- Öztürk, T. E. (2012). Dünden Bugüne Pan – Arapçılık Ve Arap Baharı: Yeni Bir Pan – Arap Uyanışı Mı? . *Akademik Orta Doğu*. 7.1. 124 – 132.
- Salihi, E. (2011). Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve “Şii Hilali” Söylemi. *Bilge Strateji*. 2. 183 – 202.
- Selçuk, E. (2015). Pehleviler Dönemi Türk – İran İlişkileri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 25. Sayı, 129 – 140.
- Sinkaya, B. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi. *Adam Akademi*. 2011.1. 79 – 100.

Şen, M. E. Ve Türkmenoğlu, M. A. (2012). Avrupa Feodalitesi İle Osmanlı Tımar Sistemi Üzerine Bir Mukayese. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 5. 4. 189 – 204.

Türkmen, İ. (2010). Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Doğu Politikası. Bilge Adamlar Kurulu Raporu. İstanbul. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-22-20140717111.pdf> (22 Aralık 2017).

Yeşilbursa, B. K. (2010). Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları. *History Studies International Journal Of History*. 2010.2. 67 – 98.

Diğer Yayınlar

Ahmet Davutoğlu/Principles of Turkis Foreign Policy and Regional Politicall Structuring. (2012). <http://www.tepav.org.tr/en/haberler/s/2827> (11 Kasım2017)

Atay, S. (2017). Klasik Jeopolitiğin Dış Politikaya Etkisi: Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, *Doktora Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.

Bayraktar, B. Atatürk'ün Ortadoğu Politikası (t.y.) <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/BAYRAKTAR-Bayram-ATAT%3%9CRK%E2%80%99%C3%9CN-ORTA-DO%C4%9EU-POL%C4%B0T%C4%B0KASI.pdf> (13 Aralık 2017).

Bektaş, Ü. (2003). İslam Dünyasına Gül Dersi. *Milliyet Gazetesi*. <http://www.milliyet.com.tr/2003/05/29/dunya/adun.html> (6 Ocak 2018).

Can, A. (t.y.) *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1923 – 1938)*. [http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/aydin can atatürk donemi o rtadoğu politikolari.pdf](http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/aydin%20can%20ataturk%20donemi%20ortado%C4%9EU%20politikolari.pdf) (12 Aralık 2017)

Davutoğlu, İsrail'in Gazze Yaklaşımını Eleştiriyoruz. (2009). <http://www.milliyet.com.tr/davutoglu--israil-in-gazze-yaklasimini-elestiriyoruz/dunya/dunyadetay/12.10.2009/1149280/default.htm> (6 Ocak 2018).

Doğru, M. (2010). Ortadoğu'da Türk İmajı: Arap Basınında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Yeni Rolü (2002-2009), *Yüksek Lisans Tezi*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi SBE

- Erdoğan'ın Kudüs Çıkışına İsrail'den Yanıt: "Sultanlık Dönemi Sona Erdi". (2017). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42236182> (24 Aralık 2017).
- Erol, H. (2008). Türkiye – Ortadoğu İlişkileri (1983-1993), *Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.
- Kirkpatrick, D. D. (2011). Premier of Turkey Takes Role in Region. *New York Times*. https://www.nytimes.com/2011/09/13/world/middleeast/13egypt.html?_r=0 (25 Aralık 2017).
- Muir, J. (2016). Sykes-Picot: Yüz Yıldır Hınç Yaratan Harita. *BBC*. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160516_sykes_picot_100_yil (24 Aralık 2017).
- Özdemir, Ç. (2012). Orta Doğu ve Arap Baharı (Türkiye Demokratik Bir Ülke Olarak Orta Doğu'ya Model Olabilir Mi?), *Yüksek Lisans Tezi*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi SBE.
- Solmaz, F. (2013). Ortadoğu Halklarının Gözüyle Arap Baharı, *Yüksek Lisans Tezi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi SBE.
- Şenol, A. (2010). Understanding The New Activism Of Turkey In The Middle East: Turkey As An Emerging Soft Power, *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi SBE.
- Trump: Kudüs'ü İsrail'in Başkenti Olarak Tanıma Vakti Gelmiştir. (t.y.). <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-trump-kudusu-israilin-baskenti-olarak-tanima-vakti-gelmistir-40670139> (24 Aralık 2017).
- Türkiye – İsrail İlişkileri*. (2017). <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (24 Aralık 2017).
- Yazıcı, H. (2014). Turkey As A Role Model For The Arab Awakening In The Middle East, *Doktora Tezi*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi SBE.
- Yetim, M. (2011). 2002-2010 ARASI Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Orta Doğu'da Değişen Türkiye Algısı, *Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.